

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок шостий

Київ – 2017

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до списку друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (Додаток 11 до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021);
- 2) внесено у Список фахових журналів Index Copernicus 2015 (ICI Journal Master List 2015);
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 46. – К., 2017. – 177 с.

У сорок шостому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2012-2017 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 6 від 16 березня 2017 року)*

Головний редактор: Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор
Редакційна колегія: Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Лаптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.Л., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

У випуску № 46 збірника «Вчених записок» ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», який Ви тримаєте в руках, опубліковано результати наукових досліджень вчених-економістів університету та інших вищих навчальних закладів, академічних інституцій України та науковців-практиків органів державного управління, організацій інформаційно-аналітичної, інноваційної та проектної діяльності. Поточний випуск міжнародного фахового видання містить п'ять розділів. Його особливістю є наявність наукових публікацій з питань впливу деструктивних чинників середовища функціонування соціально-економічних систем на їх економічну безпеку. Розглядаються актуальні питання забезпечення економічної безпеки держави, окремих регіонів та суб'єктів господарської діяльності різних сфер та галузей економіки в сучасних умовах. В ньому містяться статті, які розкривають сучасні колізії у конкурентному законодавстві як загрози економічній безпеці держави. Також у цьому випуску продовжено започатковану традицію розміщення матеріалів, присвячених забезпеченню автономії, економічної безпеки та ефективності функціонування й розвитку вищих навчальних закладів у сучасних умовах з урахуванням нових нормативно-правових обмежень.

У розділі «Економічна теорія» подано статті, що розкривають зміст та особливості формування економічної безпеки держави в сучасних умовах, з'ясовують сутність протиріч у конкурентному законодавстві, які є чинниками загроз економічній безпеці держави. Представляють результати досліджень впливу деструктивних чинників середовища функціонування соціально-економічних систем на їх економічну безпеку. У публікаціях цього розділу розглядаються завдання регіонів України щодо розвитку відновлювальної енергетики, а також методики, алгоритми оцінки й регулювання інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі України.

У розділі «Фінанси» розміщено статті, присвячені аналізу проблем інтеграційної взаємодії банків і страхових компаній в Україні та розробці шляхів їх вирішення, аналізу українських особливостей оподаткування прибутку підприємств, системному аналізу порядку відображення в податковому і бухгалтерському обліку операцій фінансового лізингу, а також дослідженню ролі банківського кредитування в системі фінансового забезпечення підприємств.

Розділ «Міжнародна економіка» містить публікацію, у якій розкрито результати дослідження особливостей логістичного забезпечення сучасної міжнародної торгівлі. Здійснено авторську систематизацію видів такого забезпечення. Подано аналіз технологічних систем доставки вантажів у міжнародному сполученні. Представлено порівняльний аналіз міжнародної логістичної інфраструктури. Сформульовано напрямки вдосконалення логістичного забезпечення міжнародної торгівлі.

У статтях розділу «Економіка підприємства» представлено сучасні наукові підходи до формування логістичної стратегії підприємства та розкрито алгоритм її реалізації; висвітлено методологічний підхід до розрахунку інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку; здійснено аналіз ефективності діяльності кафедри вищого навчального закладу в умовах імплементації положень нового закону «Про вищу освіту». Розглянуто теоретико-методичні засади формалізації оцінки вартості нематеріальних активів підприємства. Представлено результати досліджень впливу організації бухгалтерського обліку на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Статті розділу «Менеджмент і маркетинг» висвітлюють результати аналізу інноваційних підходів до стратегічного управління економікою регіонів. Досліджують особливості сучасних методів просування продукції в системі маркетингу. Аналізують характер впливів стейкхолдерів в системі управління якістю Державного центру сертифікації ДСНС України. Ідентифікують системи маркерів якості персоналу машинобудівних підприємств. А також висвітлюють сучасні підходи та особливості розвитку академічної автономії навчальних закладів нового типу.

Головний редактор,
доктор економічних наук, професор

В.Г. Алькема

Розділ I

Економічна теорія

УДК 338.4:330.3:658

М.І. Копитко
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Н.М. Літвін
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Університет економіки та права «КРОК»

Деструктивні чинники середовища функціонування соціально-економічних систем

У статті узагальнено деструктивні чинники функціонування соціально-економічних систем; встановлено відмінність та взаємозалежність таких деструктивних чинників як виклик, загроза, ризик та небезпека. Визначено авторські класифікаційні ознаки, якими доповнено існуючі класифікації ризиків, загроз, небезпек. Наведено основні деструктивні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування соціально-економічних систем.

Ключові слова: соціально-економічні системи, деструктивні чинники, виклики, загроза, ризик, небезпека.

М.И. Копытко
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»

Н.Н. Литвин
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международных экономических отношений,
Университет экономики и права «КРОК»

Деструктивные факторы среды функционирования социально-экономических систем

В статье обобщены деструктивные факторы функционирования социально-экономических систем; установлено отличие и взаимозависимость таких деструк-

тивных факторов как вызов, угроза, риск и опасность. Определены авторские классификационные признаки, по которым дополнены существующие классификации рисков, угроз, опасностей. Приведены основные деструктивные факторы внешней и внутренней среды функционирования социально-экономических систем.

Ключевые слова: социально-экономическая система, деструктивные факторы, вызов, угроза, риск, опасность.

M.I. Kopytko

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Financial and Economic Security Department,
“KROK” University*

N.M. Litvin

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of International
Economic Relations Department,
“KROK” University*

Destructive factors of the functioning of social and economic systems environment

In the article the destructive factors of social and economic systems functioning were generalized; differences and correlations between such destructive factors as challenge, threat, risk and danger were defined. Author's classification features, which augment the existing classification of risks, threats and dangers were determined. The main destructive factors of the external and internal environment of social and economic systems functioning were presented.

Keywords: social and economic systems, destructive factors, challenge, threat, risk, danger.

Постановка проблеми

Функціонування будь-якої соціально-економічної системи здійснюється в умовах варіативності протікання реальних явищ та процесів. Управління такими системами здійснюється в умовах невизначеності умов, вимог та, як наслідок, результатів, адже існує значна кількість чинників, які впливатимуть на них. Результатом невизначеності може стати недосягнення бажаних цілей, зміна їх якісного чи кількісного вираження, розвиток небажаних подій. Тому, фундаментальною основою функціонування соціально-економічних систем є їхня безпека. Для суб'єкта управління системою актуалізується першочергове завдання передбачення, ідентифікації та визначення деструктивних чинників, які можуть здійснювати або здійснюють дестабілізуючий вплив, встановлення його характеру та величини з метою попередження, мінімізації чи повної ліквідації негативних наслідків їх реалізації. Проблема полягає в тому, що на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння механізму забезпечення належної безпеки соціально-економічних систем. Не сформульовано сучасне розуміння поняття «деструктивний чинник». Чітко не визначено сутність кожного з них та не існує єдиного погляду на взаємозв'язок між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Процес забезпечення економічної безпеки соціально-економічних систем є одним з визначальних аспектів їх успішної діяльності; йому притаманна

низка специфічних особливостей у залежності від виду діяльності, обсягу, забезпеченості фінансовими ресурсами, активності інноваційно-інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності, кількості та фаховості персоналу кожної соціально-економічної системи. В залежності від можливості врахування впливу деструктивних чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ, визначається домінантність у побудові процесу забезпечення економічної безпеки соціально-економічних систем.

З'ясуванням економічної природи таких деструктивних чинників як виклики, загрози, ризики та небезпеки займалась низка науковців: Васильців Т. Г., Лаптев С. М., Мігус І. П., Міщенко С. П., Реверчук Н. Й., Франчук В. І., Шкарлет С. М. та інші. Віддаючи належне науковцям, результати досліджень яких сприяли становленню економічної безпеки підприємств як науки, доцільно зазначити, що нині відсутня єдина думка щодо значення та взаємозалежності вищезазначених деструктивних чинників.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Відсутність концептуального бачення сутності, характеру та особливостей впливу деструктивних чинників на стан функціонування та розвитку соціально-економічних систем мікрорівня, а також визначення взаємозв'язку і взаємовпливу між ними та ранжування деструктивних чинників за величиною вразливості елементів зазначених систем є важливими завданнями в розробці сучасного методологічного підходу до мінімізації їх негативного впливу.

Формулювання цілей статті

З'ясувати сутність сучасного розуміння деструктивних чинників середовища функціонування соціально-економічних систем мікрорівня, а також визначити взаємозв'язок між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно з сучасним розумінням, чинник — це термін, який походить від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що діє чи чинить, або здійснює вплив». Чинник у науковому аспекті розглядають як певну умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис. У залежності від джерела походження, чинники поділяють на екзогенні – чинники зовнішнього походження, викликані зовнішніми причинами. А також ендогенні – чинники внутрішнього походження, викликані внутрішніми причинами. Чинник в економіці, це робота чи умова, що мають прямий вплив на економічний результат діяльності чи його рухому форму. В цьому контексті робота — це процедура, підпроцес чи завдання, що відбувається з використанням ресурсів протягом певного проміжку часу і має відчутні результати. Серед чинників, які важливо досліджувати в аспекті економічної безпеки, важливими є антропогенні – чинники, зумовлені діяльністю людини та людські чинники – що відображають інтегральні характеристики зв'язку людини і машини. Для вирішення завдань належного забезпечення безпеки соціально-економічних систем, важливо звернути увагу, в першу чергу, на деструктивні чинники. Деструктивний чинник (лат. destructio) — спрямований на руйнування, порушення функціонування чого-небудь; руйнівний, що супроводжується розпадом структурних відносин, організаційних зв'язків, функціональних залежностей тощо, дестабілізуючий.

Деструктивні чинники – це дії, бездіяльність, явища, події та процеси, які прямо чи опосередковано призводять до погіршення безпекових характеристик економічного середовища. Серед найбільш розповсюджених форм впливу де-

структивних чинників розрізняють: деструктивну дію, деструктивне явище, деструктивну поведінку, деструктивний прояв, деструктивний процес, деструктивний характер, деструктивний потенціал. Деструктивні чинники класифікують за часом прояву (дії), масштабом прояву, тенденціями розвитку, напрямом впливу, джерелом походження тощо. Особливістю деструктивних чинників є вплив на соціально-економічну систему, який призводить до небажаних змін її структури, змісту, функцій, властивостей, параметрів та результатів функціонування. Для кожної соціально-економічної системи, яка функціонує в певному середовищі, існує свій, притаманний лише їй, набір «небажаних змін». При цьому, небажані зміни характеризуватимуться такими деструктивними чинниками, як: виклики, ризики, небезпеки та загрози. Саме ці поняття є базовими у дослідженні проблематики забезпечення безпеки соціально-економічних систем. Окрім того, вони стали об'єктом наукової дискусії, адже до сьогодні відсутні встановлені чіткі відмінності між ними.

Найменш досліджуваними є виклики, адже їх, здебільшого, не позиціонують як прояв небажаних змін для суб'єкта господарювання. Специфіка викликів полягає в тому, що вони не завжди ідентифікуються у сукупності обставин негативного впливу, на які необхідно відреагувати; при цьому їх ігнорування може спричинити позитивні чи негативні наслідки. У внутрішньому і зовнішньому середовищі соціально-економічної системи таких викликів є значна кількість, що створює необхідність їх постійного моніторингу та вироблення заходів реагування [20, с. 43], адже їх ігнорування може призвести до виникнення ризиків а, у подальшому, – небезпек та загроз.

Ототожнює поняття «ризики, загрози та небезпеки» автор словника російської мови Ожегов С. І., який визначає небезпеку як загрозу чогось дуже поганого; загрозу – можливу небезпеку; ризик – можливу небезпеку або дію, що може мати негативні наслідки [21, с. 388, 591]. Марущак С. М. є одним з представників наукової школи, яка не вбачає відмінностей між поняттями, і пропонує таке визначення ризику як загрози або небезпеки виникнення невдач у тій чи іншій діяльності, виникнення несприятливих наслідків, змін зовнішнього середовища, що можуть викликати втрати ресурсів, збитки, а також небезпеку, від якої слід застрахуватися [17].

Професор Васильців Т. Г. [3, с. 28-33] позиціонує як синоніми поняття «загроза» та «ризик». Протилежної думки дотримується професор Ячменьова В. М., яка стверджує, що «загроза» є наслідком неконтрольованого збігу обставин, умов та подій зовнішнього середовища, що сприймаються суб'єктами ринкової економіки (підприємствами) як реальність, та безвихідні обставини, які при наявності резервів ресурсів необхідно усунути або навчитися з ними співіснувати, якщо не можна цьому запобігти.

Розмежовують дані поняття і науковці Мігус І. П. та Лаптев С. М. [18]; їхній підхід базується на визначенні «загрози» як певної події, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання, тимчасом як «ризик» виступає результатом впливу загроз на господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Серед науковців [8, 15, 23] простежується і думка, що ризики є джерелами загроз; так Пойда-Носик Н. Н. [23] вважає, що таке твердження є вірним для сектору фінансової безпеки суб'єктів господарювання, оскільки саме ризики генерують потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання. Схожої позиції дотримується і науковець Корольова М. І. [15, с. 57], яка визначає ризик як ймовірність настання загрози, оскільки загроза визначається як різниця між параметрами зовнішнього середовища та середовища підприємства.

Співвідносить поняття «ризик» та «загроза» К. Горячева [8, с. 8], яка сформулювала наступні твердження:

– ризик по відношенню до загрози – категорія первинна, тоді як загроза – вторинна і випливає з ризику;

– ризик – категорія загальна, неконкретна, це те, що ще не виявлено, загроза – це те, що виявлено, тобто категорія конкретна;

– ризик наявний завжди, коли є фінансова діяльність, тимчасом як загроза – ні, вона може бути, а може і не бути, і виникає тільки за наявності певних умов;

– залежність між рівнями ризику і фінансової безпеки зворотна: чим вищий рівень фінансового ризику, тим нижчим є рівень фінансової безпеки і навпаки.

Власний погляд на визначення понять «ризик» та «загроза» має Валусев Ю. Б. [2, с. 103-116], який стверджує, що загрози економічній безпеці можна розглядати і з точки зору ризиків. Таке дуалістичне розуміння загроз цілком виправдане: коли немає загроз, немає й ризиків, а коли йдеться про ризики маються на увазі загрози.

Ляшенко О. М. [16, с. 244] розглядає «ризик» як двофакторне поняття, оскільки з одного боку (аспект пасивного впливу) – це усвідомлена частина небезпеки, а з іншого (аспект активного впливу) – це дія, що спрямована або на усунення небезпеки чи загрози або навпаки – на свідоме (вірогідне) отримання шкоди, збитку. Окрім того, науковець зазначає, що за настання певних подій, ризик може мати негативні наслідки та стати загрозою [16, с. 248-249].

Цікавою є позиція Реверчук Н. Й. [26, с. 28-29], яка деталізує та пояснює види «небезпеки» для підприємства:

- попередження – сукупність обставин, не обов'язково загрозливого характеру, які потребують реакції на них, а з відсутності реакції підприємства може перерости у ризик;

- ризик – це можливість відхилення результатів конкретних рішень чи дій від запланованих, тобто це вид небезпеки, який потребує негайного реагування;

- загроза – це реальна можливість дії навмисного чи ненавмисного характеру, яка порушує режим функціонування підприємства та призводить до фінансових втрат.

До того ж, автор загрозу розглядає як будь-який конфлікт цілей підприємства із внутрішньою структурою чи зовнішнім середовищем або будь-які внутрішні чи зовнішні коливання, що виводять підприємство зі стану стійкої рівноваги, яка дозволяє йому стабільно функціонувати і розвиватися.

Не погоджується з твердженням, що ризик є видом небезпеки Ковалевський Є., який вважає, що інтерпретація ризику як небезпеки є методологічною помилкою, оскільки змішує причину (небезпечне явище) та її наслідок (ризик) [13, с. 24]. Тобто, ризик науковець визначає наслідком небезпеки, з чим погодитися також не можна, адже нівелюється значення загроз. Франчук В. І. [30, с. 14] вважає, що економічна небезпека – це деструктивні граничні зміни в соціально-економічній системі, викликані реальними втратами, пов'язаними з реалізацією загрози. Тобто, небезпека розглядається як наслідок реалізації загрози. Олейников Є. А. пов'язує між собою поняття «загроза» та «небезпека», і визначає їх наступним чином: «загроза – найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів» [22, с. 10].

Взаємонаслідковність між загрозою та небезпекою прослідковується у праці [1, с. 10], в якій автори розглядають економічну загрозу як потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарської діяльності з боку окремих чинни-

ків внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто виникнення загрози вважає потенційну можливість економічних втрат для підприємства. Реакція підприємства на виникнення загрози повинна проявлятися у формуванні передумов для відбиття можливої небезпеки.

К. Горячова також вбачає взаємозв'язок між загрозою і небезпекою, при цьому стверджує, що загроза – це одна форма небезпеки – небезпека на стадії переходу з можливості у дійсність як наявна чи потенційна демонстрація готовності: відносно суб'єктів господарської діяльності – одних суб'єктів завдати шкоду іншим або по відношенню до процесів, явищ – негативно вплинути на господарську діяльність підприємства [8, с. 66].

Підтримку такий підхід знайшов і у дослідженні Гостевої І. С., яка у своїй праці [9] зазначає: «...не кожна потенційна небезпека є загрозою. Прояв будь-якої небезпеки може з часом перетворитися на загрозу та призвести до виникнення шкоди, якщо керівний склад підприємства вчасно не застосує адекватних заходів щодо нейтралізації такої небезпеки».

Вітчизняне законодавство також сформовано на співставленні понять «ризик» та «небезпека». Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», ризик – «кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них» [24].

Зважаючи на полярність поглядів представників різних наукових шкіл, у працях Рудніченко Є. М. [27, 28, с. 190] здійснено спробу критично оцінити їх. Як наслідок, запропоновано наступні визначення термінологічних категорій: «*небезпека* – це об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків; *загроза* – це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії; *ризик* – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення (дії і/або обставин)» [28, с. 192].

Доцільно навести класичний підхід до трактування даних понять, який пропонує сучасний тлумачний словник [29]: *загроза* – це можливість, неминучість небезпеки, а *небезпека* – можливість, ймовірність якогось лиха, нещастя, шкоди тощо. Таким чином, фактор ймовірності втрат та переходу із потенційної можливості у реальну відображає різницю між загрозою економічній безпеці та небезпекою економічній безпеці суб'єктів господарювання. Зважаючи на вищезазначене, можна узагальнити, що загроза функціонуванню соціально-економічної системи – це потенційна можливість завдання їй шкоди внутрішніми або/і зовнішніми чинниками, а небезпека стає такою за умови отримання загрози реального прояву. М. Клапків основною причиною відсутності чіткої межі, яка б дозволила визначити поняття «небезпека», «загроза», «ризик», вважає те, що етимологічно слово «ризик» у різних мовах пов'язується з поняттям небезпеки або непевності, і відповідно, різні дослідники цього поняття також пов'язують його із загальним розумінням небезпеки, збитку, знищення, загрози [13, с. 12, 15].

У зв'язку із тривалою науковою дискусією стосовно визначення понять «ризик», «виклики», «загроза», «небезпека» у сфері забезпечення ЕБ підприємств, раціонально було б дотримуватися наступної дефініції понять:

- **виклики** – це сукупність обставин, не обов'язково негативного впливу, на які необхідно відреагувати, при цьому їх ігнорування може спричинити позитивні чи негативні наслідки для підприємства;

- **загроза** – це вплив зовнішнього середовища, його суб'єктів чи внутрішніх елементів системи, що може призвести до втрат;

- **ризик** – це настання суб’єктивних і/або об’єктивних подій у кожній зі сфер діяльності підприємства у зв’язку із актуалізацією загрози, що здатна призвести до позитивних чи негативних наслідків для нього і спричинити відхилення від запланованих параметрів;

- **небезпека** – форма прояву загрози, що призводить до реальних втрат.

Взаємозв’язок та взаємонаслідковість понять «виклики», «загрози», «ризик», «небезпеки» відображені схематично у вигляді «піраміди шарів» на Рис. 1.

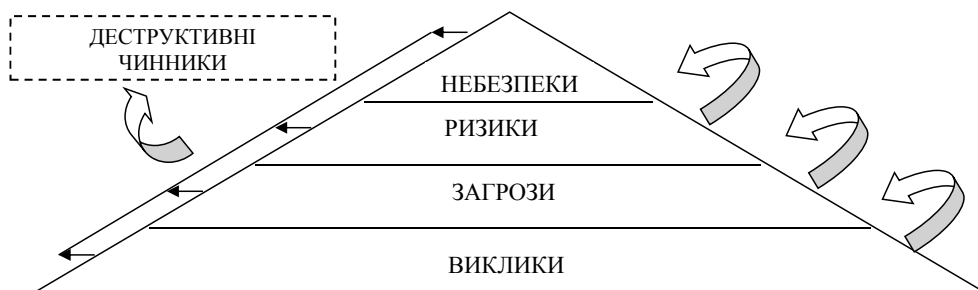

Рис. 1. Ієрархічна схема відображення взаємозв’язку понять «виклики», «загрози», «ризик», «небезпеки»

Джерело: авторська розробка.

Термінологічні зв’язки категорій: виклики, загрози, ризики і небезпеки та їх наслідки для ЕБП графічно відображені на Рис. 2.

Необхідно зазначити, що для діяльності підприємств і безпосередньо для забезпечення їхньої економічної безпеки, важливим процесом є ідентифікація ризиків, загроз та небезпек з метою їх попередження, мінімізації впливу або нейтралізації. У зв’язку з цим, доцільно акцентувати увагу на класифікації цих понять, адже вони дозволять детально проілюструвати сфери чи фактори, які матимуть вплив на діяльність підприємства.

Насамперед, необхідно класифікувати ризики через те, що вони кількісно переважають небезпеки.

У сучасних наукових школах існує значна кількість підходів до класифікації ризиків, що спричинене приналежністю їх до певних галузей народного господарства, розмірів підприємств, умов функціонування, етапу життєвого циклу суб’єкта господарювання, факторів впливу зовнішнього середовища тощо.

Початковим етапом є класифікація загроз, які матимуть місце в результаті відсутності і/або невчасного реагування на виклики.

Необхідно зазначити, що питання класифікації загроз досліджувалося вітчизняними та закордонними науковцями з метою його уніфікації та систематизації, але впродовж багатьох років такі спроби не увінчалися успіхом. Така ситуація надалі формує актуальність здійснення класифікації загроз, зокрема, у сфері забезпечення економічної безпеки підприємств.

Проаналізувавши існуючі класифікації загроз, автори пропонують доповнити класифікацію за двома класифікаційними ознаками:

- 1) за можливістю прогнозування (**авторська ознака**): форс-мажорні (які виникають раптово і ймовірність їх виявлення є мінімальною), як наслідок реалізації викликів (ймовірність виявлення є великою);

- 2) за ступенем наслідків (**авторська ознака**): загрози, які спричиняють виникнення ризиків; загрози, які не спричиняють виникнення ризиків.

Узагальнену класифікацію ризиків, з врахуванням певних відмінностей підходів вітчизняних та закордонних науковців, автори пропонують доповнити на-

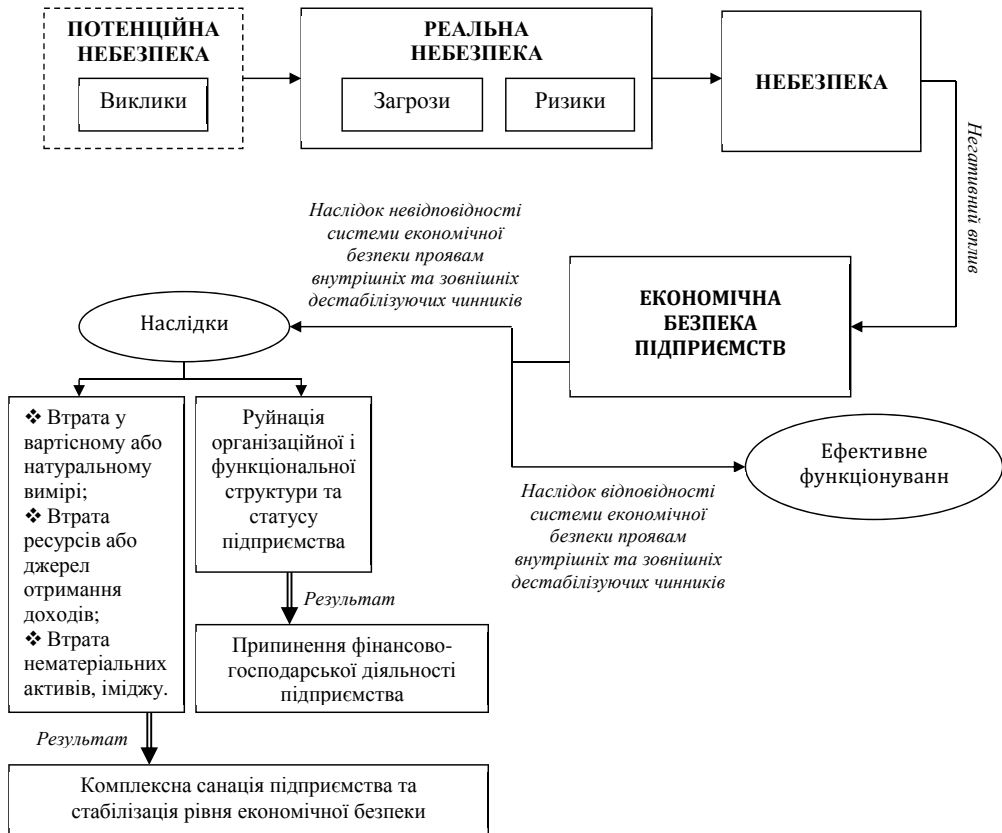

Рис. 2. Схема взаємозв'язків деструктивних чинників середовища функціонування соціально-економічних систем

Джерело: авторська розробка на основі [12; 15; 20; 32].

ступною класифікаційною ознакою, що підкреслює взаємозв'язок деструктивних чинників, а саме: мірою перетворення – ризики які спричиняють появу небезпеки, та ризики, які не спричиняють появу небезпеки.

Здійснюючи класифікацію небезпек ЕБП, доцільно наголосити на тому, що практично відсутні дослідження у цьому напрямку, що зумовлене тим, що переважна більшість науковців [3; 11; 14; 30], представляють єдину класифікацію для ризиків, загроз та небезпек, при цьому не акцентують увагу на значних їх відмінностях і особливостях прояву чи наслідковості. Тому, з врахуванням авторського підходу до причинно-наслідкового зв'язку між поняттями «загроза – ризик – небезпека», можна запропонувати наступну класифікацію небезпек у сфері забезпечення ЕБП:

- 1) за причиною появи (авторська ознака): форс-мажорні, в результаті реалізації ризиків;
- 2) за місцем виникнення: зовнішні (зі сторони макросередовища), внутрішні (зі сторони підприємства);
- 3) за сферами поширення: виробничі, експортно-імпортні, фінансові, технологічні, кадрові, інституційні, екологічні, організаційні, ринкові, інноваційні;
- 4) за масштабом впливу: катастрофічні (ставлять під сумнів подальше функціонування підприємства), допустимі (наслідки ліквідовуються складно та значними витратами ресурсів), незначні;

5) за напрямом впливу: матеріальні (реальні збитки), моральні (збитки мають морально-психологічний характер);

6) за структурою впливу: системні (впливають одразу на всі складові елементи СЕБП, включаючи системоутворюючі елементи, системи забезпечення, внутрішні та зовнішні зв'язки тощо. За своїм характером є найбільш руйнівними, і у разі активізації алгоритмів системної дестабілізації у переважній більшості випадків призводять до повного порушення цілісності системи), структурні (впливають на окремі структурні одиниці промислового підприємства), елементні (впливають на окремі елементи системи економічної безпеки підприємства);

7) за характером: природні (проявляються внаслідок взаємодії навколишнього середовища та людини), антропогенні (проявляються внаслідок дії інших підприємств), соціальні (проявляються внаслідок дії суспільних чинників).

Таким чином, у дослідженні розроблено комплексний підхід до класифікації поняття «небезпека» у сфері забезпечення економічної безпеки, що дозволить її враховувати в управлінській сфері з метою підвищення рівня ЕБП.

Зважаючи на вищенаведений аналіз базових понять сфери забезпечення ЕБП (виклики, загрози, ризики, небезпеки), можна зробити висновок про те, що ці категорії у процесі управління можна позиціонувати як *деструктивні чинники*.

До зовнішніх факторів належать:

- несприятливі зміни політичної ситуації;
- макроекономічні потрясіння (кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, втрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів);
- зміни законодавства, що впливають на умови господарської діяльності (податкової, відносин власності, договірної тощо);
- нерозвиненість інфраструктури ринку;
- протиправні дії кримінальних структур;
- рейдерство, корупція, поширення тіньової економіки, використання недобросовісної конкуренції;
- промислово-економічне шпигунство;
- моральні (психологічні) загрози, залякування, шантаж зокрема і фізичний, небезпечний для життя вплив на працівників та їх сім'ї (вбивства, викрадення, побиття);
- розкрадання матеріальних засобів;
- протиправні дії конкурентів, їх прагнення оволодіти контрольним пакетом акцій;
- зараження програм ЕОМ комп'ютерними вірусами;
- протизаконні фінансові операції;
- надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру;
- несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, комерційної таємниці;
- крадіжки грошових коштів і цінностей;
- шахрайство;
- пошкодження будівель, приміщень тощо.

У свою чергу, чинниками, що впливають на результати господарської діяльності, можуть бути:

- стан підприємницького середовища, наявність місцевих сировинних і енергетичних ресурсів, розвиток транспортних та інших комунікацій, наповнюваність ринку, стан конкурентів, наявність вільних трудових ресурсів, рівень їх професійної підготовленості, рівень соціальної та політичної напруженості, ори-

ентування населення на продуктивну працю, рівень життя населення, його платоспроможність;

- криміналізація господарського життя (корумпованість чиновників, рекет, економічна злочинність) та ін.

Всі зовнішні чинники, що впливають на економічну безпеку підприємства, можна згрупувати, виділивши наступні: політичні, соціально-економічні, екологічні, науково-технічні, технологічні, юридичні, природно-кліматичні, демографічні, криміналістичні тощо [11, с. 16].

До внутрішніх належать дестабілізуючі чинники, що виникають безпосередньо у сфері господарської діяльності підприємства. До основних чинників ризику можуть належати: недостатній рівень дисципліни; протиправні дії працівників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації; вибір ненадійних партнерів та інвесторів; відтік кваліфікованих кадрів, неправильна оцінка їх кваліфікації, низька компетентність; недостатня патентна захищеність; аварії, пожежі, вибухи; перебої в енерго-, водо-, тепlopостачанні; вихід із ладу обчислювальної техніки; смерть провідних фахівців і керівників; залежність окремих керівників від кримінального світу; низький освітній рівень керівників; істотні недопрацювання як у тактичному, так і в стратегічному плануванні, пов'язані, насамперед, із вибором мети, неправильною оцінкою можливостей підприємства, помилками у прогнозуванні змін зовнішнього середовища [11, с. 17].

Окрім аналізу поняття, а також взаємозв'язків та класифікації дестабілізуючих чинників, виникає необхідність вивчення впливу невизначеності на діяльність вітчизняних підприємств.

Висновки

Таким чином, авторами доведено взаємозв'язок та відмінність таких деструктивних чинників як «виклики – загроза – ризик – небезпека». Визначено сутність кожного, доведено що для методології досліджень з економічної безпеки доречно розрізняти ці поняття та оцінювати вплив кожного на безпеку соціально-економічних систем.

Напрямок подальших досліджень передбачено визначення впливу деструктивних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування соціально-економічних систем на складові системи економічної безпеки.

Література

1. Основи економічної безпеки : [підручник/ Бандурка О. М., Духов В. С., Петрова К. Я., Червяков І. М. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
2. *Валуєв Ю.Б.* Процесно-функціональне управління промисловим підприємством : [монографія] / Ю. Б. Валуєв // Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2011. – 296 с.
3. *Васильців Т. Г.* Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
4. *Васильців Т. Г.* Чинники та джерела загроз економічній безпеці підприємства / Т. Г. Васильків, М. Б. Пасічник // Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 128-135.
5. *Вишнівська Б.* Методи мінімізації фінансових ризиків / Б. Вишнівська // Економіст. – 2007. – №6. – С. 58-59.
6. *Вітлінський В. В.* Ризикологія в економіці та підприємстві : [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіванео. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
7. *Внукова Н. М.* Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії і практики : [монографія] / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 184 с.
8. *Горячова К.* Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. Горячова/ Економіст. – 2003. – №8. – С. 65-67.
9. *Гостева І. С.* Шкода як головна категорія небезпеки у предметній області безпекознавства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dibnis.wordpress.com/2012/11/01/>

%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F-3/.

10. *Грачов В.* Класифікація ризиків та управління ними // *Фінанси України.* – 2002. – № 10. – С. 56-60.

11. *Загородній А. Г.* Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 498 с.

12. *Керницький І. С.* Дестабілізуючі чинники як негативний фактор впливу на рівень економічної безпеки промислових підприємств України / І. С. Керницький, М. І. Копитко, В. М. Кобилко // *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2013» (07-15.11.2013).* – *Przemysł: Nauka i studia*, 2013. – Volume 7. *Ekonomiczne nauki.* – С. 9-10.

13. *Клапків М. С.* Страхування фінансових ризиків : [монографія] / М. С. Клапків. – Тернопіль : Економічна думка. Карт-бланш, 2002. – 570 с.

14. Класифікація негативних факторів впливу на стан безпеки банку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.lntu.info/books/fof/bs/2011/11-15/page7.html>.

15. *Королев М. И.* Проблема безопасности в теории фирмы: развитие и противоречия / М. И. Королев // *Вестник Волгоградского государственного университета.* – 2012. – №1 (20). – С. 53-58. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine /ser-3-economy-1\(20\)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB %D0 %B5%D0%B2.pdf](http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine /ser-3-economy-1(20)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB %D0 %B5%D0%B2.pdf).

16. *Ляшенко О. М.* Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] / О. М. Ляшенко. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.

17. *Марущак С. М.* Комплексна оцінка ризику в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства / С. М. Марущак // *Наукові праці. Науково-методичний журнал.* – ЧДУ ім. Петра Могили. – 2008. – Вип. 86. – Т. 99. – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2008_86/86-19.pdf.

18. *Мігус І. П.* Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. П. Мігус, С. М. Лаптев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=821>.

19. *Мойсеєнко І. П., Марченко О. М.* Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посіб. / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 380 с.

20. *Мороз О. В.* Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : [монографія] / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, А. А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 241 с.

21. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Рус. яз., 1985. – 797 с.

22. *Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятия, личность)* / под ред. Е.А. Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

23. *Пойда-Носик Н. Н.* Ризики і джерела загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств у сучасних умовах [Електронний ресурс]. / Н. Н. Пойда-Носик. – Режим доступу : www.teologia.org.ua/20110920172/statti/ dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansovii-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html.

24. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

25. *Рагозин Ф.* Оценка и картографирование опасности и риска от природных и техногенных процессов (теория и методология) / Ф. Рагозин // *Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях.* – М. : ВИНТИ, 2008. – №5. – С. 16-41.

26. *Реверчук Н. Й.* Управління економічною безпекою підприємницьких структур : [монографія] / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.

27. *Рудніченко С. М.* Вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства : дис. ... доктора економічних наук: 21.04.02 / Євгеній Миколайович Рудніченко. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2014. – 578 с.

28. *Рудніченко С. М.* Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / С. М. Рудніченко // *Економіка, менеджмент, підприємництво. Збірник наукових праць.* – Луганськ. – 2013. – №25. – С. 188-195.

29. Сучасний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uktdic.appspot.com>.

30. *Франчук В. І.* Основи економічної безпеки : навч. посіб. / В. І. Франчук. – Львів : Вид-во Львівського держ. ун-ту внутр. справ, 2008. – 203 с.

31. *Цвігун Т. В.* Класифікація ризиків підприємства / Т. В. Цвігун // *Економічні науки.*

Серія: Облік і фінанси : зб. наук. пр. – Луцьк : Луц. нац. техн. ун-т. – 2011. – Вип. 8(29). – Ч. 4. – С. 385-393.

32. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : [монографія] / С. М. Шкарлет – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.

33. Ячменьова В. М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств : [монографія] / В. М. Ячменьова. – Сімферополь : Доля, 2007. – 523 с.

УДК 338.246.87 (477)

Є.А. Бобров

*доктор економічних наук,
кафедра національної економіки та фінансів
Університет економіки та права «КРОК»*

Завдання регіонів щодо розвитку відновлювальної енергетики

Сучасна динаміка життєвих процесів вимагає реагування на зміни та постійного вдосконалення. Необхідність оптимізації й розширення джерел постачання енергії для забезпечення енергетичної безпеки держави висуває низку вимог до розвитку вітчизняної енергетики, і, зокрема, до її найбільш прогресивної частини – альтернативної енергетики. Наявність цієї проблеми зумовлює мету даного дослідження.

Ключові слова: енергетика, відновлювальні джерела енергії, енергетична безпека.

Е.А. Бобров

*доктор экономических наук,
кафедра национальной экономики и финансов
Университет экономики и права «КРОК»*

Задача регионов по развитию возобновляемой энергетики

Современная динамика жизненных процессов требует реагирования на изменения и постоянного совершенствования. Необходимость оптимизации и расширения источников энергии для обеспечения энергетической безопасности государства выдвигает ряд требований к развитию отечественной энергетики и, в частности, к ее наиболее прогрессивной части – альтернативной энергетике. Наличие этой проблемы обуславливает цель данного исследования.

Ключевые слова: энергетика, энергетическая безопасность.

Y. Bobrov

*Department of National Economics and Finance
Doctor of Economics,
«KROK» University*

The task of the regions in the development of renewable energy

The current dynamics of life processes requires to change responding and continuous

improvement. The need to optimize and to expand sources of energy for ensuring of energy security imposes a number of requirements to the development of domestic energy, and particularly its most progressive part – renewable energy. This leads to the purpose of the research.

Keywords: *economy, energetics, energy security.*

Постановка проблеми

Україна менш ніж на половину забезпечена власними енергетичними ресурсами, але не має природних та технологічних можливостей для значного збільшення їх видобування. Економіка країни достатньо енергоємна. В умовах постійного подорожчання імпортованих енергоносіїв, без широкого використання нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії – їй не під силу витримати зовнішню конкуренцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання розвитку відновлювальних джерел енергії в Україні зокрема, і проблеми ефективності та доцільності розвитку альтернативної енергетики, вивчали такі вчені України: Бабієв Г. М. [1], Гелетуха Г. Г. [2], Кудря С. О. [3], Сухін Є. І. [4], Суходоля О. М. [5].

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Енергоефективність і використання відновлюваних джерел енергії стало актуальною потребою часу, оскільки це сприяє розв'язанню не тільки проблеми енергопостачання, а й багатьох екологічних, економічних і соціальних проблем. З різних видів відновлювальних джерел енергії найпоширенішою та найбільш доступною для України є вітрова й сонячна енергетика; енергія біомаси та енергія малих річок; геотермальна енергія і енергія доквілля.

Поряд з цим, існує чимало проблем, які заважають планомірному розвитку альтернативної енергетики. Серед них можна виділити зміни у податковому законодавстві та нерівномірність розвитку різних видів альтернативної енергетики.

Формулювання цілей статті

Дослідження сучасного стану альтернативної енергетики, передумов для її розвитку, формулювання завдань та напрямів для державного та регіонального рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження

За даними Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності), загальний річний технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлювальних джерел енергії України в перерахунку на умовне паливо дорівнює приблизно 98 млн т у. п. (див. табл. 1), що становить майже 50% загального енергоспоживання в Україні на даний час, і прогнозовано до 30% від енергоспоживання у 2030 року.

Цей потенціал досить значний, технічно та економічно привабливий в умовах істотного підвищення цін на традиційні енергетичні ресурси в Україні.

Приєднавшись до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, Україна взяла на себе зобов'язання стосовно імплементації окремих елементів з енергетики, доквілля, конкуренції та відновлюваних джерел енергії в законодавче поле України.

Відповідно, виникає потреба детального аналізу та уточнення як цільових показників відновлювальних джерел енергії в документах стратегічного рівня, так і діючого законодавства.

**Технічно-досяжний потенціал вироблення енергоносіїв
з відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива**

№	Напрямок освоєння відновлювальних джерел енергії	Річний технічно-досяжний енергетичний потенціал	
		млрд кВт·год/рік	млн т у. п.
1.	Вітроенергетика	79,8	28,0
2.	Сонячна енергетика, у т. ч.	38,2	6,0
2.1.	електрична	5,7	2,0
2.2.	теплова	32,5	4,0
3.	Мала гідроенергетика	8,6	3,0
4.	Біоенергетика, у т. ч.	178,0	31,0
4.1.	електрична	27,0	10,3
4.2.	теплова	151,0	20,7
5.	Геотермальна теплова енергетика	97,6	12,0
6.	Енергія доквілля (теплові насоси)	146,3	18,0
	Загальний обсяг заміщення традиційних ПЕР	548,5	98,0

Джерело: Інститут відновлювальної енергетики НАН України, 2016 р.

Спроби стимулювати розвиток відновлюваної енергетики в Україні розпочалися фактично з часу здобуття нею незалежності, про що свідчать числені закони та програми [6-19]. Тут також необхідно відзначити недостатність коштів, які виділялися на реалізацію державних заходів з розвитку відновлювальної енергетики.

Основним «проривом» у політиці підтримки розвитку відновлювальних джерел енергії стало прийняття «зелених» тарифів. Першим кроком став Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу» [9]. У подальшому система «зелених» тарифів вдосконалювалася внесенням доповнень до Закону України «Про електроенергетику» та розробленням інших підзаконних актів.

Змінами до Закону України «Про електроенергетику» від 20.11.2012 було змінено статтю 17-1, яка визначала коефіцієнти «зелених» тарифів для стимулювання виробництва електроенергії з відновлювальних джерел енергії.

Було уточнено класифікацію відновлювальних джерел енергії та введено нові коефіцієнти «зеленого» тарифу, зокрема:

- запроваджено «зелений» тариф на електроенергію, вироблену з біомаси тваринного походження, промислових або побутових відходів, що підлягають біологічному розпаду й утворенню біогазу;

- введено «зелений» тариф для мікро- міні та малих ГЕС;

- передбачено запровадження «зеленого» тарифу для окремих черг будівництва електричних станцій, які виробляють енергію з альтернативних джерел, залежно від дати їх введення в експлуатацію;

- з 2015 р. приватні домогосподарства отримали дозвіл на продаж електроенергії від встановлених на своїх дахах сонячних батарей без ліцензії.

Водночас Закон встановив поступове зниження зелених тарифів після 2014, 2019 та 2024 років, відповідно на 10, 20 і 30% від його базової величини.

Також, Закон доповнено статтею 17-3 «Місцева складова при створенні об'єкта електроенергетики», якою окреслено вимоги стосовно розміру місцевої складової та встановлено порядок її розрахунку для об'єктів електроенергетики,

які виробляють електроенергію з відновлювальних джерел енергії та мають намір отримати «зелений» тариф.

Окрім «зеленого» тарифу, в Україні запроваджено ще низку стимулюючих нормативно-законодавчих актів, що сприяють розвитку відновлювальних джерел енергії та реалізації енергозберігаючих проектів.

Особливості оподаткування прибутку підприємств, що працюють у сфері енергозбереження, відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива, визначено Податковим кодексом.

Пунктом 197.16 статті 197 передбачено звільнення від оподаткування операцій із ввезення на митну територію України енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектуючих. Перелік таких товарів затверджено постановою КМУ від 14.05.2008 №444 «Питання ввезення на митну територію України енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектуючих».

Пунктом 2 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» передбачено тимчасове, до 1 січня 2019 року, звільнення від сплати податку на додану вартість операцій із постачання техніки, обладнання, устаткування, визначених статтю 7 Закону України «Про альтернативні види палива», а саме: техніки, обладнання, устаткування, що використовуються при реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива. І для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні, а також технічних і транспортних засобів, зокрема, самохідних сільськогосподарських машин, що працюють на біопаливі. Порядок ввезення на митну територію України техніки, обладнання, устаткування, технічних і транспортних засобів, що використовують для розвитку виробництва і забезпечення споживання біологічних видів палива, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 №581.

Загалом, за оцінкою міжнародних експертів, Україна є досить привабливою країною для інвестування у розвиток відновлювальних джерел енергії. Така зацікавленість виникла, головним чином, через один з найвищих у світі коефіцієнтів «зеленого» тарифу, тимчасом як у країнах, що раніше почали його застосовувати, ці коефіцієнти постійно зменшуються.

Введення пільгового режиму для низьковуглецевої енергетики є тимчасовим заходом на період її становлення. Надалі, як й інші галузі економіки, вона має стати конкурентоздатною галуззю без пільг і преференцій.

Розпорядженням КМУ від 1.10.2014 №902-р було затверджено Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, яким встановлювалися цільові показники стосовно розвитку відновлювальних джерел енергії. Поряд з цим необхідно відзначити, що при визначенні джерел фінансування заходів, встановлених у Плані, джерелами фінансування визначені кошти приватних інвесторів, які протягом останніх років значно знизили свою активність в Україні. Тому залишаються під питанням досягнення визначених Планом показників.

Економічні механізми стимулювання виробництва технологій генерування енергії з відновлювальних джерел енергії, впровадження енергозберігаючих матеріалів і техніки, які були передбачені Податковим Кодексом України, та запровадження стимулюючих «зелених» тарифів, дали позитивні результати (див. Рис. 1).

Проте, з 1 січня 2015 року із набранням чинності змін до Податкового кодексу України, податкові пільги були скасовані.

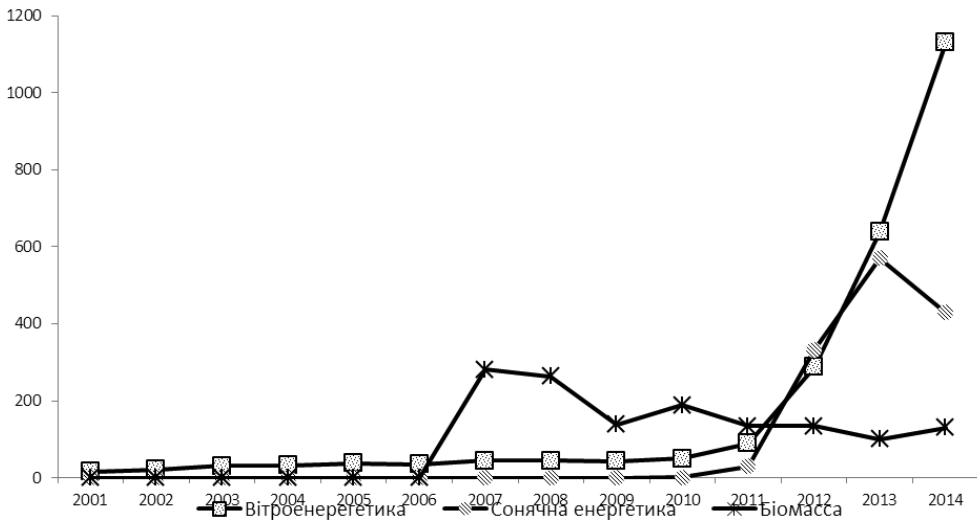

Рис. 1. Виробництво електричної енергії відновлювальними джерелами енергії, ГВт-год
Джерело: Міжнародне енергетичне агенство.

Станом на 1 січня 2017 року сумарні потужності відновлюваних джерел електроенергії в Україні, включаючи об'єкти сонячної і вітрової енергетики, малої гідроенергетики та електростанцій на біомасі (біогазі), склали 1 100 МВт.

Зокрема, загальна потужність українських сонячних електростанцій склала 458 МВт, вітропарків – 439 МВт, електростанцій на біомасі – 65 МВт, малих ГЕС – 138 МВт.

За даними Держенергоефективності, перелік суб'єктів, які виробляють «зелену» електроенергію з різних відновлюваних джерел енергії, охоплює понад 100 суб'єктів господарювання.

Реєстр суб'єктів господарювання альтернативних видів палива містить понад 200 організацій-виробників палива.

Фактично, шляхом запровадження економічних стимулів, Україна надала необхідний імпульс суб'єктам господарювання, сприяючи активізації діяльності у цій сфері. Варто відзначити, що насправді наша держава створила нову, високотехнологічну галузь української економіки, яка може успішно конкурувати на світових ринках та має високу додану вартість.

Втім, з іншого боку, слід зазначити неузгодженість цілей та надмірну увагу до окремих видів відновлювальних джерел енергії (зокрема вітрової та сонячної) за недостатньої зацікавленості іншими, не менш важливими. Акцент на реалізації лише одного пріоритету може мати не лише позитивні сторони (залучення додаткових джерел енергоресурсів), а й, за надмірного захоплення, викликати ризики стосовно надійності електроенергетичної системи країни та покласти непомірний, обтяжливий тягар економічних витрат на кінцевих споживачів.

Нині про підтримку розвитку відновлювальних джерел енергії йдеться практично на всіх рівнях державної та регіональної влади, а також створюється необхідна нормативно-законодавча база. Ефективний розвиток низьковуглецевої енергетики на такій основі при поєднанні з модернізацією засобів традиційної енергетики, значно поліпшить умови життя місцевого населення завдяки ефективному й надійному енергозабезпеченню, зниженню шкідливого впливу на довкілля. Але, на жаль, впровадження проектів, які за відповідної політики

Таблиця 2

Технічно досяжний енергетичний потенціал нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в перерахунку на умовне паливо (млн. т у. п.) та обсяги заміщення паливно-енергетичних ресурсів в Україні

№ п/п	Області	Сонячна енергетика	Геотермальна енергетика	Мала гідроенергетика	Енергія біомаси	Теплова енергія стічних вод	Теплова енергія ґрунту та ґрунт. вод	Всього по областях	Споживання орг. палива		% заміщення орг. палива за рахунок ВДЕ
									Комунальний сектор	Всього	
1.	АР Крим	0,39	0,68	0,05	0,59	0,16	0,35	2,22	0,133	2,193	101,2
2.	Вінницька	0,25	0	0,09	1,08	0,08	0,42	1,91	0,097	7,777	24,8
3.	Волинська	0,18	0	0,03	0,29	0,05	0,29	0,84	0,054	3,064	27,4
4.	Дніпропетровська	0,32	0	0,03	1,90	0,59	1,36	4,20	0,203	27,023	15,54
5.	Донецька	0,27	0	0,05	1,16	0,50	1,36	3,34	0,285	33,795	9,88
6.	Житомирська	0,26	0	0,09	0,38	0,06	0,30	1,09	0,079	2,399	45,4
7.	Закарпатська	0,13	7,40	1,05	0,21	0,05	0,45	9,29	0,065	1,175	79,6
8.	Запорізька	0,28	0	0,03	1,13	0,19	0,34	1,97	0,108	14,568	13,5
9.	Івано-Франківська	0,13	0,51	0,09	0,17	0,11	0,49	1,50	0,076	6,916	21,7
10.	Київська	0,26	0	0,06	1,02	0,63	1,14	3,11	0,258	16,458	18,9
11.	Кіровоградська	0,23	0	0,04	1,26	0,06	0,33	1,91	0,065	2,855	66,9
12.	Луганська	0,27	0	0,10	1,11	0,16	0,93	2,57	0,150	10,630	24,2
13.	Львівська	0,22	0,45	0,42	0,41	0,32	1,05	2,87	0,144	8,604	33,4
14.	Миколаївська	0,26	0	0,04	0,97	0,08	0,30	1,65	0,070	5,22	31,6
15.	Одеська	0,37	0	0,01	0,42	0,21	0,35	1,37	0,136	7,046	19,4
16.	Полтавська	0,26	0,39	0,09	1,43	0,11	0,81	3,08	0,092	10,492	29,4
17.	Рівненська	0,17	0	0,08	0,36	0,06	0,27	0,95	0,062	2,282	41,6
18.	Сумська	0,22	0,96	0,08	0,79	0,06	0,40	2,50	0,072	5,122	48,8
19.	Тернопільська	0,15	0	0,09	0,44	0,05	0,34	1,06	0,060	2,560	41,4

Продовження табл. 2

20.	Харківська	0,29	0,37	0,06	1,69	0,35	1,07	3,82	0,168	15,298	25,0
21.	Херсонська	0,31	0	0,01	1,09	0,06	0,23	1,69	0,065	3,455	48,9
22.	Хмельницька	0,20	0	0,07	0,79	0,07	0,39	1,52	0,079	2,579	58,9
23.	Черкаська	0,21	0	0,09	0,36	0,10	0,38	1,13	0,079	4,819	23,5
24.	Чернівецька	0,09	0	0,21	0,29	0,03	0,19	0,81	0,048	1,348	60,1
25.	Чернігівська	0,28	1,24	0,04	0,66	0,06	0,35	2,62	0,072	3,672	71,4
Всього		6,00	12,00	3,00	20,00	4,2	13,89	59,09	59,02	202,07	29,2
Обсяги заміщення органічного палива за рахунок "великої" гідроенергетики по Україні											
Обсяги заміщення органічного палива за рахунок енергії вітру											
Технічно досяжний енергетичний потенціал позабалансових джерел енергії											
ВСЬОГО											46

Джерело: дані Інституту відновлювальної енергетики НАН України

регіонів і місцевої ініціативи могли б стати основою майбутнього енергетичного добробуту населення регіонів, так і не знайшли відповідного поширення. Тому, нагальним питанням залишається активізація практичних дій щодо використання існуючого досвіду з врахуванням особливостей кожного регіону нашої країни.

Реалізація низьковуглецевого напрямку енергетичного розвитку не є можливою без раціонального поєднання державної та регіональної політики, ефективного розподілу функцій органів влади різного рівня й контролю за виконанням прийнятих рішень, зокрема, з боку громадськості. Має бути створене загальне сприятливе середовище, в якому діятимуть безпосередні виконавці проектів низьковуглецевої енергетики у кожному регіоні країни. Впровадження таких проектів надасть змогу регіональним і місцевим органам влади значно просунутись у досягненні таких важливих цілей як захист довкілля, раціональне використання місцевих і енергетичних ресурсів.

Оскільки у більшості випадків корисні для місцевого населення проекти відновлювальних джерел енергії регіональні та місцеві органи влади не можуть профінансувати, вони мають створити максимально сприятливі умови для залучення інвестицій. Це, насамперед, стосується спрощення дозвільних процедур при оформленні бізнесу; виділення земельних ділянок під об'єкти альтернативної енергетики; надання пільгових умов місцевого оподаткування; підключення до місцевих мереж постачання води, тепла, електроенергії на період будівництва; процес підготовки спеціалістів для обслуговування та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики.

Подальший розвиток технологій альтернативної енергетики розширюватиме коло індивідуальних користувачів відновлювальних джерел енергії за рахунок здешевлення технологій. Збільшення масовості використання цих технологій, як показує досвід європейських країн, сприятиме широкому залученню малого й середнього бізнесу до проектування, постачання, встановлення обладнання та його технічного обслуговування.

Регіональні та місцеві органи влади, а також місцеві громади, мають неабиякі можливості для залучення відновлювальних джерел енергії до енергозабезпечення своїх міст і сіл, до утилізації за допомоги технологій альтернативної енергетики значної кількості відходів, які роками накопичувалися й шкідливо впливали на здоров'я населення. Ці можливості практично не використовуються, хоча нечисленні приклади впровадження відновлювальних джерел енергії у різних регіонах країни існують і показують економічну та екологічну доцільність їх використання.

У табл. 2 наведено дані про технічно досяжний енергетичний потенціал нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії за областями.

Низькопотенціальні джерела енергії мають широкий спектр можливостей, починаючи від використання енергії довкілля і закінчуючи використанням скидної енергії промисловості та житлово-комунального господарства. Наближеність цих джерел до споживачів дає змогу ефективно їх використовувати для теплопостачання різних за своїм призначенням об'єктів, задовольняючи побутові та виробничі потреби споживачів. Для подальшого успішного розвитку і впровадження цих джерел на державному рівні необхідно запровадити спеціальні (диференційовані за часом споживання електроенергії) тарифи для теплонасосних установок; надати пільгові кредити, податкові пільги, субсидії та гранти для часткової компенсації початкових витрат на встановлення обладнання.

На регіональному та місцевому рівні необхідно спростити узгоджувальні

процедури при заміні системи опалення, відведенні земельних ділянок, а також організувати пропаганду стосовно використання екологічно чистих систем опалення із застосуванням теплонасосних установок. Також варто прорекламувати такі системи.

Енергетичний потенціал біоенергетики в Україні здатний забезпечити суттєвий додаток до енергетичного балансу кожного міста і села, одночасно утилізуючи органічні відходи сільськогосподарського виробництва та побутові відходи. Біогазові установки, розташовані в сільській місцевості, забезпечують господарство і жителів електроенергією та теплом. До того ж, вони надають змогу отримувати високоякісні добрива при переробці відходів, створювати нові робочі місця і забезпечувати додаткові надходження до місцевого бюджету. Якщо енергетичну складову поєднати з утилізацією відходів, забезпечивши їх безкоштовне та безперервне постачання, ефективність біоенергетичних проектів вже сьогодні може бути досить високою. Малопродуктивні землі можна використати для вирощування енергетичних рослин.

Задля подальшого розвитку біоенергетики необхідно на місцевому рівні організувати постачання і підготовку сировини для біоенергетичних установок, створити умови для бізнесу в переробці та утилізації біологічних відходів. На державному рівні потрібно надати підтримку при спорудженні устаткування на період його окупності у формі пільгових кредитів, податків.

Збільшення використання **гідропотенціалу малих річок** України за рахунок відновлення та будівництва нових малих гідроелектростанцій надає можливість збільшити маневрові потужності єдиної енергосистеми країни, захистити населення прилеглих місцевостей від повеней, створити нові робочі місця та поповнити місцеві бюджети. Стримуючими факторами залучення інвестицій у розвиток цієї галузі є з одного боку – відсутність єдиного бачення майбутнього малої гідроенергетики державних органів влади, а з іншого – невирішеність питань власності малих ГЕС, складність і тривалість оформлення дозвільної документації на їх будівництво та експлуатацію. Задля поліпшення ситуації необхідно зробити кілька кроків:

- визначити державний орган управління та координації;
- затвердити концепцію розвитку;
- розробити нормативно-технічну базу;
- розробити схему спорудження гідровузлів та об'єктів малої гідроенергетики;
- скласти програму розвитку об'єктів малої гідроенергетики в регіонах.

На місцевому рівні вкрай необхідно організувати широке ознайомлення населення з технологіями, перспективами поліпшення ситуації щодо екології, енергозабезпечення та захисту від повеней. Процес підготовки і прийняття рішень стосовно будівництва має бути зрозумілим, прозорим для громадськості, інтересів якої може торкнутися будівництво й функціонування малих гідроелектростанцій.

Завдяки впровадженню об'єктів **малої сонячної та вітрової енергетики** можна значно збільшити обсяги використання цієї енергії у кожному українському місті та селі за рахунок великої кількості таких об'єктів. Але використання сонячної та вітрової енергії окремими невеликими об'єктами і спорудами, домашніми господарствами, є й досі незначним. Хоча їх кількість і загальна потужність невпинно зростає. Поєднання сонячних і вітрових установок з тепловими насосами забезпечить тепловою та електричною енергією споруди суспільного призначення і житлові будинки практично протягом всього року.

Для розширення використання цього сектору енергетики важливо на регіональному та місцевому рівнях організувати впровадження пілотних проєктів будівель з використанням для їх енергозабезпечення альтернативних джерел енергії, разом з малими вітровими електростанціями, сонячними батареями та сонячними колекторами. Саме вони б продемонстрували місцевому населенню ефективність такого енергозабезпечення. Окрім того, як і у випадку з іншими видами альтернативної енергії, необхідні заходи щодо стимулюючої політики як з боку держави, так і місцевої влади.

Розвиток **геотермальної енергетики** в Україні знаходиться на низькому рівні, який не відповідає наявному значному потенціалу геотермальної енергії у багатьох областях країни і можливостям його ефективного використання, особливо для потреб теплопостачання міст і сіл. Цілковите залучення потенціалу геотермальної енергії можливе лише за активної позиції місцевої влади та місцевих громад, їхнього розуміння необхідності заміни вартісних енергоносіїв фактично невичерпним екологічно чистим джерелом енергії земних надр.

До важливих завдань регіональної та місцевої влади також слід зарахувати залучення громадськості до процесів формування політики впровадження низьковуглецевої енергії, забезпечення прозорості цих процесів, а також інформаційну підтримку для суспільного визнання переваг використання відновлювальних джерел енергії.

Необхідно організувати відповідні регіональні структури, які мають здійснювати пошук та обґрунтування ефективних для кожного регіону, населеного пункту джерел альтернативної енергетики; розробляти економічно обґрунтовані інвестиційні плани стосовно впровадження альтернативної енергетики; організовувати проведення науково-технічних робіт, а також організовувати технічне обслуговування індивідуальних малих об'єктів альтернативної енергетики у населення; проводити активну пропаганду й агітацію серед населення, інформуючи про переваги альтернативної енергетики.

Джерела альтернативної енергії варто включати до перспективних енергетичних балансів регіону в процесі стратегічного планування соціально-економічного розвитку, зокрема, планування розвитку систем енергозабезпечення регіону.

Таким чином, включення заходів щодо впровадження альтернативних джерел енергії до пріоритетних завдань регіональної енергетичної політики має підвищити надійність забезпечення енергетичними ресурсами економіки і населення регіонів, зменшити шкідливий вплив на довкілля, створити нові робочі місця та стимулювати розвиток місцевої промисловості.

Висновки

Оновленою Енергетичною Стратегією на період до 2030 року (2012 р.) планувалося довести (за базовим сценарієм розвитку) частку відновлюваної енергетики до 10% встановленої потужності – у 2030 році і до 5% – у 2020 році. Спроби актуалізації Енергетичної стратегії здійснювалися протягом 2014–2016 років.

На сьогодні в Україні не існує коректних прогностичних моделей енергетичного балансу при складних умовах економічної трансформації, політичної турбулентності та воєнних дій (а відповідно і чіткого бачення розвитку енергетичної галузі). У Енергетичній стратегії 2006 року наголошувалося на розвитку атомної енергетики, у 2012 році акцент змістився на розвиток теплової енергетики. Розроблена Центром ім. Разумкова та Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України, та презентована на початку 2017 року «Нова

енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція», на жаль, знову таки відображає побажання окремих політичних та бізнесових кіл, не визначає конкретних показників і містить скоріше побажання, аніж чіткі завдання.

Поряд з цим, на державному і регіональному рівнях є певне розуміння того, що розвиток відновлюваних джерел енергії є важливим фактором підвищення рівня енергетичної безпеки, зменшення використання викопних паливних ресурсів (зокрема й імпортованих), розвитку промисловості та сільського господарства, збільшення зайнятості населення в секторах економіки, а також зниження негативного впливу енергетики на навколишнє середовище й підвищення якості життя громадян.

Нині відновлювальні джерела енергії економічно витратніші за традиційні джерела енергії, і тому потребують додаткових інструментів для їх більш широкого використання. В Україні таким інструментом є державна та регіональна підтримка. Очікується, що спільно із майбутнім розвитком технологій, собівартість енергії на базі відновлювальних джерел енергії знижуватиметься, а її виробництво ставатиме дедалі рентабельнішим.

Література

1. *Бабієв Г. М.* Перспективи впровадження нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Україні / Г. М. Бабієв, Д. В. Дероган, А. Р. Щокін ; // Електричний журнал. – 1998. – №1. – С. 63-64.
2. *Гелехута Г. Г.* Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Ч. 1. / Г. Г. Гелехута, Т. А. Желзна // Пром. Техніка. – 2010. – Т. 32, №3. – С. 71-79.
3. *Кудря С. О., Щокін А. Р.* Альтернативна енергетика як додаток до традиційної енергетики паливно-енергетичного комплексу України / Теплова енергетика – нові виклики часу // під заг. ред. П. Омеляновського, Й. Мисака. – Львів : Українські технології, 2009. – С. 401-413.
4. *Сухін Є. І.* Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Сухін Євген Ілліч. – Рада національної безпеки та оборони України ; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2005. – 38 с.
5. *Суходоля О. М.* Енергоефективність економіки у контексті національної безпеки: методологія дослідження та механізми реалізації : Монографія. / О. М. Суходоля. – К. : НАДУ, 2006. – 400 с.
6. Закон України «Про альтернативні види рідкого і газового палива» №1391-XIV від 14.01.2000 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>
7. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» №555-IV від 20.02.2003 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15>
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання заходів з енергозбереження» №760-V від 16.03.2007 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/760-16>
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу» №601-VI від 25.09.2008 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/601-17>
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» №1391-VI від 21.05.2009 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1391-17>
11. Закон України «Про енергозбереження» № 74/94-ВР від 01.07.1996 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>
12. Закон України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» № 2509-IV 05.04.2005 р. // Сайт

Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2509-15>

13. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки» №243 від 01.03.2010 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>

14. Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку виробництва біодизеля на період до 2010 року» №1774 від 22.12.2006 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1774-2006-%D0%BF>

15. Постанова КМУ «Про Комплексну державну програму енергозбереження України» №148 від 05.02.1997 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-97-%D0%BF>

16. Постанова КМУ «Про Програму державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики» №1505 від 31.12.1997 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1505-97-%D0%BF>

17. Розпорядження КМУ «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» № 145-р від 15 березня 2006 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>

18. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки» №1446-р від 19.11.2008 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1446-2008-%D1%80>

19. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми видобування та використання газу метану вугільних родовищ як альтернативного енергоресурсу» №1684-р від 23.12.2009 р. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1684-2009-%D1%80>

20. Статистична інформація з енергетики по Україні// Сайт Міжнародного енергетичного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=Ukraine&product=RenewablesandWaste>

УДК 339.137

З.М. Борисенко
*доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту законодавства
Верховної Ради України*

Колізії у конкурентному законодавстві як загрози економічній безпеці

Досліджуються колізії і прогалини законодавчого забезпечення процесу державного захисту конкуренції та їх вплив на стан економічної безпеки в Україні. Зокрема, розглядаються юридичні питання припинення картельних змов та інших порушень, накладення санкцій за порушення, надання дозволів на узгоджені дії, доцільності застосування рекомендацій АМК як альтернативи покарання.

Ключові слова: конкурентне законодавство, економічна безпека, загрози економічній безпеці, картельні змови, штрафи за порушення, добровільне повідомлення порушника, кримінальна відповідальність, дозвіл на узгоджені дії, рекомендації АМК.

З.Н. Борисенко
доктор экономических наук, профессор,
главный научный сотрудник
Института законодательства
Верховного Совета Украины

Коллизии в конкурентном законодательстве как угрозы экономической безопасности

Исследуются коллизии и прорехи законодательного обеспечения процесса государственной защиты конкуренции и их влияние на экономическую безопасность в Украине. В частности, рассматриваются юридические вопросы прекращения картельных соглашений и других нарушений, применения санкций за нарушения, выдачи разрешений на согласованные действия, целесообразности применения рекомендаций АМК как альтернативы наказания.

Ключевые слова: конкурентное законодательство, экономическая безопасность, угрозы экономической безопасности, картельные соглашения, штрафы за нарушения, добровольное сообщение нарушителя, криминальная ответственность, разрешение на согласованные действия, рекомендации АМК.

Z.M. Borysenko
Doctor of Economics, Professor
Senior Research Fellow, Institute of Legislation
of the Verkhovna Rada of Ukraine

Competitive legislation conflicts as a threat to economic security

The article studies contradictions and legal gaps in the state protection of the competition and its impact on the economic security of Ukraine. In particular, issues of termination of cartel collusions and other violations, imposition of sanctions, issuance of permits for concerted action, the usefulness of the recommendations of the AMC as an alternative to punishment.

Keywords: competition law, economic security, threats to economic security, cartel agreements, fines for violations, violation self-reporting, criminal liability, permission for concerted actions, recommendations of the AMC.

Постановка проблеми

За більш ніж 20 років існування незалежності в Україні були створені достатні інституційні умови для захисту конкуренції. Прийнято низку відповідних законів, які в цілому позитивно оцінюються фахівцями. Створено і Антимонопольний комітет (далі АМК) як спеціальний орган для захисту конкуренції з досить потужними повноваженнями. За таких умов, цілком можливо було б забезпечити гідний захист конкуренції у бізнесовому середовищі. Однак, реальний стан такого захисту залишає бажати кращого, що є серйозною загрозою економічній безпеці держави. Це свідчить про існування низки проблем у процедурі реалізації конкурентної політики. Для усунення названих проблем першочергове значення має вдосконалення відповідного законодавчого поля. У даній роботі досліджуються основні проблемні моменти вдосконалення конкурентного законодавства,

аналізуються невідповідності та суперечності між окремими його нормами, що є підґрунтям подальшого реформування конкурентної політики та попередження загроз економічній безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти реалізації національної конкурентної політики відображені в наукових працях таких вітчизняних авторів, як: Г. Андрощук, В. Базилевич, О. Бакалінська, С. Біла, І. Дахно, Б. Кваснюк, О. Кілієвич, Н. Корчак, Л. Кузьменко, В. Мамутов, С. Мочерний, Г. Пастернак-Таранущенко, О. Пасхавер, Н. Саніахметова, Л. Семенова, Г. Філюк, О. Шнирков та ін. Зокрема, питанням вдосконалення вітчизняного конкурентного законодавства присвячені останні роботи Л. Акуленко [3], О. Бакалінської [1], О. Олексієнко [9], Г. Вишлінського [18], О. Данилюка [17], Т. Качки [19], С. Шершуна [9], Д. Науменко [3], О. Шворака [15] та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Серед проблем реалізації конкурентної політики в Україні особливу роль відіграють дослідження питань вдосконалення конкурентного законодавства. Колізії і прогалини законодавчого забезпечення процесу державного захисту конкуренції, які виникають в результаті постійних змін соціально-економічних умов ведення бізнесової діяльності, не дозволяють найбільш повно реалізувати позитивні можливості конкуренції для розвитку суспільства. Усунення зазначених проблем дозволить значно покращити ефективність конкурентної політики, що, у свою чергу, стане важливим фактором забезпечення економічної безпеки держави.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування необхідності усунення колізій і прогалин у конкурентному законодавстві, які нині зумовлюють суттєві недоліки здійснення конкурентної політики в Україні. Вирішення цих проблем сприятиме підвищенню соціально-економічної ефективності розвитку економіки країни та забезпеченню її економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження

У розвинених ринкових країнах конкурентна політика відіграє надзвичайно важливу роль. Там, де панує добросовісна конкуренція, споживачі можуть обирати той товар, який є найбільш дешевим і якіснішим, а підприємці змушені виробляти саме ту продукцію, яку обирає споживач і продавати її за прийнятною ціною. Тому, влада прикладає чималих зусиль задля захисту конкуренції. На жаль, в Україні за роки становлення ринкової економіки держава так і не спромоглася забезпечити в достатній мірі такі умови, що, таким чином, формує серйозні загрози економічній безпеці.

Найважливішу роль у питаннях покращення конкурентної політики відіграє законодавче поле цього напрямку державного управління. Справедливим було б відзначити, що конкурентне законодавство України, розроблене за безпосередньої участі висококваліфікованих іноземних експертів, у свій час отримало достатньо високу оцінку фахівців цієї справи як у нашій країні, так і за її межами. Однак, відповідно до змін умов функціонування вітчизняної економіки, це законодавче поле потребує постійного вдосконалення. Тому, протягом усіх років розбудови ринкової економіки, в нашій країні серйозна увага приділяється питанням вдосконалення вітчизняного конкурентного законодавства та практики його застосування. Незважаючи на внесення цілого ряду змін до законів, нині мають

місце суттєві прогалини в законодавчому забезпеченні реформ у сфері конкуренції. На нашу думку, найважливішими серед них є наступні:

1. Врегулювання питань накладення штрафів АМК та можливості їх оскарження в суді. Оскільки законодавством про захист економічної конкуренції не визначений чіткий порядок здійснення процедури розрахунку штрафів, за одні й ті самі порушення часто встановлюється різні розміри санкцій. Компанії також обмежені у можливості оскаржити їх розмір у суді [1, 2]. Переглядаючи рішення АМК, суд не може змінити його у частині застосування покарання, а може лише рекомендувати АМК переглянути справу, що не відповідає світовій практиці [3]. Відповідно до ч. 4. ст. 255 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, наша країна взяла на себе зобов'язання розробити такий порядок [4].

Нині У Верховній Раді України опрацьовується відповідний проект закону, який 26 січня 2016 р. не отримав необхідної кількості голосів депутатів і був переданий на повторне друге читання [5]. Основні зміни, які вносяться цим законопроектом, полягають у посиланні на методику розрахунку штрафів та встановленні права суб'єкта господарювання оскаржувати рішення АМК у суді. Водночас, у законопроекті немає жодного слова щодо процедурних моментів накладення штрафів. Зазначено, що штрафи накладаються у тих же межах, які були раніше, а от визначення їх розмірів здійснюється на підставі відповідної методики. Тобто виходить, що суд має використовувати для обґрунтування своїх рішень не закон, а підзаконний нормативно-правовий акт, що не відповідає вимогам ст. 92 Конституції України, де встановлено, що виключно законами визначаються правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання.

Оскільки всі процедурні деталі накладення штрафів просто неможливо розмістити в законі, то оптимальним варіантом є розробка спеціальної методики з відповідних питань і внесення головних її моментів у закон. У такому разі суди зможуть приймати рішення стосовно незаконності накладення санкцій. Отже, зазначений законопроект може бути прийнятий при повторному другому читанні лише за умови внесення загальних методологічних основ щодо найважливіших процедурних моментів накладення штрафів за порушення правил конкуренції.

2. Вдосконалення процедури звільнення від відповідальності за участь у картелі в результаті добровільного повідомлення порушника. У практиці господарювання картельні змови підприємців є надзвичайно поширеним порушенням, але АМК досить рідко успішно їх розслідує. Частка такого виду справ з року в рік є порівняно незначною. Особливо це стосується загальнодержавного рівня. Розслідуються, зазвичай, порушення на рівні окремих регіонів, а потужних учасників змов на загальнодержавному рівні карають дуже рідко. Більше того, припиняються, здебільшого, змови учасників тендерів, причому внаслідок реагування на скарги їх учасників. Так, згідно звіту АМК за 2016 р., із 283 порушень у вигляді антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання 225 (79,5%) становили порушення, які стосувалися спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів [6]. Тобто, класичних розслідувань картельних змов на товарних ринках у нас є невелика кількість.

Якщо у інших країнах основним інструментом розслідувань цих складних порушень та вирішальним доказом при розгляді відповідних судових справ є *добровільні повідомлення* учасників картелю, то у вітчизняній практиці цей фактор майже не використовується. Так, беручи приклад з США стосовно використання програм пом'якшення відповідальності за картельні змови («Ліненсі»), Європейська комісія ще у 1996 році прийняла аналогічну програму. Такою програмою було введено амністію та знижено штрафи, які накладаються на учасників кар-

телю в обмін на добровільне повідомлення фактів, які сприяють виявленню та припиненню порушень. Більшість країн, в яких застосовується антимонопольне законодавство, нині мають такі програми пом'якшення покарання.

В Україні теж були внесені відповідні норми в законодавство. Так, згідно з ч. 5 ст. 6 Закону «Про захист економічної конкуренції» особа, що вчинила антиконкурентні узгоджені дії, але раніше за інших учасників цих дій добровільно повідомила про це АМК та надала інформацію, яка має суттєве значення для прийняття рішення у справі, звільняється від відповідальності за вчинення цього порушення. Деталі такого звільнення прописані у підзаконному акті комітету [7]. Однак, зазначена процедура повідомлення про картель в нашій країні практично не спрацьовує. Це відбувається через двозначність, нечітку визначеність окремих положень вітчизняного конкурентного законодавства. Так, у зазначеному законі є дуже багато невизначених понять, таких як «істотно», «не істотно», «суттєві», «не суттєві», «незначна частина ринку», тощо. Все це дозволяє по-різному трактувати норми закону. Острах, що співпраця з фахівцями АМК принесе заявнику тільки проблеми, є підставою небажання звертатися в комітет з повідомленням про дії співучасників картелю [8]. Окрім того, законодавством України непередбачена можливість процедури пом'якшення відповідальності за картельні змови для підприємства, яке приймало участь у змові, але не першим звернулось в АМК з відповідним повідомленням [9]. Цілком очевидно, що необхідно вносити зміни в законодавство з тим, щоб зацікавити підприємців співпрацювати з АМК. Оскільки, як правило, змови укладаються таємно, то без заохочення добровільних повідомлень не можна очікувати збільшення кількості випадків виявлення та припинення картелів.

3. *Повернення кримінальної відповідальності за участь у картелі.* Картельні змови підприємців є надзвичайно поширеним злочином в Україні. Вони серйозно впливають на стан конкурентного середовища і тягнуть за собою суттєві негативні наслідки для суспільства. Водночас система покарання за цей злочин не сприяє його виявленню. При цьому, за останні 15 років має місце поступове скасування кримінальної відповідальності за цей злочин. Як результат, нині в Кримінальному кодексі залишилися лише статті, які передбачають відповідальність за окремі види недобросовісної конкуренції. Якщо до 2001 року кримінальне покарання було передбачено безпосередньо за змову, то у 2003 році воно вже мало застосовуватися за примушування до змови. А це дуже різні речі. Якщо, в реаліях вітчизняної практики довести змову підприємців дуже важко, то довести факт примушування до змови взагалі неможливо. Окрім того, відповідно до Закону N 4025-VI від 15.11.2011 р., кримінальна відповідальність за ці дії була взагалі повністю скасована, що на нашу думку, становить суттєву загрозу для економічної безпеки держави [10]. Необхідно внести зміни до конкурентного законодавства та Кримінального кодексу з метою відновлення кримінальної відповідальності за картельні змови.

4. *Необхідність скасування процедури отримання згоди АМК на узгоджені дії підприємців.* Законом «Про захист економічної конкуренції» у 2001 році було введено процедуру погодження з АМК (нотифікації) узгоджених дій. Підприємці, перш ніж домовлятися про певні спільні рішення, повинні отримати відповідний дозвіл. У 2016 році органами АМК було розглянуто 158 заяв про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання [6]. В українське законодавство зазначену процедуру було внесено за прикладом ЄС, де ще з часів підписання Римського Договору діяла процедура такої нотифікації. Однак, багаторічна практика засвідчила серйозні її недоліки. Отримання дозволів Європейської Комісії виявилось серйозною перешкодою у розвитку бізнесу. Підприємці були змушені

проходити досить обтяжливі, тривалі процедури контролю, а в результаті майже завжди отримували дозвіл. Ця процедура була тяжкою і для самої Європейської Комісії, яка втрачала багато часу на проведення великої кількості нескладних досліджень. Надання дозволів на узгоджені дії поступово стало формальною процедурою. При цьому, Комісія не могла приділяти достатньо зусиль для розслідування найскладніших та найзагрозливіших змов. Тому, під час проведення реформи європейського конкурентного законодавства 2004 року, необхідність подання нотифікації була скасована [11].

Враховуючи європейський досвід, очевидно і в Україні систему нотифікації антиконкурентних узгоджених слід відмінити. Це дозволило б звільнити підприємців від досить вартісної і обтяжливої процедури погодження своїх дій в антимонопольному відомстві і, водночас, це надало б можливості фахівцям комітету зосередити увагу на найбільш складних випадках таких порушень.

5 Скасування процедури надання дозволу Кабінету Міністрів на узгоджені дії. Законом встановлено, що дозвіл АМК на узгоджені дії не може бути наданий, якщо конкуренція суттєво обмежується на всьому ринку чи в значній його частині. Якщо АМК не надає дозволу через загрозу негативного впливу на конкуренцію, учасники мають можливість все ж таки довести, що позитивний ефект таких дій для суспільних інтересів переважає негативні наслідки обмеження конкуренції і на цій підставі отримати дозвіл КМУ [12]. На наш погляд, надання зазначеного дозволу, фактично всупереч рішенням АМК, необхідно скасувати. Оскільки такі рішення об'єктивно не базуються на економічному аналізі впливу саме на конкуренцію, а мають виключно політичне підґрунтя, то це може призводити до суттєвої монополізації товарних ринків. Тим паче, що ця процедура майже не застосовується на практиці [13, 14].

6. Розробити типові вимоги до вертикальних узгоджених дій. Розпорядженням КМУ «Про схвалення розроблених Антимонопольним комітетом планів імплементації деяких актів законодавства ЄС», прийнятого 04.03.2015 за № 167-р. було передбачено, зокрема, здійснити заходи щодо виконання Регламенту Ради (ЄС) № 1/2003 від 16 грудня 2002 року стосовно імплементації правил конкуренції, викладених у статтях 81 та 82 Договору та Регламенту Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 року про застосування статті 101(3) Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій вертикальних угод та узгоджених практик. Отже, АМК у своєму плані, затвердженому Розпорядженням КМУ, передбачив розробку «Типових вимог до вертикальних узгоджених дій». Цю ж вимогу включено і в інші урядові документи.

За свідченням фахівців, особливу увагу варто надавати імплементації положень законодавства ЄС щодо вертикальних угод, оскільки відсутність чітких норм у цій сфері позбавляє правової визначеності дуже широке коло галузей економіки при розповсюдженні їхньої продукції. Зокрема, немає чітких критеріїв того, коли саме вертикальна угода суттєво обмежить конкуренцію чи доступ інших суб'єктів на ринок. Це аж ніяк не сприяє правовій визначеності при веденні бізнесу в Україні. Раніше АМК вже розробляв проект типових вимог до вертикальних угод, проте вони так і не були прийняті [15]. Отже, необхідно завершити розробку «Типових вимог до вертикальних узгоджених дій» та внести відповідні зміни до Закону України «Про захист економічної конкуренції».

7. Підвищення ефективності рекомендацій АМК порушникам законодавства.

Важливою проблемою, яка зумовлює недостатню ефективність боротьби з порушеннями правил конкуренції, є проблема забезпечення невідворотності покарання. Відповідно до ст. 46 Закону «Про захист економічної конкуренції»,

АМК має можливість не завжди накладати штраф за порушення. Альтернативою є надання рекомендацій комітету стосовно припинення порушень та усунення їх негативних наслідків. Якщо порушники виконують рекомендації, вживають відповідних заходів для усунення наслідків порушень і, водночас, якщо скоєні порушення не призвели до *суттєвого* обмеження конкуренції, не завдали *значних* збитків, АМК може не тільки не розпочинати справу, а й навіть, закривати розпочате провадження у справі. Таким чином, комітет має практично нічим невизначену можливість або накласти величезний штраф (до 10% річної виручки), або просто “пожурити порушника за скоєний злочин. Такі варіанти дій залишають фахівцям необмежені можливості для корупції, а підприємцям для безкарності. Як свідчить статистика, шляхом надання рекомендацій нині припиняється більше половини виявлених порушень конкурентного законодавства [6].

Враховуючи реалії вітчизняної практики державного управління та світовий досвід, слід було б взагалі передати суду виключне право накладати санкції на порушників. АМК повинен стати лише слідчою структурою. Можливо, як це робиться у деяких інших країнах, є сенс залишити йому право виносити звинувачення й вимагати припинення порушень або, навіть, накладати санкції за невиконання рішення про необхідність припинення порушень. У будь-якому разі залишати на вибір низькооплачуваного чиновника можливість або накласти штраф у розмірі до 10% річної виручки підприємця, або просто порекомендувати йому припинити порушення є неприпустимим. Це пряма дорога до корупції [16]. Доцільно було б повернутися до ідеї створення конкурентно-патентного суду і передати йому виключне право накладати санкції на порушників. АМК повинен стати слідчою структурою, яка лише розслідує порушення і передає результати розслідування на розгляд суду, як це має місце у багатьох інших країнах.

8. *Узгодження законопроектів про внесення змін до податкового та митного законодавства з вимогами закону «Про державну допомогу суб’єктам господарювання».* Верховна Рада України 4 жовтня 2016 року прийняла у першому читанні законопроекти 2554а-д та 2555а-д про внесення змін до Податкового та Митного кодексів щодо індустріальних парків. Ці законопроекти запроваджують низку податкових та митних пільг. Значна частина депутатів, науковців та представників експертного середовища і, навіть, деякі представники влади не підтримують їх ухвалення, оскільки це може ускладнити податкову та митну систему, створити корупційні можливості для чиновників, спотворити конкурентне середовище та погіршити умови ведення бізнесу для значної частини підприємців. Опитуваннях іноземних інвесторів засвідчило, що залучення інвестицій має ґрунтуватися не на податкових пільгах, а на зменшенні корупційних ризиків та розвитку інфраструктури [17, 18, 19].

З точки зору конкуренції, вимоги оподаткування, митні вимоги та інші умови ведення бізнесу мають бути однаковими для всіх підприємців. Якщо і надавати пільги, то має бути ретельно обґрунтованим — кому і на яких підставах. Поки що це далеко не так. Тому, на нашу думку, зазначені законопроекти мають бути суттєво доопрацьовані або зняті з розгляду, оскільки вони не відповідають європейським вимогам стосовно реформування законодавства України та вимогам закону України «Про державну допомогу суб’єктам господарювання», який набуває чинності з 2 липня 2017 року та встановлює правові засади здійснення контролю за допустимістю допомоги з точки зору конкуренції [20].

9. *Узгодження вимог статей 85, 106 та 116 Конституції України та вимог статей 9, 10 та 11 закону Про Антимонопольний комітет України.* У законі про АМК зазначено, що голова Комітету, його заступники та державні уповноважені

(члени АМК) призначаються на посаду та звільняються з посади Президентом України. Водночас, ці положення закону не узгоджуються з вимогами Конституції України, відповідно до якої Президент України не наділений повноваженнями призначати та звільняти керівника та членів АМК. А відповідно до ст. 116 Конституції, немає таких повноважень і у Кабінету Міністрів, який може утворювати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Проте, ст. 1 закону про АМК, комітет не визначений як центральний орган виконавчої влади. Отже, і КМУ не має повноважень щодо призначення керівників комітету.

Необхідно узгодити вимоги статей 9, 10 та 11 закону про АМК з вимогами статей 85, 106 та 116 Конституції з приводу питань призначення та звільнення голови та державних уповноважених Комітету. Зразком виходу з цієї колізії можуть бути відповідні положення щодо конкурсного відбору фахівців на зайняття керівних посад, які містяться у новому Законі України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (від 22.09.2016 № 1540-VIII). Окрім того, за зразком цього закону доцільно внести зміни до ст. 11 закону про АМК стосовно уточнення вимог до претендентів на зайняття цих посад. Так, відповідно до ст. 7 закону про НКРЕКП визначено, що: «Головою або членом Комісії може бути громадянин України, який має повну вищу освіту (технічну, юридичну або економічну), високі професійні та моральні якості, досвід роботи у сферах енергетики або комунальних послуг не менше п'яти років, у тому числі на керівних посадах не менше двох років, володіє державною мовою, має освітній і професійний рівень та стан здоров'я, необхідні для виконання своїх посадових обов'язків». До того ж, визначено ще 13 випадків, коли особа не може бути призначена на ці посади. Для порівняння, у ст. 11 закону про АМК визначено лише, що «Державним уповноваженим може бути призначено громадянина України, який досяг тридцяти років, має вищу, як правило, юридичну чи економічну освіту, стаж роботи за фахом не менше п'яти років протягом останніх десяти років».

Так само заслуговують на увагу та поширення вимоги ст. 11 закону про НКРЕКП, які стосуються фінансування діяльності Регулятора. Передбачено, що це мають бути надходження до спеціального фонду Державного бюджету України внесків на регулювання, які сплачуються суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у відповідних сферах. Такі вимоги давно застосовуються у низці розвинених країн світу (зокрема у Великобританії) і мають суттєві переваги перед бюджетним фінансуванням. Гласність та відкрите обговорення проєктів кошторису у поєднанні з відповідним контролем учасників ринку по факту витрачання коштів, які вони перераховують, є дієвими факторами підвищення ефективності роботи цих регулюючих органів влади.

Наведена колізія стосовно питань призначення та звільнення керівників державних органів влади стосується не тільки членів АМК, але й посадових осіб ряду інших державних колегіальних органів, чинні закони про яких містять у собі ті ж самі колізії. Тому, аналогічні зміни слід внести також і до законодавства, яке регулює діяльність, так званих, державних органів із спеціальним статусом, державних колегіальних органів і т. п. (Фонд державного майна, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, тощо). Запропоноване вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність різного роду колегіальних органів, забезпечить дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності, прозорості та врахування міжнародних норм і стандартів у функціонуванні цих органів. Це, у свою чергу, стане вагомим фактором попередження загроз економічній безпеці держав.

Висновки

Вищенаведені колізії і прогалини в конкурентному законодавстві нині є важливою першопричиною проблем у процедурі реалізації конкурентної політики. Недоліки законодавчого забезпечення процесу державного захисту конкуренції виникають в результаті постійних об'єктивних змін соціально-економічних умов ведення бізнесової діяльності, на які законодавці не завжди встигають відреагувати внесенням відповідних змін у законодавче поле. Зазначенні проблеми не дозволяють найбільш повно реалізувати позитивні можливості конкуренції для розвитку суспільства. Усунення невідповідностей та суперечностей між окремими нормами конкурентного законодавства дозволить значно покращити ефективність конкурентної політики, що, у свою чергу, стане важливим фактором забезпечення економічної безпеки держав.

Література

1. Бакалінська О. О. Конкурентне право : навчальний посібник. – К. : Національний торгово-економічний університет, 2010. – 388 с.
2. З. М. Борисенко. Європейські вимоги щодо покращення процедури припинення змов підприємців в Україні // Вчені записки Університету «КРОК» : міжнародне фахове видання. Серія: Економіка. – Вип. 37 – К., 2014. – С. 11-18.
3. Д. Науменко, Л. Акулєнко «Європейські рамки» штрафів для АМКУ: чи змінять щось нові «Роз'яснення»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2015/09/28/317149_ievropeyski_ramki_shtrafiv.html
4. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.knteu.kiev.ua/file/Mg==/2d9cbea0852839cb882b168b1f8ecbb5.pdf>
5. «Проект Закону про внесення змін до законодавства про захист економічної конкуренції щодо визначення органами Антимонопольного комітету України розміру штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції» (реєстр. №2431) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54479
6. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік. Затверджено розпорядженням АМК від 14.03.2017 № 2п [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main>
7. «Порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про звільнення від відповідальності за вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції, передбаченого пунктом 1 статті 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» (Порядок звільнення від відповідальності), затв. Розпорядженням АМК від 25.06 2012 р. № 399-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/1209>
8. Борисенко З. М. Конкурентна політика держави : підручник. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2013. – С. 159-272.
9. А. Алексеєнко и С. Шершун о перспективах перезагрузки программы «Линенси» в Украине. – Юридическая практика – № 16. – 2016.
10. Борисенко З. М. Санкції за порушення конкурентного законодавства // Національний Університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки: Економічні науки. – 2012. – Том 38. – С.108-110.
11. З. М. Борисенко. Антиконтурентні узгоджені дії підприємств як фактор небезпеки для економіки // Зовнішня торгівля. Економічна безпека. – Вип. 11. – К., 2014. – С. 19-27.
12. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 року №2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
13. Газовое СПУ создали незаконно? Українська правда 03 февраля 20, [Електронний ресурс]. – Режим досту: www.PRAVDA.com.ua
14. Надання згоди і АМК, і Кабінетом Міністрів на створення СП «Укргаз-Енерго» відбулося з явним порушенням вимог конкурентного законодавства / З. М. Борисенко // СП — незаконний монополіст. – Газета «ДЕЛЮ». – № 70 от 03 Февраля 2006 г.
15. О. Шворак – Конкурентна політика ЄС та українська євроінтеграція «Юридична га-

зета», №36 (534) 2016 09 вересня, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmp.ua/ua/analytics/press/konkurentana-polityka-yes-ta-ukrayinska-uevrointegratsiya/>

16. *Борисенко З. М.* Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України. – Київ : Таксон, 2004. – 607 с.

17. *Александр Данилюк* Я не поклонник идеи индустриальных парков – министр финансов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/economics/2016/10/19/news/50217.htm>

18. *Г. Вышинский.* В Украине создают внутренние офшоры. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/opinion/vyshlinskiy/v-ukraine-sozdajut-vnutrennie-ofshory-zametki-ekonomista-260256.html>

19. *Тарас Качка.* Пільги для індустріальних парків. Чому вони можуть призвести до проблем в експортерів. / Європейська правда 23 листопада 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/10/28/7056572/>

20. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> .

УДК 338.242

Г.Б. Сичиокно
аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»

Формування економічної безпеки держави в сучасних умовах

Визначено основні елементи архітекτονіки поняття «економічна безпека» та наведено його визначення. Розглянуто зміст діяльності в сфері економічної безпеки та базові принципи побудови «української моделі» економічної безпеки. Запропоновано основні напрями її формування в нинішніх умовах.

Ключові слова: економічна безпека держави, внутрішні та зовнішні загрози, концепція економічної безпеки, стратегія економічної безпеки.

Г.Б. Сичиокно
аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»

Формирование экономической безопасности государства в современных условиях

Определены основные элементы архитектоники понятия «экономическая безопасность» и приведено его определение. Рассмотрено содержание деятельности в сфере экономической безопасности и базовые принципы построения «украинской модели» экономической безопасности. Предложены основные направления ее формирования в нынешних условиях.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, внутренние и внешние угрозы, концепция экономической безопасности, стратегия экономической безопасности.

H.B. Sichyokno
Postgraduate Student,
«KROK» University

Formation of the state economic security in modern conditions

The main elements of the architectonics of the concept of «economic security» are identified and its definition is given. The content of activity in the sphere of economic security and the basic principles for the construction of the «Ukrainian model» of economic security are considered. The main directions of forming the economic security of the state today are proposed.

Keywords: *state economic security, the system of economic security, internal and external threats, the concept of economic security, the strategy of economic security.*

Постановка проблеми

В умовах сучасного соціально-економічного розвитку України все дедалі складніше і більш суперечливо розвиваються явища і процеси, що пов'язані з економічною безпекою, яка складає основу державного суверенітету.

Світовий досвід свідчить, що державне управління органічно входить в цілісну систему, як би вона не називалася. Державні і ринкові регулятори впливають на оптимізацію структурних елементів регулювання економіки, а також діяльність конкретних суб'єктів економічної безпеки. Їх місце і роль визначаються економічною та соціальною доцільністю, ефективністю їх взаємодії.

Основою інтеграції суспільства буде становлення змішаних форм власності, економічних відносин, методів і структур управління, владних та інших функцій держави.

На наш погляд, Україна покликана відкрити двері в нову еру цивілізації, що не протистоїть соціальним ідеалам, якщо їх сприймати як діалектичний процес піднесення народу за якісними критеріями їх життєдіяльності на новому витку розвитку. Такий фундаментальний ланцюг перетворення суспільної системи з її інтеграцією в нову цілісність, потребує досягнення якісно нового рівня духовності, культури, науки, соціально-економічної політики, державності і міждержавних зв'язків, цивільного права, господарських механізмів – регуляторів економічних процесів і відносин.

Новітнє тут полягає у створенні такого підходу до забезпечення економічної безпеки України, який буде орієнтований на різноманіття суспільства, на державність, функцією якої є забезпечення пріоритету особистості і конкретного суб'єкта господарювання, а також змішаних соціально-економічних відносин і структур. Матеріально-технічна основа такого суспільства – найсучасніша техніка і технологія, високоорганізована наука і професійні кадри у всіх сферах життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми економічної безпеки держави обговорювалися в роботах багатьох вчених. Зокрема, В. С. Загашвілі [8], Е. Г. Кочетов [11], І. Фаминський [22], розглядають проблеми економічної безпеки, що пов'язані з лібералізацією економіки, переходом на гео економічні орієнтири розвитку, а також у зв'язку з включенням в світову економічну систему.

А. Орлов [16] та А. Скопин [20] у своїх роботах акцентують увагу на валют-

них, фінансових, грошово-кредитних, зовнішньоекономічних, регіональних, соціальних аспектах економічної безпеки країни. О. Пороховський проаналізував роль державного регулювання ринкового механізму при забезпеченні національної економічної безпеки [17].

Є. Бухвальд, Н. Гловацька, С. Лазуренко розглядають чинники, критерії, показники економічної безпеки [2]. В. Тамбовцев [21], С. Ликшин і А. Свиначенко [13] характеризують зміст об'єкта, загрози, методи забезпечення економічної безпеки.

Істотний внесок у розробку цієї проблематики внесли українські вчені-економісти, серед яких: П. Д. Біленчук, Ф. М. Медвідь [1], І. М. Дегтяр [4], Л. О. Птащенко [19], О. Ю. Шевченко [24], О. В. Левчук [12], В. І. Мунтіян [15], О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожий [14], І. В. Голіков [3], В. А. Предборський [18] та інші.

Проте дослідження, в яких розглядаються питання формування економічної безпеки держави в умовах сьогодення, потребують додаткової уваги.

Невирішені раніше частин загальної проблеми

Питання щодо формування економічної безпеки держави в нинішніх умовах не можна вважати остаточно розробленими. Потребують додаткового вивчення базові принципи та підходи до побудови «української моделі» економічної безпеки, а також визначення основних напрямів її формування в тих нових економічних умовах, що склалися.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є визначення змісту діяльності в сфері економічної безпеки, базових принципів побудови «української моделі» економічної безпеки та розробка основних напрямів її формування в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Незважаючи на загальну для всіх країн увагу до економічної безпеки, пріоритети країн в цій сфері розрізняються залежно від умов, в яких знаходиться та чи інша держава, а також від тієї ролі, яку вона відіграє на світовій арені. В якості загальних компонентів економічної безпеки можна виділити підтримку державного суверенітету, саморозвиток держави, її роль у міжнародному поділі праці, світовій торгівлі тощо.

Статтею 17 Конституції України прямо передбачено, що поруч із захистом суверенітету і державної цілісності України, «забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [10].

Деякі з вчених розглядають економічну безпеку через призму внутрішніх та зовнішніх загроз.

Так, В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько визначають економічну безпеку як «...такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [6].

О. В. Левчук економічну безпеку визначає як «...стан захищеності економіки країни від внутрішніх та зовнішніх загроз» [12].

Проте, з нашої точки зору, в науковій літературі недостатньо уваги приділяється аналізу системи внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці, питанням їх впливу та взаємодії суб'єктів безпеки, а також ролі інструментів економічної політики.

Т. А. Федотова, Е. Е. Дмитренко економічну безпеку країни визначають як

складну багатofакторну категорію, яка «...характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення держави на визначеному рівні, протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, внутрішніх та зовнішніх, а також забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [7].

На думку Л. І. Дмитриченко, економічна безпека – «... це стан держави, за якого вона має можливість створювати і розвивати ефективні умови для перспективного розвитку та зростання добробуту громадян» [5].

В. І. Франчук вважає, що «... економіка й безпека – категорії не лише взаємозумовлені, а й нерозривні. За своєю суттю вони являють дві грані одного й того ж процесу, який відображається категорією існування» [23].

Цей перелік визначень можна було б продовжити і всі вони, на нашу думку, мають право на існування і розробку, що свідчить про високий ступінь невизначеності в підходах до сутності економічної безпеки країни. У той же час, як ми вважаємо, доцільно виділити наступні основні елементи архітекtonіки цього поняття, серед яких:

- наявність системи національних економічних інтересів і загроз, як сукупності умов і факторів, що їм протистоять. Їх взаємодія має характер взаємозапеччення в рамках єдиної держави і є джерелом розвитку категорії «економічна безпека»;

- статичний аспект економічної безпеки – як стан і потенціал економіки, інститутів влади, держави, суспільства;

- динамічний аспект – діяльність суб'єктів суспільно-економічної формації задля досягнення цілей економічної безпеки;

- наявність мети – реалізація національних економічних інтересів; надання ефективної протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам; досягнення гармонійного соціально-економічного розвитку країни; забезпечення незалежності національної економіки, її стабільності і стійкості, конкурентоспроможності, здатності до постійного оновлення та вдосконалення; підтримка соціально-політичної стабільності в суспільстві; визначення суверенно, без втручання ззовні, шляхів і форм свого соціально-економічного розвитку;

- механізм економічної безпеки держави;

- спеціальні сили, засоби, технології, які призначені для актуалізації національних економічних інтересів, надання протидії загрозам, що формуються, як правило, великими державами;

- продуктивні сили економічної системи держави, економічні технології, що використовуються для створення і підтримки економічного потенціалу і його розвитку.

Таким чином, економічна безпека держави це – процес прогресивного розвитку суспільно-економічної формації (динамічний аспект), а також організаційно оформлений, стійкий, саморозвинений матеріальний і соціально-економічний комплекс (інституційний аспект), в межах якого при актуалізації національних економічних інтересів, відбувається виділення і формування структурних об'єктів, їх організація і взаємодія, для ефективного задоволення матеріальних потреб суб'єктів суспільства, які динамічно розвиваються, та задля оптимізації функціонування в регіональному і світовому економічному просторі.

Як показує аналіз, зміст діяльності в сфері економічної безпеки держави включає в себе:

- визначення життєво важливих національних економічних цілей і пріоритетів, які представляють синтез економічних інтересів особистості, суспільства і держави;

- формування соціально-економічної моделі, яка виступає в ролі соціального ідеалу;

- розробку, в залежності від стану економіки, цілей і завдань розвитку довгострокових, середньострокових і короткострокових економічних планів, програм для реалізації національних економічних інтересів, реформування і розвитку економіки;

- виявлення, характеристику, оцінку зовнішніх і внутрішніх загроз як систему умов і факторів, що створюють небезпеку для життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави;

- розробку системи якісних категорій, показників стану економіки, які повинні стати найважливішим орієнтиром при розробці та експертизі законодавства; соціальних, економічних та інших програм; прийнятті рішень з усіх найважливіших державних проблем;

- визначення і моніторинг факторів, що підривають соціально-економічну стабільність суспільства, що передбачає створення інформаційно-аналітичної системи, що дозволяє оперативно відслідковувати динаміку якісних і кількісних показників економічної безпеки;

- підготовку науково-обґрунтованих прогнозів зміни внутрішніх і зовнішніх умов і факторів, що впливають на стан економічної безпеки країни;

- створення механізмів, що дозволяють своєчасно інформувати відповідні державні структури про випадки, коли фактичні чи прогнозовані параметри соціально-економічного розвитку відхиляються від порогових значень;

- розробку і реалізацію комплексу державних заходів щодо виходу країни із зони небезпеки, які включають політичні, економічні, інституційні, організаційні, військові, юридичні, адміністративні, оперативно-розшукові та інші заходи;

- створення системи державного контролю за реалізацією прийнятих рішень;

- визначення основних напрямків діяльності органів державної влади та управління в галузі економічної безпеки;

- розробку системи правового регулювання відносин у сфері економічної безпеки країни;

- розробку і реалізацію державних програм стосовно забезпечення економічної безпеки;

- організацію і проведення наукових досліджень в галузі економічної безпеки;

- проведення експертизи найважливіших законодавчих, нормативних актів, урядових рішень з питань економіки з позицій економічної безпеки;

- фінансування діяльності щодо забезпечення економічної безпеки;

- нагляд і контроль за дотриманням законності при забезпеченні економічної безпеки держави.

Необхідно зазначити, що така схема є коштовною, відрізняється гromіздкістю і передбачає формування самостійної підсистеми в державному апараті і економіці країни, призначеної виключно для реалізації функції економічної безпеки.

Серед основних, базових принципів побудови «української моделі» економічної безпеки слід зазначити:

- законність, суворе дотримання норм міжнародного права і національного законодавства;

- дотримання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;

- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;

- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною системою;

- загальна безпека, що означає дотримання балансу життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, їх взаємну відповідальність;

- інформованість громадян суспільства з питань економічної безпеки.

З високим ступенем впевненості можна стверджувати, що реалізувати принципи загальної безпеки, а також інформованості громадян, ніколи не вдавалося в минулому, і наврядчи вдасться в майбутньому, тому що вони мають скоріше декларативний, ідеальний характер, і не є інструментом практичних дій.

Для формування «української моделі» економічної безпеки держави в нинішніх умовах доцільно передбачити розробку:

1. Концепції економічної безпеки, яка визначає форму організації знань, що дає цілісне уявлення про сутність, структуру, функції, цілі, тенденції розвитку економічної безпеки держави [5, 14, 15].

2. Стратегії економічної безпеки, що включає в себе: систему національних економічних інтересів; характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці; визначення критеріїв і параметрів стану економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки; механізм забезпечення економічної безпеки країни, захисту її життєво важливих інтересів на основі застосування всіма інститутами державної влади правових, економічних та адміністративних заходів впливу [6, 8, 9].

Так, для розробки стратегії економічної безпеки, як вважає В. І. Криленко, «...потрібна організація всебічного моніторингу економіки та суспільства для визначення системи внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан економічної безпеки та мають можливість трансформуватись у загрозу безпеки» [9].

Для реалізації поставленої стратегічної мети необхідне виконання низки завдань, які б охоплювали всі сфери економіки. Зокрема, доцільно виділити макро- і мікроекономічні завдання.

До завдань макроекономічного рівня можливо віднести такі:

- стимулювання експорту та регулювання імпорту з метою захисту вітчизняних виробників;

- підвищення сукупного попиту;

- створення сприятливого інвестиційного клімату з метою трансформації заощаджень в інвестиції;

- сприяння гальмуванню зростання цін тощо.

Завданнями мікроекономічного рівня можна вважати:

- введення ринкових принципів взаємодії суб'єктів економіки;

- перехід грошових і виробничих ресурсів від слабких збиткових підприємств до економічно ефективних виробників;

- фінансову і виробничу підтримку перспективних підприємств та ін.

Організаційно, системою безпеки держави є сукупність спеціальних органів і служб державного управління та виконавчої влади, а також сукупність засобів, методів і заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз (Рис.).

Таким чином, стратегія економічної безпеки розробляється і реалізується в рамках проведеної державою економічної політики. Окрім того, законодавчі та інші нормативно-правові акти повинні проходити перевірку на відповідність принципам економічної безпеки.

Рис. Система економічної безпеки держави

Джерело: опрацьовано автором на основі [6, 8, 9].

Висновки

З огляду на вищевикладене, феномен економічної безпеки держави має досить складну, синтетичну внутрішню структуру, зміст якої, на нашу думку, розкривається через сукупність умов і факторів, які забезпечують: економічну ефективність, економічну незалежність, стабільність і стійкість національної економіки, а також здатність економіки до саморозвитку і прогресу.

Основними, базовими принципами побудови «української моделі» економічної безпеки є: законність, баланс економічних інтересів, своєчасність і адекватність заходів безпеки, інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною, взаємовідповідальність, загальна безпека та поінформованість.

Узагальнені напрями формування «української моделі» економічної безпеки держави в нинішніх умовах передбачають, насамперед, розробку концепції та стратегії економічної безпеки.

Література

1. Біленчук П. Д. Економічна безпека України в контексті небезпек, ризиків і загроз національним інтересам України: політико-правові та соціально-психологічні засади / П. Д. Біленчук, Ф. М. Ведмідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №5. – С. 38-39.
2. Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Гловацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики. – 1995. – №1. – С. 25-35.
3. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття «економічна безпека» / І. В. Голіков // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С. 309-314.
4. Дегтяр І. М. Шляхи подолання тіньової економіки – забезпечення економічної безпеки країни [Текст] / І. М. Дегтяр // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №4. – С. 64-67.
5. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория : монография. – Донецк : УкрИТЭК, 2008. – 330 с.

6. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
7. Економічна безпека як прояв національних економічних інтересів України / Т. А. Федотова Е. Е. Дмитренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2012/3-4/20124.htm>
8. *Загашвили В. С.* Экономическая безопасность России / В. С. Загашвили. – М. : Юристъ, 1997. – 239 с.
9. *Криленко В. І.* Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки / В. І. Криленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>
10. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 17.
11. *Кочетов Э. Г.* Геоэкономические ориентиры антикризисного развития России / Э. Г. Кочетков // Российский экономический журнал. – 1996. – №7. – С. 64 -71.
12. *Левчук О. В.* Економічна безпека України в умовах глобалізації / О. В. Левчук // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 6. – 2015. – С. 190-193. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/38.pdf>
13. *Лыкшин С.* Развитие экономики России и ее реструктуризация как гарантия экономической безопасности / С. Лыкшин, А. Свиarenко // Вопросы экономики. – 1995. – №1. – С. 115-125.
14. *Ляшенко О. М.* Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія // О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожий. – Луганськ : Елтон, 2010. – 282 с.
15. *Мунтіян В. І.* Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ. – 1999. – 464 с.
16. *Орлов А.* Угрозы в социальной сфере: их диагностика и возможности упреждения / А. Орлов // Вопросы экономики. – 1995. – №1. – С. 107-118.
17. *Пороховский А.* Экономически эффективное государство: американский опыт / А. Прохоровский // Вопросы экономики. – 1998. – №3. – С. 81-89.
18. *Предборський В. А.* Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – с. 131.
19. *Птаценко Л. О.* Сучасні проблеми та особливості інформатизації національної економіки України / Л. О. Птаценко // Економіка і регіон. – 2009. – №3. – С. 8-11.
20. *Скопин А.* Региональная политика и экономическая безопасность / А. Скопин // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 119-126.
21. *Тамбовцев В.* Объект экономической безопасности России // Вопросы экономики. 1995. – № 1. – С. 45-53.
22. *Фаминский И.* Открытая экономика и внешнеэкономическая безопасность / И. Фаминский // Вопросы экономики. – 1995. – 1. – С. 65-78.
23. *Франчук В. І.* Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки [Текст] : монографія / В. І. Франчук. – Л. : ЛьвДУВС, 2010. – 440 с.
24. *Шевченко О. Ю.* Посилення відкритості економіки: вплив на фінансову безпеку країни [Текст] / О. Ю. Шевченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №3. – С. 3-6.

УДК 338

С.В. Євтушенко
викладач кафедри економіки
та менеджменту підприємств,
Університет економіки та права «КРОК»

Оцінка та регулювання інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі України

У статті досліджено стан інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі за ресурсно-функціональним та прибутково-інвестиційним підходом, і запропоновано матрицю оцінки інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі.

Ключові слова: інвестиційна безпека галузі, загрози, видавничо-поліграфічна галузь.

С.В. Евтушенко
*преподаватель кафедры экономики
и менеджмента предприятий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Оценка и регулирование инвестиционной безопасности издательско-полиграфической отрасли Украины

В статье исследовано состояние инвестиционной безопасности издательско-полиграфической отрасли по ресурсно-функциональному и прибыльно-инвестиционному подходу, и предложено матрицу оценки инвестиционной безопасности издательско-полиграфической отрасли.

Ключевые слова: *инвестиционная безопасность отрасли, угрозы, издательско-полиграфическая отрасль.*

S.V. Yevtushenko
*Lecturer of Department of Enterprises
Economics and Management,
«KROK» University*

Estimation and regulation of Ukrainian publishing and printing industry investment security

According to the resource and functional, profitability and investment approaches the investment security situation of Ukrainian publishing and printing industry is explored in the article and the matrix of investment security estimation of printing industry is proposed.

Keywords: *industry investment security, threats, publishing and printing industry.*

Постановка проблеми

Необхідність розробки та впровадження ефективних заходів гарантування інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі зумовлена критично-низьким рівнем інвестиційної безпеки галузі з одного боку, а з іншого – важливим значенням галузі для соціального розвитку суспільства. Оцінка стану інвестиційної безпеки галузі є необхідною передумовою та першим етапом у системі регулювання інвестиційної безпеки. Лише після ідентифікації конкретних загроз та оцінки сили їх впливу на стан інвестиційної безпеки галузі можна розробити і впровадити конкретні програми та проекти гарантування інвестиційної безпеки галузі.

Зважаючи на те, що сьогодні в науці немає консенсусу стосовно методів та критеріїв оцінки інвестиційної безпеки галузі, необхідно спрямовувати науковий пошук у бік розробки нових підходів та методів оцінки інвестиційної безпеки галузі та здійснювати їх апробацію, зокрема у видавничо-поліграфічній галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам оцінки інвестиційної безпеки на рівні підприємства та на рівні країни в цілому присвячені роботи численних іноземних і вітчизняних науковців, таких як: З. Варналій [2], В. Воробйов [1], М. Денисенко [3], С. Капітула [12],

В. Кириленко [4], Г. Козаченко [7], О. Ляшенко [7], Є. Олейніков [6], В. Пономарьов [7], А. Сухоруков [11], А. Турило [12], С. А. Штангрет [1] та інші. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність єдиного підходу до оцінки інвестиційної безпеки як на рівні підприємства, так і на рівні країни в цілому. Окрім того, науковцями не приділено достатньої уваги питанням оцінки інвестиційної безпеки галузі.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Комплексне розв’язання проблеми гарантування інвестиційної безпеки національної економіки вимагає розробки та запровадження ефективних заходів забезпечення інвестиційної безпеки на рівні окремих галузей економіки. Ідентифікація конкретних загроз інвестиційної безпеки галузі має лягти в основу моделей оцінки і стати ефективним дороговказом і індикатором ефективності впроваджених заходів з регулювання інвестиційної безпеки галузі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є вдосконалення методичного інструментарію оцінки стану інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження

З огляду на те, що економічна безпека галузі зумовлена економічною безпекою господарюючих суб’єктів галузі, а економічна безпека підприємства поділяється на операційну, інвестиційну та фінансову, доцільним є в складі економічної безпеки галузі виокремлювати три складові: операційну, інвестиційну та фінансову (Рис. 1). Операційна безпека галузі характеризує стан економічної безпеки господарюючих суб’єктів галузі в процесі здійснення операційної діяльності у короткостроковому періоді. Інвестиційна безпека галузі визначає стан

Рис. 1. Інвестиційна складова економічної безпеки галузі

Джерело: розроблено автором.

економічної безпеки підприємств галузі як суб'єктів інвестиційної діяльності в довгостроковому періоді.

З одного боку фінансова безпека галузі визначається станом операційної та інвестиційної безпеки господарюючих суб'єктів галузі. А з іншого боку, наявність доступних дешевих джерел фінансування безпосередньо впливає на віддачу від операційної та фінансової діяльності і, відповідно, фінансова безпека галузі значною мірою визначає стан операційної та інвестиційної безпеки підприємств галузі. На нашу думку, як операційна, так і інвестиційна безпека галузі має аспекти, які пов'язані зі здійсненням господарської діяльності підприємств: маркетинговий, логістичний, виробничий, соціальний (кадровий), інформаційний тощо.

На засадах підходу захисту економічних інтересів, інвестиційну безпеку галузі за якісними характеристиками можна трактувати як стан довгострокової захищеності економічних інтересів господарюючих суб'єктів галузі в інвестиційній сфері від загроз. Причому, в довгостроковому періоді, через ці загрози не відбувається переходу в кризовий стан, який характеризується збитками великого масштабу, втратою конкурентоспроможності та гальмуванням відтворювальних процесів. За кількісними характеристиками інвестиційна безпека галузі – це міра довгострокової збалансованості економічних інтересів господарюючих суб'єктів галузі в інвестиційній сфері та міра відповідності внутрішньому й зовнішньому середовищу.

Очевидно, що інтегральний рівень інвестиційної безпеки галузі є не простою сумою рівнів інвестиційної безпеки підприємств галузі. Підприємства галузі диференціюються за обсягом ділової активності, за обсягами інвестованого капіталу, чисельністю персоналу, тощо. На наш погляд, необхідно оцінювати внесок інвестиційної безпеки окремого підприємства у загальний рівень інвестиційної безпеки галузі за показником виручки (чистого доходу) цього підприємства у загальній виручці (чистому доході) галузі.

Дослідження стану інвестиційної безпеки поліграфічної промисловості України протягом 2012-2015 років за ресурсно-функціональним та прибутково-інвестиційним підходами засвідчує погіршення основних детермінантів (Табл.), і дозволяє зробити висновок про критично низький рівень.

Таблиця

Основні індикатори інвестиційної безпеки поліграфічної промисловості

№	Показники / роки	2012	2013	2014	2015
1.	Рівень рентабельності операційної діяльності, %	6,1	5,3	-4	-2,1
2.	Кількість збиткових підприємств, %	34,7	35,6	34,7	21,2
3.	Відношення продуктивності праці у поліграфічній промисловості до продуктивності праці у промисловості	0,58	0,63	0,59	0,65
4.	Відношення продуктивності праці до заробітної плати	9,9	10,1	10,7	11,8
5.	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,59	0,60	0,90	0,96
6.	Фондовіддача основних засобів	1,31	1,42	0,30	0,18
7.	Частка інвестицій в основний капітал у первісній вартості основних засобів поліграфічної промисловості	0,10	0,09	0,014	0,013

Джерело: систематизовано автором на базі [9, 10].

Для ідентифікації інтегрального рівня інвестиційної безпеки видавничо-по-

ліграфічної галузі пропонуємо використати матричний підхід. Зважаючи на те, що основним економічним інтересом суб'єктів інвестиційної діяльності є отримання достатнього рівня рентабельності операційної діяльності в довгостроковому періоді, першим детермінантом є рентабельність. Критичний та оптимальний рівень операційної рентабельності нами визначено за основи Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [5], відповідно на рівні -5% та 15% (Рис. 2).

Другим детермінантом матриці інвестиційної безпеки галузі є індикатор відтворювальних процесів – частка інвестицій в основний капітал у первісній вартості основних засобів. Зважаючи на середній корисний термін експлуатації основних засобів впродовж 13-ти років та стадію уповільненого зростання життєвого циклу галузі, оптимальному стану інвестиційної безпеки відповідає частка інвестицій в основний капітал у первісній вартості основних засобів на рівні 8%, на критичному рівню – 3%.

Впродовж досліджуваного періоду 2012-2015 років, середній рівень рентабельності операційної діяльності в поліграфічній промисловості становив 1,3%, а частка інвестицій в основний капітал у первісній вартості основних засобів складала 5%. Відклавши у матриці інвестиційної безпеки галузі точку з відповідними координатами, отримаємо критично-низький рівень інвестиційної безпеки, що повністю узгоджується з даними, отриманими в таблиці.

Ідентифікація інтегрального рівня інвестиційної безпеки галузі є важливим, але не достатнім кроком для розробки та впровадження оптимальних заходів регулювання інвестиційної безпеки. Ефективне регулювання вимагає ідентифікації та оцінки впливу конкретних загроз на рівень операційної рентабельності галузі в довгостроковому періоді з метою їх нейтралізації.

Для повного виявлення загроз інвестиційної безпеки галузі скористаємося ідеями теорії конкуренції М. Портера, за якою довгострокова рентабельність підприємств галузі визначається її структурою, яка, у свою чергу формується з п'ятьма конкурентними силами (рис. 3). З огляду на тлумачення підходів, за які-

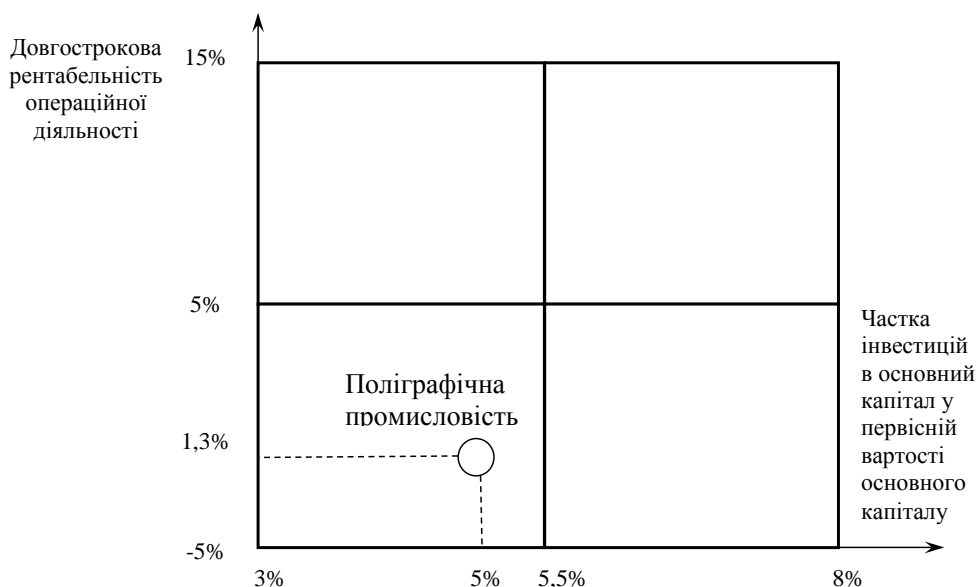

Рис. 2. Матриця інвестиційної безпеки поліграфічної промисловості

Джерело: власна розробка автора.

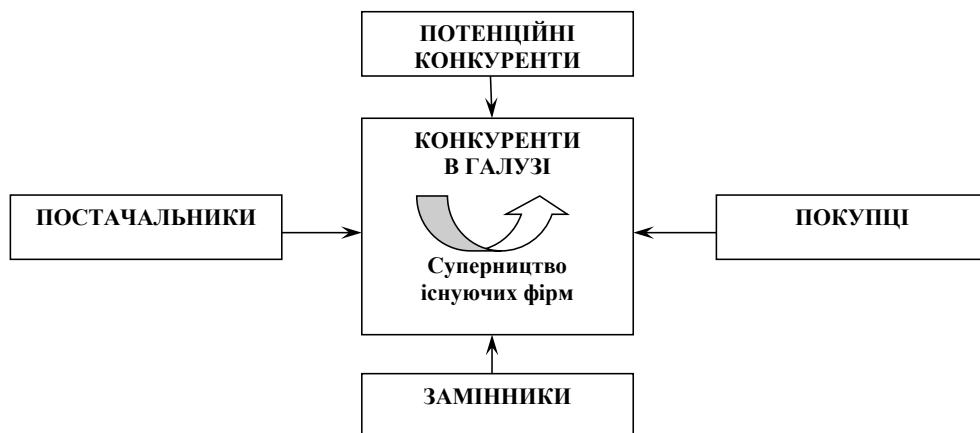

Рис. 3. Чинники галузевої конкуренції

Джерело: складено автором на [8]

ми основним економічним інтересом суб'єктів інвестиційної діяльності є отримання достатнього рівня рентабельності в довгостроковому періоді, пропонуємо ідентифікувати загрози інвестиційної безпеки галузі виходячи з її структури (п'яти конкурентних сил).

Шостою силою, яка визначає конкурентоспроможність підприємств галузі, є державне регулювання, яке, в свою чергу, може чинити вплив на кожну з п'яти сил. У багатьох галузях уряд є покупцем чи продавцем і може впливати своєю політикою на конкуренцію в галузі. Зокрема, уряд зазвичай відіграє вирішальну роль як покупець оборонної продукції. У багатьох випадках роль уряду як постачальника чи покупця визначається більше політичними факторами, ніж економічними обставинами.

Регулятивні заходи уряду можуть обмежувати поведінку підприємств як постачальників чи покупців. Уряд може впливати на становище в галузі стосовно заміників через регулювання, субсидіювання та інші заходи. Регулюючи ціни та структуру витрат, уряд може впливати на суперництво конкурентів. На нашу думку, доцільно аналізувати, як уряд впливає на кожну з п'яти конкурентних сил, ніж виокремлювати його в ролі такого чинника. У складі загроз інвестиційної безпеки галузі необхідно виокремлювати загрози, спричинені впливом структури галузі, тобто п'ятьма конкурентними силами:

- 1) владою споживачів;
- 2) владою постачальників;
- 3) наявною конкуренцією в галузі;
- 4) входженням нових конкурентів;
- 5) наявністю товарів-замінників.

Загрози, спричинені владою постачальників, необхідно трактувати широко і не обмежуватися впливом постачальників сировини, матеріалів, а досліджувати вплив постачання комунальних послуг, робочої сили, кредитних ресурсів тощо.

У видавничо-поліграфічній галузі до загроз від споживачів належить катастрофічне падіння платоспроможності населення, що знижує попит на видавничо-поліграфічну продукцію через слабкість державного фінансування бібліотек, нерозвиненість книжкових торгівельних мереж.

До загроз від постачальників належить імпортозалежність видавничо-полі-

графічної галузі від закордонного паперу та обладнання, що веде до зростання собівартості видавничо-поліграфічної продукції при падінні курсу гривні.

Загрози, спричинені наявною конкуренцією, пов'язані з недовантаженням виробничих потужностей поліграфічних підприємств, високим рівнем морального старіння та фізичного зношення основних засобів.

Загрози, під впливом товарів-замінників для видавничої справи, пов'язані з відсутністю захисту прав власників на електронні видання, а для поліграфічної промисловості – зниження завантаження обладнання внаслідок зростання частки електронних книг.

Тільки на основі повної ідентифікації загроз інвестиційної безпеки галузі можна побудувати якісну модель оцінки інвестиційної безпеки галузі і визначити вплив кожної загрози на інтегральний рівень інвестиційної безпеки, а також запровадити програмно-проектний підхід до регулювання інвестиційної безпеки галузі.

Висновки

Протягом 2012-2015 років у видавничо-поліграфічній галузі діагностовано критично-низький рівень інвестиційної безпеки. Це пов'язано з погіршенням ключових показників, зокрема таких як зниження продуктивності праці та фондодовіддачі, а також за рахунок катастрофічного фізичного зношення та морально-го старіння основних засобів, і в цілому у зв'язку із збитковістю галузі.

Для ефективного забезпечення інвестиційної безпеки галузі фахівці повинні перебувати в стані постійного очікування сигналів з боку зовнішнього та внутрішнього середовища стосовно появи загроз. Їм потрібні достовірні оцінки інвестиційної безпеки для адекватних управлінських рішень з регулювання інвестиційної безпеки.

Оцінка інвестиційної безпеки галузі дозволяє отримати реальну картину, відрізнити дійсне від бажаного за допомогою експертних оцінок, індикаторів, непрямих свідчень, тощо. Задля того, щоб розширити коло осіб, які здатні адекватно користуватися такими інструментами, необхідна розробка спеціальних моделей діагностики інвестиційної безпеки галузі.

Наріжним каменем в побудові моделей оцінки інвестиційної безпеки галузі є повна ідентифікація загроз, які, відповідно до структури галузі, можна класифікувати на загрози, пов'язані з владою споживачів, постачальників, наявною конкуренцією в галузі, входженням нових конкурентів та з товарами-субститутами.

Лише на основі якісних моделей діагностики стану інвестиційної безпеки галузі стає можливою розробка, обґрунтування та впровадження ефективного комплексу регулювання інвестиційної безпеки з використанням програмно-проектного підходу.

Література

1. Воробійов В. І. Побудова моделі ключових загроз економічної безпеки вітчизняних поліграфічних підприємств. – [Електронний ресурс] / В. І. Воробійов, І. В. Піх, О.В. Мельников, А. М. Штангрет // Поліграфія і видавнича справа. – 2010. – №2. – Режим доступу до джерела : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2010_2_4

2. Денисенко М. П. Інвестиційне партнерство та його роль у прискоренні розвитку економіки / М. П. Денисенко // Проблеми науки. – 2003. – №1. – С. 15-23.

3. Економічна безпека : навчальний посібник / [Варналій З. С., Мельник П. В., Тарангул Л. Л. та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.

4. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : [монографія] / В. І. Кириленко – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. –

[Електронний ресурс] / Режим доступу до джерела : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

6. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. – М. – 1997. – 288 с.

7. *Пonomarev В. П.* Эволюция понятия экономической безопасности предприятия / *Пonomarev В. П., Ляшенко А. Н.* // Донецьк : ДонНТУ, 2002. – 47.

8. *Porter М.* Стратегія конкуренції / *М. Портер* / пер. з англ. *А. Олійник, Р. Скільський.* – К. : Основи, 1998. – 390 с.

9. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання 2014». – [Електронний ресурс] / за ред. *М.С. Кузнецово*. – К. : Видавництво «Консультант», 2015. – 464 с. Режим доступу до джерела : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm

10. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання 2015». – [Електронний ресурс] / за ред. *М.С. Кузнецово*. – К. : Видавництво «Консультант», 2016. – 484 с. Режим доступу до джерела : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm

11. *Сухоруков А.* Методологія оцінки рівня економічної безпеки / *Сухоруков А.* // Вісник КНТЕУ. – 2004. – №1. – С. 49–55.

12. *Турило А. М.* Методика оцінки інвестиційної безпеки підприємства / *А. М. Турило, С. В. Капітула* // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №2(80). – С. 140-143.

Розділ II

Фінанси

УДК 336.274.2

Ю.А. Колядинська
магістрант
спеціальності «Фінанси і кредит»,
Університет економіки та права «КРОК»
Науковий керівник: *В.І. Грушко*
доктор економічних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»

Банківські кредити в системі фінансового забезпечення підприємств

У статті оцінено основні показники сучасного стану та тенденцій кредитування підприємств в Україні, а також запропоновано заходи для подальшого його розвитку.

Ключові слова: кредит, банківське кредитування, кредитування підприємств, ліквідність, кредитний ризик.

Ю.А. Колядинская
магістрант
специальности «Финанси и кредит»,
Университет экономики и права «КРОК»
Научный руководитель: *В.И. Грушко*
доктор экономических наук, профессор
Университет экономики и права «КРОК»

Банковские кредиты в системе финансового обеспечения предприятий

В статье оценены основные показатели современного состояния и тенденций кредитования предприятий в Украине, а также предложены меры для дальнейшего его развития.

Ключевые слова: кредит, банковское кредитование, кредитование предприятий, ликвидность, кредитный риск.

Yu.A. Koliadynska
Master Degree Student
Specialty "Finance and Credit"
"KROK" University

Scientific Supervisor: V.I. Hrushko
Doctor of Economic Sciences, Professor
"KROK" University

Bank loans in the sinews of an undertaking

The main indicators of the current state and trends of corporate debt financing are reviewed in this article as well as the measures for its further development are proposed.

Keywords: *credit, bank loans, corporate debt financing, liquidity, credit risk.*

Постановка проблеми

В умовах трансформаційних перетворень економіки України одним із основних завдань банківської системи є створення сприятливих передумов для неперервності відтворювального процесу і розвитку підприємницької діяльності у реальному секторі господарства, оскільки саме від здатності банків забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами значною мірою залежать перспективи подальшого економічного зростання. Для перехідного періоду розвитку ринкового середовища характерним є обмежений доступ суб'єктів підприємницької діяльності, насамперед підприємств малого та середнього бізнесу, до кредитних ресурсів комерційних банків; зниження ролі та значення банківського кредиту в процесах формування фінансових ресурсів підприємницьких структур. Тому, банківський кредит в умовах недостатності власних коштів для фінансування виробництва, а також порівняно низького рівня розвитку вітчизняного фондового ринку, повинен стати найвагомішим джерелом поповнення основного і оборотного капіталу підприємств реального сектора економіки. За таких обставин, саме робота банківської системи може стати тим потужним важелем впливу, який спроможний забезпечити активний розвиток підприємницької діяльності, неперервність розширеного відтворення та подолання кризових явищ у реальному секторі, притаманних перехідному періоді. Нині банки, намагаючись максимізувати прибутковість діяльності шляхом зосередження своєї уваги на високодохідному роздрібному кредитуванні (що певною мірою сприяє вирішенню проблем у соціальній сфері), залишаються осторонь від процесів розв'язання пріоритетних проблем в економіці та, зокрема, в її реальному секторі (кредитування програм оновлення застарілої виробничої бази, енергозбереження, відновлення оборотних коштів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематиці банківського кредитування присвячено чимало праць вітчизняних економістів: В. І. Грушко [10, 12, 13], О. В. Дзоблюк [2], Л. В. Кузнецової [3], А. М. Мороза [8, 9], М. Ф. Пуховкіна [8, 9], М. І. Савлука [8, 9] та інших. Водночас, віддаючи належне науковим напрацюванням українських економістів, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні, оскільки в умовах світової фінансової кризи серйозно постає питання пошуку нових шляхів розвитку ринку банківського кредитування в Україні.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки сучасної економічної кризи в Україні змусили уряд звернути особливу увагу на проблему економічного зростання, без вирішення якої неможливе підвищення соціальних стандартів та рівня життя. Економічне зростання не може бути реалізоване без створення ефективного механізму банківського кредитування підприємств, в тому числі – і на актуальні інвестиційні потреби.

Формулювання цілей статті

Метою статті є оцінка сучасного стану та визначення напрямів вдосконалення банківського кредитування підприємств в Україні на основі створення ефективних механізмів взаємодії банківського й реального секторів вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу

Умови, що склались в площині взаємодій банківських установ із підприємствами реального сектору, вже зараз вимагають прийняття комплексу заходів щодо активізації участі банків у формуванні фінансових ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності задля забезпечення необхідних темпів зростання національної економіки. З іншого боку, цілком очевидно, що в умовах, коли головною частку активів банку складають кредитні операції, ефективність банківської справи, її прибутковість, і як наслідок, досягнення стабільності та надійності банківської системи країни в цілому, безпосередньо пов'язана з результативністю функціонування позичальників – суб'єктів підприємницької діяльності на ринку товарів та послуг [2].

У 2015 р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 230,6 млрд грн збитків (у 2014 р. – 389,1 млрд грн збитків). Прибуток становив 279,1 млрд грн, і, порівняно з попереднім роком збільшився на 51,3%. Збитків допущено на суму 509,7 млрд грн (на 11,1% менше, ніж за 2014 р.).

Банківський кредит вважається одним із важливих поповнень ресурсів, таким чином, впливає на фінансові результати діяльності великих і середніх підприємств (Табл. 1).

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств України до оподаткування за 2015 рік

Фінансовий результат до оподаткування		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток		Кількість збиткових підприємств у % до загальної кількості підприємств	
2015, млн грн	2014, млн грн	млн грн	у % до 2014	млн грн	у % до 2014	2015	2014
-230612,6	-389114,4	279049,8	151,3	509662,4	88,9	31,9	37,7

Джерело: сформовано автором на підставі [7].

Частка збиткових підприємств у 2015р., порівняно з попереднім роком скоротилася на 5,8 в. п. – до 31,9%.

Будь-яке підприємство, незалежно від виду діяльності, має зобов'язання перед постачальниками та підрядниками, а також перед банком за короткострокові та довгострокові кредити (Табл. 2).

Як видно з табл. 2, короткострокові кредити банків за 2014 р. збільшилися на 27,63%, при зростанні кредиторської заборгованості за даний період на 29,81% і збільшенні поточних зобов'язань та забезпечення на 33,63%.

**Поточні зобов'язання і забезпечення підприємств
України станом на 31 грудня 2014 року, млн грн**

Поточні зобов'язання і забезпечення – всього		у тому числі			
		короткострокові кредити банків		кредиторська заборгованість	
на 1 січня 2014 р.	на 31 грудня 2014 р.	на 1 січня 2014 р.	на 31 грудня 2014 р.	на 1 січня 2014 р.	на 31 грудня 2014 р.
2358541,4	3151253,0	335532,1	428243,2	1335487,7	1733245,0

Джерело: сформовано автором на підставі [7].

У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває подальше вдосконалення функціонування банківської системи, підвищення ролі та значення банківського кредиту у процесах формування фінансових ресурсів підприємств реального сектора економіки; запровадження прогресивних методів кредитування суб'єктів підприємницької діяльності; дослідження впливу кредитних продуктів та важелів на стан вітчизняного виробництва.

Разом з тим, ефективність кредитної діяльності комерційних банків та організації кредитних відносин із підприємствами, визначається також основними напрямками впровадження монетарної політики центрального банку.

Протягом 2014 — 2015 років українська економіка та банківський сектор пройшли найглибшу кризу за часів незалежності. Це було зумовлено як військовим конфліктом й анексією Росією українських територій, так і масштабними структурними дисбалансами, акумульованими протягом останнього десятиліття. Додатковим джерелом проблем було те, що банківський сектор тривалий час залишався без належного регулювання та ефективного нагляду. Це спричинило стрімке зростання кількості установ, які не мали наміру виконувати функції класичного фінансового посередництва і розглядалися акціонерами виключно як інструмент фінансування пов'язаних бізнесів. Необхідно зазначити, що негативну роль у погіршенні фінансового стану банків відіграла правова незахищеність кредиторів. Реструктуризація фінансового сектору та перезапуск банківської системи, що відбуваються сьогодні, викривають багато фундаментальних проблем і засвідчують вкрай високу вартість для економіки від зволікання із прийняттям соціально-непопулярних, проте необхідних рішень [12].

Основними установами, що надають кредити в Україні, є комерційні банки. Розглянемо динаміку частки кредитів, наданих юридичним особам в Україні за 2013-2015 роки (Табл. 3).

За 2013-2014 рр. ринок банківських кредитів характеризувався зростанням загальних активів банківської системи. Так, у 2013 році, порівняно з 2012 роком, активи банків зросли на 140,8 млрд грн, що у відносному вираженні становить 11,1%. У 2014 році відбулося зростання, порівняно з попереднім роком, на 112,1 млрд грн, тобто темп приросту становив 8,0%. У 2015 році відбулося зростання, порівняно з попереднім роком, на 50,6 млрд грн, тобто темп приросту становив 3,33%.

Загальний обсяг наданих кредитів зростав у 2013-2014 рр. У 2013 році він становив 911,4 млрд грн, що на 96,1 млрд грн (11,8%) більше, аніж в попередньому році. У 2014 році обсяги зросли на 95,0 млрд грн (10,8%), порівняно з 2013 роком. Дане зростання показує, що позитивна динаміка активів банків, здебільшого, спричинена зростанням наданих кредитів. Але у 2014 році обсяги зменшилися на 41,4 млрд грн (4,11%), порівняно з 2014 роком. Кредити юридичним осо-

Таблиця 3

Динаміка частки кредитів, наданих юридичним особам, у активах банків та кредитах в Україні за 2013-2015 рр. (залишки на кінець року)

Найменування статті	Роки			Абсолютний приріст		Темп приросту, %	
	2013	2014	2015	2014-2013	2015-2014	2014/2013	2015/2014
Активи банків, млрд. грн.	1408,7	1520,8	1571,4	112,10	50,60	7,96	3,33
Кредити надані, млрд. грн.	911,4	1006,4	965	95,00	-41,40	10,42	-4,11
Кредити, надані юридичним особам, млрд. грн.	698,8	802,6	785,9	103,80	-16,70	14,85	-2,08
Частка кредитів юридичним особам у активах, %	49,61	52,77	50,01	3,17	-2,76	-	-
Частка кредитів юридичним особам у загальній сумі наданих кредитів, %	76,67	79,75	81,44	3,08	1,69		--

Джерело: побудовано автором на основі [5].

бам також зросли за 2013-2014 рр. У 2013 році на 14,7%, порівняно з попереднім роком, що в абсолютному вираженні становить 89,6 млрд. грн. А у 2014 році відбулося зростання на 14,9% або ж на 103,8 млрд. грн. У 2015 році спостерігалось скорочення на 16,7 млрд. грн. (2,08%), у порівнянні з 2014 роком.

Збільшення та зменшення обсягу кредитів, наданих юридичним особам, зумовило відповідні зміни їх частки у структурі активів та кредитного портфелю банків. Так, частка кредитів юридичним особам у 2012 році становила 48,0 %, у 2013 році – 49,6%, а у 2014 році зросла ще на 3,2% до рівня 52,8%. У 2015 році їх частка зменшилася до 50,01%.

Частка кредитів юридичним особам у загальній сумі наданих кредитів також збільшувалася протягом досліджуваного періоду. У 2013 році вона зросла на 2,0%, порівняно з 2012 роком, а у 2014 році абсолютний приріст становив 3,1% і частка досягла рівня 79,7%. У свою чергу, в 2015 році абсолютний приріст становив 1,69% і частка досягла рівня 81,44%.

Таку динаміку обсягів кредитів, наданих для юридичних осіб, можна пояснити зростанням попиту на даний банківський продукт з боку підприємств країни. Підприємства, в основному, потребують коштів для реструктуризації власних боргів, поповнення виробничих запасів, а також збільшення суми обігових коштів.

Для оцінки кредитування юридичних осіб в Україні необхідно оцінити роль складової банківських кредитів та вплив на ВВП (Табл. 4).

За 2014-2015 роки ВВП в Україні зріс з 1522,7 млрд. грн. у 2013 році, до 1979,4 млрд. грн. – у 2015 році. Обсяги кредитів юридичним особам також збільшилися у 2014 році на 103,8 млрд. грн., а у 2015 році зменшилися на 16,7 млрд. грн. Частка кредитів, наданих юридичним особам у ВВП, у 2014 році зросла на 4,68% до рівня 50,58%, але у 2015 році скоротилася на 10,97% до рівня 39,7%. Дане зменшення можна пояснити досить високим рівнем приросту ВВП (у діючих цінах) та відносно незначним скороченням обсягу наданих кредитів.

Розглянемо банківське кредитування підприємств на прикладі ПАТ «Миронівський хлібопродукт» – приватної компанії, яка є головним українським холдингом для низки юридичних осіб, пов'язаних із нею відносинами контролю. Група ПАТ МХП включає 84 підприємства з філіями та відокремленими підрозділами. Чисельність працівників складає 30979 чоловік [6].

Таблиця 4

**Динаміка частки кредитів, наданих юридичним особам
у ВВП в Україні за 2013-2015 рр.**

Найменування статті	Роки			Абсолютний приріст		Темп приросту, %	
	2013	2014	2015	2014-2013	2015-2014	2014/2013	2015/2014
	Валовий внутрішній продукт, млрд грн	1522,7	1586,9	1979,4	64,20	392,50	4,22
Кредити, надані юридичним особам, млрд грн	698,8	802,6	785,9	103,80	-16,70	14,85	-2,08
Частка кредитів, наданих юридичним особам у ВВП, %	45,89	50,58	39,70	4,68	-10,87		

Джерело: побудовано автором на основі [5,7].

МХП – це компанія-лідер з промислового виробництва курятини в Україні з часткою ринку близько 60% (за даними Держкомстату у 2015 році) і високою впізнаваністю бренду своїх продуктів. МХП контролює всі етапи виробництва курятини: від вирощування зернових і олійних культур, виробництва комбікормів до виробництва інкубаційних яєць та вирощування бройлерного поголів'я, переробки, збуту, дистрибуції й продажу м'яса птиці (зокрема через франчайзингові точки МХП).

З 15 травня 2008 року акції МХП котируються на Лондонській фондовій біржі під тікером МНРС. Близько 65% акцій МХП належать Юрію Косюку, решта знаходяться у вільному обігу на Лондонській фондовій біржі.

Станом на 31 березня 2016 р. земельний банк компанії склав 370 тис. га землі. Продукція «Миронівського хлібопродукту» відома під кількома брендами. Найвідоміші серед них: «Наша Ряба» (охолоджена курятина); «Легко!» (заморожені напівфабрикати); «Дружба Народів», «Бащинський», «Європродукт» (ковбасні вироби та копченості), «Сертифікований Ангус» (елітна охолоджена яловичина); «Фуа Гра» (охолоджена і заморожена гусятина та фуа-гра). ПАТ «МХК» у 2015 р. збільшує активи та чистий дохід, проте переважно в останні роки працює з великими збитками (Табл. 5).

Таблиця 5

Результати діяльності ПАТ «МХК»

Показник, тис грн.	2012	2013	2014	2015
Активи	19815308	213435589	33411357	44800883
Чистий дохід	11247824	11826711	14636689	239830085
Чистий прибуток	2478385	1198255	-12417227	-5578761

Джерело: побудовано автором на основі [6].

Як видно з Рис. 1, ПАТ «МХК» у 2014-2015 рр. стрімко втрачає власний капітал при подальшому зростанні активів, що компенсується кредитними ресурсами.

Як видно з Рис. 2, ПАТ «МХК» у 2015 році сплатило за користування кредитними ресурсами 2,136 млрд. грн, при загальному обсязі непогашеного кредиту у понад 10 млрд. грн. Подібні виплати суттєво погіршують фінансовий стан підприємства.

Аналіз ліквідності підприємства здійснюється за даними балансу і дозволяє визначити здатність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання.

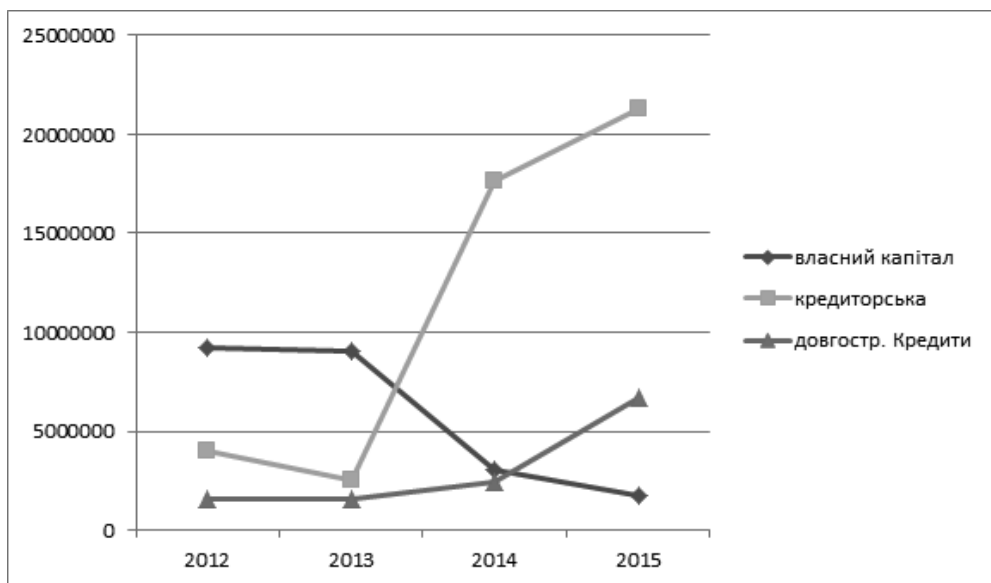

Рис. 1. Показники капіталу ПАТ «МХК», тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [6].

Наслідки такої стратегії представлено на Рис. 2.

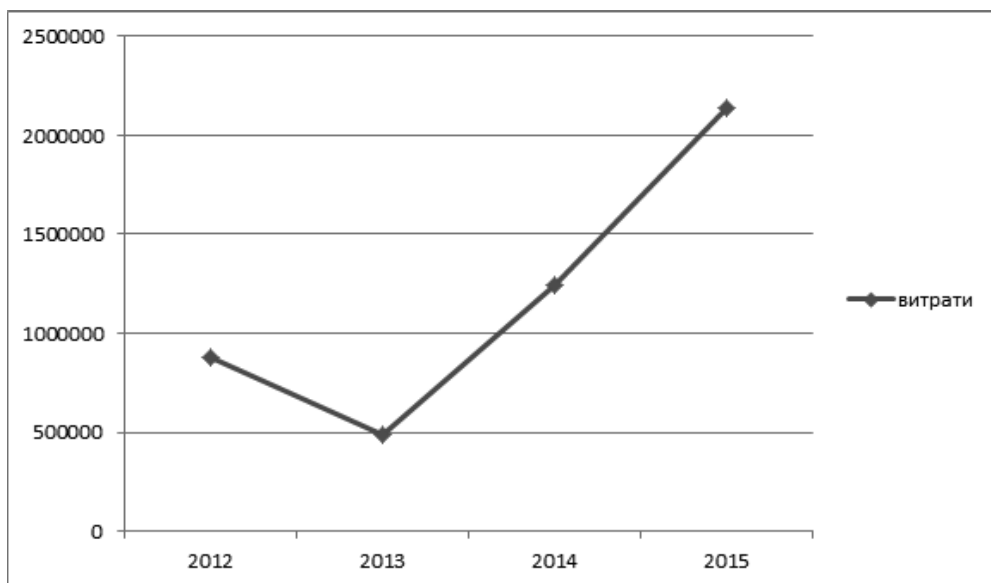

Рис. 2. Фінансові витрати ПАТ «МХК», тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [6].

Коефіцієнт покриття ПАТ «МХП» за останні роки був нижчим межі критичного значення (Табл. 6).

Як видно з Табл. 6, підприємство має проблеми у частині розрахунків. Досягнення значення коефіцієнта швидкої ліквідності в межах 0,6-0,8 не було проблемою для ПАТ «МХП» в останні роки (за винятком 2014 р.). Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, що в 2015 році ПАТ «МХП» може погасити 0,037

Таблиця 6

Аналіз ліквідності ПАТ «МХП»

Показник	Нормативне значення	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт покриття	> 1	2,015	3,364	0,744	0,848
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6 – 0,8	0,810	1,462	0,444	0,745
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0 збільшення	0,190	0,464	0,032	0,037
Чистий оборотний капітал, тис. грн.	> 0 збільшення	4035918	6006400	-4532129	-3232522

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків.

від своєї заборгованості. ПАТ «МХП» в 2012-2013 рр. підтримувало чистий оборотний капітал на досить високому рівні, але у 2014-2015 рр. відчувало його значний дефіцит.

Компанія має незадовільне фінансове становище. Вона повністю залежить від зовнішніх джерел фінансування і не має достатнього для обсягів її діяльності власного капіталу (Табл. 7).

Таблиця 7

Аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) ПАТ «МХП»

Показник	Нормативне значення	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	> 0,5	0,467	0,425	0,090	0,039
Коефіцієнт фінансування	< 1 зменшення	1,143	1,352	10,094	24,716
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	> 0,1	0,504	0,703	-0,345	-0,179
Коефіцієнт маневрування власного капіталу	> 0 збільшення	0,437	0,662	-1,505	-1,853

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків.

Як видно з Табл. 7, ПАТ «МХП» за останні роки фактично не має достатнього власного капіталу, тобто можна стверджувати про втрату автономії.

Отже, підприємство намагається збільшувати в останні роки ділову активність. Завдяки цьому має місце сприятливий вплив на збільшення експорту, що дозволяє в подальшому збільшувати обсяги реалізації і виходити на прибуткову діяльність на конкурентному ринку продукції птахівництва.

Фінансовий сектор залишається вразливим до можливих зовнішніх та внутрішніх шоків. Стійкість банківського сектору поступово відновлюється протягом 2016 року, проте темпи оздоровлення значною мірою залежатимуть від реалізації зовнішніх ризиків і здатності їх мінімізувати. Зовнішні умови для економіки та фінансового сектору залишаються складними через продовження агресії Росії на сході, погіршення умов торгівлі України, за рахунок високої волатильності та непередбачуваності цін на основні експортні товари, що донедавна створювали тиск на валютний ринок [5].

Макроекономічні ризики для фінансової стабільності знижуються, НБУ і незалежні експерти очікують економічного зростання у 2016 році та в середньостроковому періоді, але наголошують на тому, що в поточному році відновлення економіки буде повільним. Зниження макроекономічних ризиків сприяло частко-

вій нормалізації роботи банківського сектору. Довіра до вітчизняних банків поступово відновлюється – приріст гривневих депозитів населення спостерігається із квітня 2015 року, а з грудня зростають валютні депозити. Очікується, що ця тенденція збережеться протягом 2016 року, а депозитна база банків у цілому за рік зросте на 10%.

Протягом наступних кількох років триватиме перебалансування ресурсної бази комерційних банків. Банки будуть меншою мірою покладатися на зовнішнє фінансування і фокусуватися на депозитах корпоративного сектору та домогосподарств. Банківське кредитування буде обмеженим протягом 2016 року, незважаючи на те, що ліквідність банківського сектору перебуває на історично найвищому рівні. Ключові ризики, що стримують відновлення кредитування банками: значне боргове навантаження підприємств, досі слабка платоспроможність більшості секторів економіки та високі юридичні ризики [5].

Операційна прибутковість бізнесу та платоспроможність домогосподарств протягом поточного року мають поліпшитися, що надасть змогу банкам протягом наступних кварталів розгорнути кредитування економіки. Проте, протягом 2016 року очікується несуттєве зменшення обсягу кредитного портфеля банків (з урахуванням ефекту обмінного курсу).

Банківський кредит сприяє розвитку різних видів економічної діяльності та впливає на їх структурний склад. У цьому випадку доцільно говорити про сприяння саме тим видам економічної діяльності, які є достатньо рентабельними для того, щоб відшкодувати вартість кредиту, а такими сьогодні в Україні є лише оптова і роздрібна торгівля, обробна промисловість, сільське господарство, операції з нерухомістю та сільське господарство. Кредитування всіх інших видів економічної діяльності відбувається за залишковим принципом, оскільки конкуренція унеможлиблюється внаслідок низького рівня прибутковості. Втім, можливі й винятки. Йдеться, передусім, про стратегічно важливі види економічної діяльності, підтримку яких здійснює держава за кошти Державного бюджету [2].

Якість кредитного портфеля банків у 2015 році була на найнижчому історичному рівні. За результатами діагностичного обстеження, частка кредитів 4-ї категорії (ймовірність дефолту 51% – 99%) та 5-ї категорії (дефолт) у кредитних портфелях 20-ти найбільших банків становила 53% [5].

Банківський сектор залишатиметься збитковим протягом 2016 року через суттєві відрахування до резервів на покриття збитків від кредитних операцій. Відновлення прибуткової діяльності банківського сектору очікується не раніше ніж у 2017 році.

Корпоративний сектор пройшов найнижчу точку кризи – прибутковість підприємств покращується чотири квартали поспіль, починаючи з другого кварталу 2015 року. Але реальний сектор в цілому характеризується фінансовою нестійкістю та слабкою платоспроможністю – операційного прибутку підприємств більшості галузей не вистачає для повноцінного обслуговування та погашення боргів. Проблемні борги корпорацій протягом 2015 року збільшилися вдвічі, та, найімовірніше, зростатимуть протягом 2016 року.

Проведене Національним банком діагностичне обстеження 20-ти найбільших банків засвідчило, що банки нерідко переоцінюють фінансову спроможність позичальників й зволікають із визнанням боргів проблемними. Найбільші ризики платоспроможності притаманні будівництву, операціям з нерухомістю та машинобудуванню – тут спостерігається найбільше боргове навантаження та порівняно низька прибутковість або збитковість. Фінансово нестійкими також

є підприємства з високим впливом державного регулювання – виробництво та постачання енергії та газу, комунальні послуги. Високе кредитне навантаження державних підприємств також створює ризики для банківського сектору. Оскільки ці підприємства не мають змоги залучати додатковий капітал, держава, в разі зволікання з приватизацією, муситиме вирішувати боргові проблеми державних підприємств за рахунок бюджетних коштів. Найменш ризиковими очікувано є експортоорієнтовані галузі, що випускають товари з низьким ступенем переробки – сільське господарство та видобуток сировини [11].

Незважаючи на історично високий рівень ліквідності, в банківському секторі відновлення кредитування корпоративного сектору та домогосподарств буде повільним. Основні перешкоди для нарощування банками кредитного портфеля – низький рівень захисту прав кредиторів і вкрай висока закредитованість бізнесу на фоні скорочення доходів у кризовий період. Необхідно зазначити, що попитом на сьогодні користуються лише короткострокові кредити на поповнення обігового капіталу, а домогосподарства тимчасово перестали бути важливою категорією позичальників. Протягом 2016 року скорочення валового корпоративного кредитного портфеля платоспроможних банків може становити 1–2%, а кредити домогосподарствам можуть знизитися на 2–3% (з урахуванням ефектів зміни обмінного курсу).

Проте, вже протягом 2017 року темпи зростання кредитування можуть різко прискоритися. Вартість кредитних ресурсів зменшуватиметься на фоні уповільнення інфляції, що, за відсутності нових шоків, надасть можливості НБУ і надалі знижувати ключову ставку. Портфель кредитів українських банків скорочується другий рік поспіль.

Банківське кредитування майже повністю зосереджене в сегменті суб'єктів господарювання. Його питома вага в загальному кредитному портфелі банків зростає з 64% у вересні 2008 року до 83% у березні 2016 року. Серед кредитів, що обслуговуються (I – III категорії якості за класифікацією Національного банку), частка суб'єктів господарювання на кінець I кв. 2016 року становила 89% [5].

Відновлення кредитування банками буде повільним, незважаючи на достатній рівень ліквідності в секторі. Очікується, що протягом 2017 року кредитування відновиться, а темпи приросту кредитного портфеля можуть сягнути 10%.

Висновки

Таким чином, кредитування підприємств в Україні розвивається досить низькими темпами, тому для його подальшого розвитку, на мою думку, необхідно вжити таких заходів:

- сприяти розвитку довгострокового кредитування;
- розширити спектр методів надання та погашення кредитів;
- вдосконалити управління проблемними кредитами банку (активізація претензійно-позовної роботи банку по даному кредиту, реструктуризація, списання кредиту, продаж проблемного кредиту третій особі);
- налагодити ефективну систему кредитного моніторингу;
- запровадити в Україні іноземний досвід у сфері мінімізації кредитних ризиків.

Отже, банківське кредитування відіграє дуже важливу роль в функціонуванні всіх сфер за умов розвитку ринкової економіки, що зумовлює необхідність реалізації всіх можливих заходів задля забезпечення ефективності організації, надання та повернення банківських кредитів.

Література

1. Демківський А. В. Гроші та кредит / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.
2. Дзюблук О. В., Малахова О. Л. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки : Монографія. – Тернопіль. : Вектор, 2008. – 324 с.
3. Кузнєцова Л. В. Роль банківського кредитування у фінансовому забезпеченні розвитку реального сектора економіки України / Л. В. Кузнєцова // Економічний простір. – 2008. – № 20/1. – С. 107-115.
4. Нех Д. Сучасний стан банківського кредитування юридичних осіб в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2015>
5. Офіційний веб-сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Офіційний сайт ПАТ «Миронівський хлібопродукт». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mhp.com.ua/ru/home>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Гроші та кредит / [Савлук М. І., Мороз А. М., Лазепко І. М., Пуховкіна М. Ф.]. – К. : КНЕУ, 2001.
9. Мороз А. М. Банківські операції / Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. – К. : КНЕУ, 2007.
10. Грушко В. І. Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. – К. : Дорадо-Друк, 2013. – 252 с.
11. Грушко В. І. Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 20-28.
12. Грушко В. І. Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28-32.
13. Грушко В. І. Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №4 (18). – С. 110-114.

УДК 336.334

О.С. Петренко
магістр

спеціальності «Фінанси та кредит»
Університет економіки та права «КРОК»

Інтеграційна взаємодія банків і страхових компаній в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення

У статті виділені і узагальнені ключові проблеми (законодавчі, кон'юнктурні, інформаційно-технологічні, споживчі), що стримують розвиток інтеграційних процесів між банками і страховими компаніями в Україні. Сформульовано перспективні напрямки їх вирішення.

Ключові слова: інтеграція, банк, страхова компанія, акредитація, державне регулювання, нагляд.

*А.С. Петренко
магістр
спеціальності «Фінанси і кредит»
Університет економіки і права «КРОК»*

Интеграционное взаимодействие банков и страховых компаний в Украине: проблемы и пути их решения

В статье выделены и обобщены ключевые проблемы (законодательные, конъюнктурные, информационно-технологические, потребительские), сдерживающих развитие интеграционных процессов между банками и страховыми компаниями в Украине. Сформулированы перспективные направления их решения.

***Ключевые слова:** интеграция, банк, страховая компания, аккредитация, государственное регулирование, надзор.*

*O.S. Petrenko
Master Degree Holder
Specialty: «Finance and Credit»
«KROK» University*

Integration interaction of banks and insurance companies in Ukraine: problems and solutions

The article highlighted and summarized key issues (legal, market, information and technological, consumer), hindering the development of integration processes between banks and insurance companies in Ukraine. The Perspective directions of their solution are formulated.

***Keywords:** integration, bank, insurance company, accreditation, state regulation, supervision.*

Постановка проблеми

Сучасними тенденціями розвитку світової економіки є посилення ролі фінансових посередників, розширення і поглиблення інтеграційних взаємозв'язків між ними, універсализація діяльності фінансових установ на світовому ринку фінансових послуг. Так, найбільш помітним явищем світового масштабу стала банківсько-страхова інтеграція (БСИ), рівень якої, певною мірою, впливає на характер розвитку фінансового сектора в залежності від фази економічного циклу, на якій знаходиться економіка держави.

Не викликає сумніву той факт, що конкурентоспроможність фінансового сектора будь-якої країни зумовлюється, перш за все, ефективною діяльністю банків і страхових компаній як найбільш масштабних інвесторів у реальний сектор економіки. Через кооперацію основної діяльності, консолідацію каналів збуту, інтеграцію організаційних структур і капіталу, учасники фінансових груп забезпечують собі найбільш швидкий і гнучкий доступ до світових фінансових ресурсів, на відміну від ситуації, коли вони функціонують незалежно один від одного. Це, в свою чергу, забезпечує ефективний розвиток фінансового сектора економіки і сприяє економічному зростанню країни в цілому.

Аналіз останніх наукових досліджень

Вагомий вклад у розвиток теоретико-методологічних основ банківсько-страхової інтеграції був внесений такими американськими і європейськими дослідниками, як: А. Garcia-Herrero [1], S. Davis [2], J. Cummins [3], Н. Skipper [4] та ін. Серед російських і українських робіт, присвячених теоретичним і практичним аспектам спільної діяльності фінансових посередників, слід виділити публікації П. А. Гришина, В. Н. Демченко [5], В. І. Грушко [20] І. М. Кожевнікова [6], С. М. Козьменко [7], Н. П. Кузнецової [8], І. А. Школяр [9] та ін.

Незважаючи на зростання, останнім часом наукового інтересу до питань інтеграційної взаємодії банків і страхових компаній, а також до концепції «bancassurance» (банкострахування), вченими, значною мірою, акцентується увага на формах і видах БСІ, перевагах і потенційних вигодах від інтеграції фінансових посередників, теоретичних аспектах виникнення ризиків у таких процесах. При цьому, практично відсутні комплексні дослідження існуючих проблем у розвитку співпраці між банками та страховими компаніями в Україні, а також необхідні шляхи їх вирішення на практиці.

Формулювання цілей статті полягає у виділенні та узагальненні ключових проблем (законодавчих, кон'юнктурних, інформаційно-технологічних та споживчих), що стримують розвиток інтеграційних процесів між банками і страховими компаніями в Україні, та у визначенні перспективних напрямків їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

Оцінка рівня банківсько-страхової інтеграції (БСІ) в Україні, отримана в результаті застосування розробленого автором науково-методичного підходу в попередніх дослідженнях [10], і свідчить про переважно низькі його значення протягом 2002-2015 рр. (Табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка значень рівня БСІ в Україні в 2002-2015 рр.

Рік	Значення	Рівень БСІ	Рік	Значення	Рівень БСІ
2002	0,19	Низький	2009	0,19	Низький
2003	0,19	Низький	2010	0,19	Низький
2004	0,24	Низький	2011	0,19	Низький
2005	0,24	Низький	2012	0,23	Низький
2006	0,24	Низький	2013	0,20	Низький
2007	0,29	Низький	2014	0,21	Низький
2008	0,47	Середній	2015	0,18	Низький

Джерело: складено автором за даними [10].

Результати отриманих розрахунків свідчать про те, що в 2008 році рівень банківсько-страхової інтеграції характеризувався найвищим значенням протягом аналізованого періоду. Так, активне нарощування банками кредитних портфельів (до 2008 р.), супроводжувалося розширенням діяльності страхових компаній у сфері страхування фінансових ризиків і страхування життя позичальників банків. Окрім цього, на фазі піку в економіці України, фінансові посередники активно використовували банкострахування з метою підвищення прибутковості власної діяльності. З одного боку, можна припустити, що такий рівень не був загрозливим для функціонування фінансового сектора економіки України в цілому. Однак, наслідки кризи 2008 року засвідчили наявність суттєвої залежності між

ефективною діяльністю банків і страхових компаній. Така залежність вказує на те, що навіть за умови низького рівня інтеграційної взаємодії між досліджуваними фінансовими посередниками, на фазах спаду і кризи, взаємодія банків і страхових компаній у формі банкострахування є загрозовою (перш за все, для страховиків). З іншого боку, зазначена тенденція низького рівня БСІ, певною мірою, зумовлена існуванням низки проблем у сфері організації банківсько-страхової інтеграції, які, по-перше, стримують розвиток інтеграційних процесів між банками і страховими компаніями в Україні, а, по-друге, є причинами негативного впливу інтеграції на стабільне функціонування страхових компаній.

Проведений аналіз дозволив систематизувати існуючі проблеми у рамках наступних груп [7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 21]:

- законодавчі: проблеми ефективного регулювання та нагляду, правового забезпечення діяльності банків і страхових компаній у складі інтеграційних об'єднань;

- кон'юнктурні (ринкові): високий рівень залежності страхових компаній від банків, невідповідність обсягів страхових операцій банківським, фінансова неспроможність страхових компаній приймати на страхування ризику банків, які характеризуються значними за розмірами потенційними збитками;

- проблеми сумісності інформаційно-технологічної сфери банків і страхових компаній: низький рівень автоматизації бізнес-процесів страхових компаній, у порівнянні з банками, технічне програмне забезпечення більшості банків не передбачає продаж страхових продуктів;

- проблеми в сфері організації взаємин з клієнтами: недостатня прозорість акредитації страхових компаній в банках, проблема конфіденційності і захисту інформації щодо клієнтської бази.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних взаємозв'язків між фінансовими посередниками в Україні особливо гостро постають законодавчі проблеми, а саме проблеми ефективного регулювання та нагляду, правового забезпечення діяльності банків і страхових компаній у складі інтеграційних об'єднань. Подальший розвиток банківсько-страхової інтеграції в Україні буде зумовлено, насамперед, формуванням відповідного правового поля діяльності її учасників (Табл. 2).

Розробка і прийняття нормативно-правових актів, що регламентують діяльність фінансових груп (банківсько-страхових зокрема), повинні бути здійснені спільними зусиллями державних органів і саморегулюючих організацій двох сегментів фінансового сектора, а саме: Національного банку України (НБУ), Асоціації українських банків (АУБ), Незалежної асоціації банків України (НАБУ) (банківський сегмент), Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), Асоціацією страховальників України, Асоціацією професійних страхових посередників України (АПСП), Лігою страхових організацій України (ЛСОУ) (страховий сегмент). При цьому, важливим є не тільки фактичне прийняття таких положень і постанов законодавчими органами влади, а й обов'язкове виконання їх всіма без винятку суб'єктами інтеграційного процесу.

Слід зазначити, що, незважаючи на відсутність можливості поєднання банківських і страхових операцій в межах однієї юридичної особи, в правовому полі України все ж закріплені кілька форм банківсько-страхової інтеграції. Так, дозволено створення і спільне володіння системним банком і універсальною страховою компанією, які входять до складу фінансово-промислової групи (ФПГ). Окрім цього, банки та страхові компанії можуть бути інтегровані в рамках фінансової групи, яка відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяль-

Таблиця 2

Законодавчі проблеми розвитку БСІ і можливі шляхи їх вирішення в Україні

№	Проблема	Напрямки вирішення проблеми
1.	Недосконалість страхового законодавства.	Створення адекватної законодавчої бази регулювання діяльності страхових компаній в цілому та банківсько-страхової інтеграції зокрема. Спільна діяльність державних органів і саморегулюючих організацій у сфері застосування інструментів регулювання діяльності страхових компаній і прийняття відповідних нормативно-правових актів.
2.	Відмінності у вимогах щодо капіталізації банків і страхових компаній.	Встановлення нормативів достатності капіталу для інтеграційних об'єднань. Збільшення мінімального значення нормативно встановлених обсягів статутного капіталу і страхових резервів для страхових компаній.
3.	Практична відсутність державного регулювання та нагляду за консолідованими об'єднаннями в фінансовому секторі.	Адаптація зарубіжного досвіду регулювання і нагляду за фінансовими конгломератами. Залучення іноземних вчених і практиків для розробки і впровадження рекомендацій з розвитку банківсько-страхової інтеграції. Законодавче закріплення координації дій НБУ та Нацкомфінпослуг у процесі прийняття конкретних заходів щодо регулювання діяльності банків і страхових компаній.
4.	Відсутність законодавчої бази стосовно забезпечення розвитку банківсько-страхової інтеграції в рамках правового поля (зокрема конкретних форм БСІ).	

Джерело: складено автором за даними [7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 22].

ність» № 2121-III від 07.12.2000 (в останній редакції від 15.11.2016 № 1736-VIII) може бути представлена банківською або небанківською фінансовою групами. Поряд з цим, в рамках українського законодавства:

- банківська група визначається як група юридичних осіб, що мають загального контролера і складається з: материнського банку та його українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами; двох або більше фінансових установ, і в якій банківська діяльність є переважаючою;

- небанківська фінансова група ідентифікується як група юридичних осіб, які мають спільного контролера (окрім банку), і складається з двох або більше фінансових установ, в якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність [16].

Перешкоджає швидкому розвитку банківсько-страхової інтеграції в Україні наявність істотних відмінностей стосовно вимог до капіталізації банків і страхових компаній. Так, вимоги до мінімальних обсягів статутних капіталів банків і страхових компаній («non-life» і «life»), значно відрізняються (120 млн грн та 1,5 млн євро відповідно). Окрім того, актуальним залишається питання створення уніфікованої та стандартної системи регулювання достатності капіталу фінансових груп.

Розрізняються і методики розрахунку нормативів достатності капіталу для банків і страхових компаній. Подальших досліджень потребують питання розробки науково-методичного підходу до визначення достатнього обсягу капіталу фінансової групи. Очевидним є той факт, що з метою захисту від ризиків, обсяг мінімально допустимого сукупного капіталу банківсько-страхової групи повинен перевищувати абсолютну суму мінімальних обсягів статутних капіталів бан-

ків і страхових компаній. Це, перш за все, викликано можливістю виникнення «мультиплікативного ефекту» між ризиками банків, які виникають найчастіше в активах, і ризиками страхових компаній, що мають, як правило, ставлення до пасивів.

Проведений в попередніх дослідженнях [17] аналіз залежності страхових компаній від банків дозволяє стверджувати, що спільна діяльність фінансових посередників у рамках банківсько-страхової інтеграції може привести до зниження обсягів власного капіталу як страхової компанії (наприклад, внаслідок неадекватної оцінки фінансових ризиків), так і банку, на фазах спаду і кризи в економіці України. Як показали наслідки кризи 2008 року, практично була відсутня координація дій з боку органів регулювання і нагляду за діяльністю банків (НБУ) і страхових компаній (Нацкомфінпослуг). Так, прийняття мораторію на дострокове зняття депозитних вкладів (Постанова № 413 від 04.12.2008 р.) – з метою захисту банківської системи – негативно вплинуло на діяльність страхових компаній, страхові резерви яких виявилися фактично «замороженими». Це свідчить про неузгодженість дій між Національним банком України та Національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, що, в свою чергу, побічно впливає на розвиток інтеграційних процесів між банками і страховими компаніями.

Стримують розвиток інтеграційного процесу між банками і страховими компаніями і кон'юнктурні (ринкові) проблеми. Результати аналізу сучасного стану банківського і страхового сегментів фінансового сектора економіки України дозволяють зробити висновки про:

- високий рівень залежності страхового сегмента від банківського;
- низький рівень розвитку страхової діяльності. За темпами розвитку, рівнем капіталізації та масштабами діяльності, страхові компанії відстають від банків. Це, насамперед, зумовлено, по-перше, невідповідністю обсягів страхових операцій банківським, а, по-друге, – фінансовою неспроможністю страхових компаній прийняти на страхування ризику банків, які характеризується значними за розмірами потенційними збитками (табл. 3).

Вирішення зазначених проблем практично неможливе в короткостроковій перспективі, а, отже, вимагає реалізації адекватних стратегічних програм розвитку фінансового сектора економіки в цілому та страхового і банківського сегментів, зокрема.

Світовий досвід взаємодії фінансових посередників свідчить про те, що одним з вирішальних чинників успішної банківсько-страхової інтеграції є наявність необхідного для цього процесу інформаційно-технологічного забезпечення. В Україні банки і страхові компанії, прагнучи до інтеграції (від каналів збуту фінансових продуктів до інтеграції капіталів), зіштовхуються з низкою проблем у зазначеній сфері, шляхи вирішення яких наведені в табл. 4.

У даному контексті слід звернути увагу на досвід страхової компанії «Альфа-Страхування» (учасника фінансової групи) по розробці інноваційного інформаційно-технологічного забезпечення здійснення операцій у сфері банкострахування. У 2009 році фінансовою установою було розроблено програмне забезпечення (ПО) SAGA-Insurance, яке дозволило автоматизувати процес оформлення страхових полісів в рамках таких банків, як: «Альфа-Банк», «Фольксбанк», «Кредобанк», «БТА Банк», «Плюс банк» [18]. Дане ПО функціонує на основі віддаленого доступу «on-line» і не вимагає установки на кожне робоче місце фахівця банку. Через ПО SAGA-Insurance реалізується дванадцять страхових продуктів у розрізі п'яти видів страхування, серед яких: ОСАГО, КАСКО, КАСКО 50/50;

Таблиця 3

**Аналіз кон'юнктурних проблем розвитку БСІ
та можливі шляхи їх вирішення в Україні**

№	Проблема	Напрямки вирішення проблеми
1.	Високий рівень залежності між страховим і банківським сегментами фінансового сектора економіки.	Нарощування активів і капіталу страховими компаніями, збільшення обсягів діяльності задля становлення страхового ринку як рівноцінного партнера для банківського. Підвищення вимог до рівня капіталізації страхових компаній. Стимулювання з боку державних регулюючих органів консолідації страхових компаній, незначних за обсягом капіталу і активів.
2.	Невідповідність обсягів страхових операцій банківським. Фінансова неспроможність страхових компаній прийняти на страхування значні за розміром збитків банки.	
3.	Наявність слабкої конкуренції серед фінансових груп (монополізм інтегрованих груп, учасниками яких є системні банки).	Посилення контролю з боку органів регулювання і нагляду за ціноутворенням і правилами ведення банківсько-страхових операцій.
4.	Відсутність гарантій своєчасної і повної виплати страховими і перестраховальними компаніями банкам.	Підвищення рівня контролю з боку наглядових органів за рівнем платоспроможності страхових і перестраховальних компаній. Створення фонду гарантування страхових виплат за рахунок певної частки страхових резервів.

Джерело: складено автором за даними [17].

Таблиця 4

**Проблеми в сфері інформаційно-технологічного забезпечення
БСІ і можливі напрямки їх вирішення в Україні**

№	Проблема	Напрямки вирішення проблеми
1.	Технічне і програмне забезпечення більшості банків не передбачає продаж страхових продуктів. Істотні відмінності між процесами по розробці і дистрибуції банківських і страхових продуктів.	Інтеграція систем страхових компаній з системами банків, що дозволить уникнути великої кількості помилок і подвійного введення і обробки інформації.
2.	Низький рівень автоматизації бізнес-процесів страхових компаній, у порівнянні з банками.	Використання бенчмаркінгу в сфері передачі досвіду щодо інтеграції систем автоматизації банків і страхових компаній. Придбання у іноземних банків вже функціонуючих інтегрованих систем (за нижчими цінами). Розробка і впровадження нових технологій автоматизації продажу страхових продуктів через банки, розробка чітких схем подання звітності.
3.	Незначна кількість банків мають інтегровані банківські системи і засоби автоматизації роботи фронт-офісу.	
4.	Висока вартість розробки і впровадження в роботу банків інтегрованих систем, які дозволяють виконувати будь-які операції в сфері БСІ.	

Джерело: складено автором за даними [17].

програми страхування від нещасних випадків; експрес-страхування майна фізичних осіб, що виїжджають за кордон; комплексне страхування власників пластикових карток і т. д. Основною перевагою використання такого програмного забезпечення є швидкість і комплексність обслуговування. Так, за 7-15 хвилин, залежно від виду страхування, працівник банку має можливість внести інформацію про клієнта до бази даних, оформити договір страхування і здійснити оплату через касу банку або термінал I-Vox.

Підтвердженням ефективності використання банками і страховими компаніями загального ПО SAGA-Insurance є те, що з моменту запуску системи, протягом перших двох років було оформлено понад 15000 шт. страхових полісів для більш ніж 12000 клієнтів. При цьому, частка продажів страхових полісів через ці програми в загальному обсязі продажів СК «Альфа-Страховання» протягом 2009-2011 рр. варіювалася від 11 до 25% щомісяця.

Розвиток банківсько-страхової інтеграції в Україні супроводжується і проблемами в сфері організації взаємин між фінансовими посередниками і клієнтами (Табл. 5).

Таблиця 5

Проблеми БСІ в сфері організації клієнтських відносин і можливі напрямки їх вирішення в Україні

№	Проблема	Напрямки вирішення проблеми
1.	Незахищеність інформації щодо клієнтської бази в процесі банківсько-страхової інтеграції.	Розробка і прийняття додаткових регуляторних положень щодо захисту клієнтів в процесі інтеграції банків і страхових компаній.
2.	Національний менталітет: економічний інтерес страхових компаній до банків перевищує інтерес банків до страхових організацій.	Популяризація страхування, розробка диференційованого підходу до продажу полісів для різних верств населення, збільшення рівня доступності страхових послуг для клієнтів з різними видами доходів. Розробка високоінтегрованих банківсько-страхових продуктів.
3.	Високий рівень недовіри клієнтів страхових компаній і банків після кризових явищ 2008 року.	
4.	Недостатня прозорість процесу акредитації страхових компаній в банках. Обмеженість можливостей клієнтів з вибору страхової компанії при підписанні договорів з банками.	Найбільш жорстке регулювання діяльності банків: обмеження їх права вибору страхової компанії тільки для страхування власних ризиків.

Джерело: складено автором за даними [17].

Необхідно зазначити, що найбільш гостро постає проблема конфіденційності і захисту інформації про клієнтську базу, яка досить часто передається банками страховим компаніям у процесі здійснення спільної діяльності. Так, існуюче законодавство в Україні, жорстко регулює конфіденційність інформації про клієнтів, яка в межах банківської таємниці не може бути оприлюднена третім особам (страховим компаніям зокрема). Однак, така заборона досить часто порушується фінансовими посередниками, з огляду на практичну відсутність системи відповідальності за такий вид порушення. Розробка і прийняття додаткових регуляторних положень, що захищають клієнтів у процесі банківсько-страхової інтеграції, дозволить збільшити гарантії з боку регулюючих органів стосовно недопущення примусового підписання договорів страхування при використанні будь-яких послуг банку.

У даному контексті практично не вирішеною залишається проблема недостатньої прозорості акредитації страхових компаній в банках. В Україні цей процес часто залежить не від об'єктивного фінансового стану і репутації страхової компанії, а від лояльності банку до неї. А також від розміру комісійних винагород і обсягу страхових ресурсів, розміщених в конкретному банку на депозитних рахунках. Саме тому акредитація не виконує своєї головної функції – підтвердження довіри до акредитованих страхових компаній з боку банків з метою захисту прав споживача. На сьогодні, практично в кожному великому за розміром активів, банк України акредитовано в середньому 50-70 страхових компаній. При

цьому, одна страхова компанія часто акредитується не в одному, а відразу в декількох банках. Так, наприклад, СК «Брок-бізнес» пройшла акредитацію в 26-ти провідних банках України.

Варто відзначити, що в 2011 році, Антимонопольним комітетом України було порушено кілька справ стосовно ВАТ «ПриватБанк», ВАТ «Райффайзен банк Аваль», ВАТ «Укрсоцбанк», ВАТ «ОТП банк», АКБ «Укрсиббанк» за невиконання вимог антимонопольного законодавства. На адреси даних фінансових посередників були спрямовані письмові попередження та рекомендації щодо підвищення прозорості відбору страхових компаній в ролі страхових агентів [19, 23]. Перелічимо основні критерії, які найчастіше використовуються банками по відношенню до потенційних страхових компаній, які мають намір пройти акредитацію:

1. Наявність ліцензії на здійснення відповідних видів страхування.
2. Дотримання страховими компаніями вимог по мінімально необхідному обсязі статутного капіталу.
3. Обсяг отриманих страхових премій за останні два місяці повинен перевищувати, в середньому, п'ять мільйонів євро.
4. Наявність договорів облігаторного перестраховування з міжнародними страховими компаніями з рейтингом, як мінімум, однієї з провідних агенцій (AM Best, Fitch Ratings, Moody's Investors Service, Standard & Poor's, т. д.), на рівні не нижче «А».
5. Термін функціонування страхової компанії повинен перевищувати п'ять років.
6. Розмір комісійної винагороди, яку прагне отримати банк за виконання ним ролі страхового агента, в середньому сягає 25-40%, а в окремих випадках – 60-80%.
7. Обсяг ресурсів, які страхова компанія зобов'язана тримати на депозитних рахунках в банку, повинен бути не менше двадцяти-тридцяти млн грн.

Можливим напрямом вирішення зазначеної проблеми є більш жорстке регулювання діяльності банків: обмеження їх права вибору страхової компанії тільки для страхування власних ризиків. Показовим є досвід Російської Федерації щодо вирішення проблеми недостатньої прозорості акредитаційного процесу між банківськими та страховими установами. Так, у зв'язку зі збільшенням кількості неправомірних дій з боку банків стосовно акредитації страхових компаній-партнерів при страхуванні ризиків позичальників, у 2009 році набула чинності Постанова «Про випадки допустимості угод між кредитними та страховими організаціями».

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що протягом останніх п'ятнадцяти років рівень банківсько-страхової інтеграції в Україні характеризувався в середньому як низький. Подальший безпечний розвиток банківсько-страхової інтеграції для функціонування як страхових компаній, так і всього фінансового сектора економіки, в першу чергу, вимагає переорієнтації існуючої в Україні системи державного регулювання учасників фінансових груп на створення таких умов діяльності, які б, по-перше, забезпечили вирішення зазначених проблем в організації інтеграційної взаємодії між банками та страховими компаніями, а, по-друге, сприяли недопущенню поширення наслідків фінансової кризи з банківського на страховий сегмент фінансового сектора економіки. З огляду на це, актуальним і практично важливим є розробка в подальших дослідженнях комплексу заходів стосовно захисту страхових компаній – учасників БСІ від кризових явищ, які виникають, перш за все, в банківському сегменті.

Література

1. *Garcia-Herrero A., Woolridge P.* Global and regional financial integration: progress in emerging markets // BIS Quarterly Review. September, 2007. – P. 57-70. – URL : http://www.dcenter.ru/eaes/lit/07_03_3.pdf
2. *Davis S.* Bancassurance: The lessons of global experience in banking and insurance collaboration // VRL KnowledgeBank Ltd, 2007. – 152 p. – URL : http://www.atmia.com/ClassLibrary/Page/Information/DataInstances/1762/Files/821/bancassurance_re-port_final.pdf
3. *Cummins J. D.* Convergence of Insurance and Financial Markets: Hybrid and Securitized Risk-Transfer Solutions // Journal of Risk and Insurance, 2009. – Vol. 76, Nbr. 3. – URL : <http://vlex.co.uk/vid/convergence-hybrid-securitized-solutions-68272676>
4. *Skipper H.* Financial Services Integration Worldwide: Promises and Pitfalls // Atlanta: Georgia State University, 2000. – 56 p. URL : http://www.soa.org/library/journals/north-american-actuarial-journal/1997-09/2000/july/naaj0007_6.pdf
5. *Демченко В. Н., Гришин П. А., Цыганов А. А.* Bancassurance в России и за рубежом. Интеграция страховых компаний и банков в распространении страховых услуг // Журнал «Русский полис», 2004. – 136 с. – URL : http://www.insure.ru/files/analytics/pdf/RP_Bancassurance_2004.pdf
6. *Кожевникова И. Н.* Взаимоотношение страховых организаций и банков – М. : Анкил, 2005. – 112 с.
7. *Козьменко С. М.* Теоретичне підґрунтя банківсько-страхової інтеграції // Вісник НБУ. – 2012. – № 2 (192). – С. 22-27.
8. *Кузнецова Н. П.* Конвергенция в сфере финансовых услуг // Вестник С. Петерб. ун-та. Сер. 5. – 2001. – Вып. 4 (29). – С. 129-136.
9. *Школьник І. О.* Вплив міжнародних фінансових конгломератів на розвиток фінансового ринку України // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 34-42.
10. *Багмет К. В.* Банківсько-страхова інтеграція в забезпеченні розвитку фінансового сектору економіки: дис. ... канд. економ. наук. – Суми, 2012.
11. *Загребной В. М.* Проблеми та перспективи розвитку інноваційних моделей співпраці банку та страхової компанії. III український банківський форум інституту Адама Сміта. – URL : http://bbs.ua/useful_information/index.php?id=46&sid=1165&lang=uk
12. *Ордовская І. О.* Как работает банковское страхование в Украине и в чем конфликт взаимных интересов страховщиков и банков? // Интернет-журнал о страховании «forINSURER». – URL : <http://forinsurer.com/public/08/04/24/3470>
13. *Пасько О. М.* Определение понятия эффективного механизма взаимодействия страховых компаний и банков // Економіка ринкових відносин. – 2010. – № 5. – С. 199-203.
14. *Сисоева Л. Ю.* Напрямки інтеграції банків і страхових компаній на інвестиційному ринку України. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – 2010. – Вип. 28. – С. 117-124.
15. *Шенілова В., Сідак М., Вихристюк А.* Проблеми і перспективи розвитку фінансового ринку в секторі банківської та страхової діяльності // Схід. – 2008. – № 5 (89). – С. 15-21.
16. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [зі змін. та доп.]. – URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
17. *Багмет К. В., Сіроштан І. М.* Банківсько-страхова інтеграція в забезпеченні розвитку фінансового сектору на різних фазах економічних циклів // Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / [О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва; керівник авт. проекту д. е. н., проф. О. В. Козьменко]. – Суми : Університетська книга, 2012. – 316 с.
18. *Мейзнер Я.* Нам удалось создать инновационный для Украины bancassurance // Фориншурер. – URL : <http://forinsurer.com/public/10/09/13/4148>
19. *Костусев А.* АМКУ накажет банки, которые навязывают заемщикам конкретных страховщиков // Фориншурер. – URL : <http://forinsurer.com/public/10/07/12/4126>
20. *Грушко В. І.* Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. – К. : Дорадо-Друк, 2013. – 252 с.
21. *Грушко В. І.* Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – №12. – С. 20-28.
22. *Грушко В. І.* Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28-32.
23. *Грушко В. І.* Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №4 (18). – С. 110-114.

УДК 336.2

І.М. Скітецька
магістрант II курсу «Фінанси і кредит»,
Університет економіки та права «КРОК»

Оподаткування прибутку підприємств: аналіз застосування в Україні

У статті проаналізовано сучасний стан оподаткування прибутку підприємств на підставі Податкового кодексу. Досліджено динаміку ставки податку на прибуток підприємств за останні п'ять років. Запропоновано вдосконалення податку на прибуток підприємств в Україні з урахуванням європейських ініціатив.

Ключові слова: прибуток, податок, оподаткування прибутку, підприємство, європейські стандарти оподаткування.

И.Н. Скитецкая
магістрант II курса «Финансы и кредит»,
Университет экономики и права «КРОК»

Налогообложение прибыли предприятий: анализ применения в Украине

В статье проанализировано современное состояние налогообложения прибыли предприятий на основании Налогового кодекса. Исследована динамика ставки налога на прибыль предприятий за последние пять лет. Предложено совершенствование налога на прибыль предприятий в Украине с учетом европейских инициатив.

Ключевые слова: прибыль, налог, налогообложение прибыли, предприятие, европейские стандарты налогообложения.

I.M. Skitetska
Master Degree Student of the II year «Finance and Credit»,
«KROK» University

Taxation of profit of enterprises: analysis of application in Ukraine

The article analyses the modern state of the taxation of enterprise profit on the basis of the Tax code. The dynamics of the tax rate on profits of enterprises over the past five years was investigated. The improvement of the tax on profit of enterprises in Ukraine taking into account European initiatives was proposed.

Key words: profit, tax, taxation of profits, the enterprise, the European standards of taxation.

Постановка проблеми

Однією з основних передумов забезпечення стабільності економіки на сучасному етапі розвитку України є ефективне функціонування податкової системи. Нині система реалізації податкової політики зосереджує в собі інтереси різних соціальних груп. В умовах ринкових відносин центр економічної діяльності переміщується до основної ланки всієї економіки – підприємства. У країнах із розвиненою економікою найбільшу питому вагу у складі податкових надходжень до

державного бюджету складає податок на прибуток підприємств. Питання збільшення дохідної частини бюджету від надходжень податків на прибуток підприємств зі збереженням принципу стимулювання підприємництва є досить актуальним.

Так, у структурі загальних надходжень державного бюджету частка податку на прибуток підприємств за 2015 рік займає друге місце і становить 17,5% (після ПДВ – 41,7%), що свідчить про важливе значення ППП.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Серед найбільш суттєвих розробок, що стосуються системи оподаткування прибутку підприємств, потрібно назвати праці таких авторів, як: П. М. Боровик [1], В. І. Грушко [9, 10], К. О. Копчинська [3], О. В. Мелень [4], І. І. Огороднікова [2], Н. В. Ульянова [7] та ін.

Невирішена раніше частина загальної проблеми

На сьогодні, дослідження сучасного механізму оподаткування саме з урахуванням європейських ініціатив викликає багато запитань. Отже, існує потреба в проведенні подальшого дослідження саме у цій сфері.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження особливостей оподаткування прибутку підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економіка України функціонує у тісному взаємозв'язку з глобальним середовищем, а тому має реагувати на всі виклики та проблеми, що виникають у міжнародному просторі. Своєчасне та добровільне приєднання до прогресивних світових ініціатив має вирішальний вплив на активний розвиток країни та її зовнішній імідж. Це цілком справедливо, і по відношенню до національної податкової системи, без адаптації якої відповідно до якісних стандартів роботи, реалізованих у економічно розвинених країнах, поступальний розвиток України не є можливим.

У цьому контексті позитивним аспектом є факт, що саме при оподаткуванні прибутку підприємств в Україні були досягнуті найбільш важливі результати.

За період незалежності країни, вітчизняна методологія визначення розміру належного до сплати податку на прибуток підприємств для його платників, зазнала чимало змін. Саме через це революційним результатом у підсумку стало її наближення до континентальної (європейської) моделі взаємодії податкового та бухгалтерського обліків, що в адаптованому вигляді застосовується країнами членами європейського простору. Це є логічним, враховуючи обраний стратегічний вектор розвитку України, однак цілком свідомим та виваженим рішенням законодавця.

З 1 січня 2016 року запрацювали зміни з податку на прибуток, внесені Законом України від 24.12.2015 р. № 909-VIII.

Серед основних нововведень, зокрема, такі:

1. Квартальний звітний період наростаючим підсумком. Виняток – річний звітний період для новостворених, сільгоспвиробників і платників, що мають бухгалтерський дохід за попередній рік не більш ніж 20 млн грн.

2. Скасовано щомісячні авансові внески із 2016 року.

3. Збережено авансові внески при виплаті дивідендів.

4. Збережено ставку податку на прибуток на рівні 18%.

Варто нагадати, що згідно з українським законодавством, юридична особа,

яка є резидентом, сплачує податки з всього отриманого чи нарахованого доходу незалежно від джерел таких доходів за звітний період, залежно від типу доходів. Підприємства-нерезиденти сплачують податки з доходів, отриманих від здійснення торгової чи комерційної діяльності в Україні, а також з інших доходів, отриманих ними з джерел в Україні від провадження некомерційної діяльності. Філії та постійні представництва іноземних підприємств вважаються нерезидентами в Україні й розглядаються як окремі юридичні особи в цілях оподаткування [4].

Порівнюючи український підхід і міжнародний досвід, можна стверджувати, що Україна використовує майже ті самі підходи, що й провідні країни з усіх регіонів світу. Однак, ми пропонуємо окремо прописати питання оподаткування нерезидентів при отриманні доходів від приросту капіталу, які стали результатом продажу майна та активів нерезидента на території України, що надасть змогу збільшити базу оподаткування.

Кажучи про ставки податку на прибуток, слід зазначити, що на сьогодні у Німеччині, Канаді та Бразилії ставка податку на прибуток формально становить 15%, тимчасом як ефективні ставки в середньому вдвічі більші. Японія, Південна Зеландія і Південна Африка найбільш чесно підходять до цього питання та мають задекларовані ставки, наближені до ставок реального податкового навантаження.

Стосовно ставки податку, то останнім часом чітко спостерігається тенденція до зниження базової ставки. Так, на початку 2000-х років, у ЄС середній розмір податку на прибуток становив у середньому 30-40%. А вже наприкінці 2000-х років зменшився до 25%. Динаміку зменшення ставки податку на прибуток підприємств можна розглянути на рис.

Так, ми можемо спостерігати, що тенденція до зниження зупинилась на 2016 році.

Податок на прибуток підприємств сплачують суб'єкти господарювання – юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами. Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження

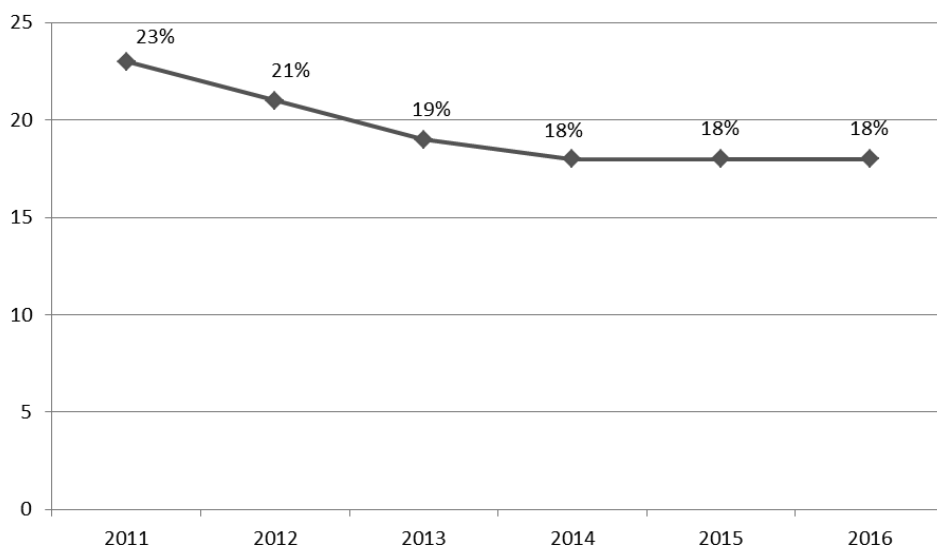

Рис. Динаміка ставки податку на прибуток підприємств протягом 2011-2016 рр.

Джерело: [8].

з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду, на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг й суму інших витрат звітного податкового періоду [1, 11].

Нині в Україні вектор податкового реформування спрямований на перехід від безпосередньо фіскальної до стимулюючої виробництво та ділову активність системи оподаткування підприємств. Складність даного процесу посилюється передусім тим, що реформування відбувається в умовах економічної кризи, що породжує дефіцит фінансових ресурсів, різке падіння інвестиційної активності, значний відсоток збиткових підприємств та високу соціальну напругу, пов'язану зі значним падінням рівня доходів й платоспроможності населення.

Податок на прибуток є найбільш складним і неоднозначним із всіх прямих податків, оскільки спрямований на вилучення частини чистого доходу суб'єктів господарювання. Існування прямо пропорційної залежності між розміром прибутку і сумами податку знижує мотивацію виробників щодо об'єктивності визначення бази оподаткування, викликає процеси ухилень від сплати, а також використання податкових «лазівок» при визначенні податкового зобов'язання

При наявній системі оподаткування показник прибутку викривлено, оскільки саме система змушує платників податків шукати шляхи мінімізації прибутку для оподаткування. Це, в свою чергу, призводить до приховування прибутку не лише від оподаткування, а й від акціонерів (власників), і не відображає реальний фінансовий стан підприємств для інвесторів, перешкоджаючи процесу капіталізації ринку.

Характеризуючи європейську традицію, підхід стосовно оподаткування прибутку корпорацій, слід відзначити найперше, що в рамках континентальної або європейської концепції (Німеччина, Франція, Швеція, Бельгія, Іспанія, Італія, Швейцарія тощо) податковий облік як самостійний вид обліку практично відсутній. За основу береться облікова система, яка найбільш повно, універсально та достовірно задовольняє вимоги основних користувачів фінансової інформації, – система бухгалтерського обліку. І вже на її основі визначається об'єкт оподаткування податком на прибуток, відповідно до особливих умов (обмежень), встановлених податковим законодавством. Це дозволяє відмовитися від необхідності ведення окремих розрахунків доходів і витрат для цілей оподаткування прибутку [2, с. 10-11, 12].

На нашу думку, саме континентальна (європейська) концепція, головною перевагою якої є зменшення витрат часу і коштів суб'єктів підприємницької діяльності на ведення податкового обліку з податку на прибуток та спрощення адміністративних процедур для платників даного податку, покращує позиції країни, в якій вона реалізована, при міжнародних порівняннях. Наприклад, у світовому рейтингу «Ведення бізнесу» (Doing Business Report), що оцінює простоту здійснення підприємницької діяльності на основі 10 індикаторів у 189 країнах світу (Табл. 1).

Відзначимо, що при розрахунку позиції України у рейтингу 2016 року, алгоритм визначення оподаткованого прибутку не враховувався через часову специфіку його складання. Дані, наведені у Табл., підтверджують наші висновки. Хоча очевидно, що не лише методологія розрахунку об'єкта оподаткування податком на прибуток забезпечує найбільш конкурентні позиції країн як у загальному рейтингу, так і у розрізі індикаторів. З іншого боку, заперечувати позитивний внесок континентальної концепції співвідношення бухгалтерського та податкового обліку стосовно визначення фінансового результату діяльності суб'єкта підприємницької діяльності також немає підстав.

Таблиця

**Деталізація позицій країн-представників континентальної моделі,
співвідношення податкового та бухгалтерського обліку у рейтингу
«Ведення бізнесу – 2016»**

Країна	Загальний рейтинг	Індикатор «Оподаткування»	У т. ч. витрати часу на підготовку, надання звітності та сплату (чи утримання) податку на доходи корпорацій, ПДВ та відрахувань на соціальне забезпечення (в годинах на рік)
Швеція	11	35	122
Німеччина	14	68	218
Швейцарія	20	18	63
Франція	31	95	137
Іспанія	33	76	167
Бельгія	42	81	160
Україна	96	108	350

Джерело: [3].

Тобто, обрана для реалізації в Україні модель визначення оподаткованого прибутку підприємства шляхом коригування фінансового результату до оподаткування звітного періоду, що розрахований за правилами бухгалтерського обліку та фінансової звітності, відповідає кращій європейській практиці та є результатом цілеспрямованого виконання країною взятих на себе зобов'язань.

На сьогодні, окремі аспекти при оподаткуванні прибутку підприємств мають або недостатній ступінь деталізації, що може негативно впливати на справедливність результатів контролю, або явну фіскальну складову, заважаючи розвиткові підприємництва. Також, можна додати, що вони ігнорують міждержавні процеси, погіршуючи міжнародний імідж країни. Враховуючи зазначене, можна запропонувати здійснювати подальше вдосконалення податку на прибуток підприємств в Україні виключно у проекції на європейські ініціативи, що створюватиме підвалини для зміни вітчизняної теорії та практики прибуткового оподаткування у відповідності до авангардних міждержавних процесів, підвищуючи інвестиційну привабливість країни та позитивно впливаючи на її міжнародний авторитет.

Висновки

Отже, запровадження європейських стандартів оподаткування є не тільки загальною політичною вимогою часу, а й також це зумовлено об'єктивними економічними чинниками. Рух у цьому напрямі змін дозволить, як мінімум, спростити процес дотримання та контролю за трансфертним ціноутворенням стосовно платників податку на прибуток як в частині процедурних вимог (подання декларації, надання інформації тощо), так і щодо визначення реального розміру податкових зобов'язань. А в цілому, це гарантуватиме своєчасне запровадження європейських стандартів оподаткування прибутку підприємств в Україні, дозволяючи належно підготуватися до відповідних законодавчих змін у теоретичній площині та практичному застосуванні.

Література

1. Боровик П. М. Недоліки оновленого механізму справляння податку на прибуток підприємств [Текст] / П. М. Боровик, Б. С. Гузар // Молодий вчений. – 2015. – № 3.

2. Гармонізація податкового та бухгалтерського обліку в контексті оподаткування прибутку підприємств в Україні: монографія / [Огороднікова І. І., Серебрянський Д. М., Смірнова О. М., Стадник М. В., Турянський Ю. І.] ; за заг. ред. Д. М. Серебрянського. – К. : Алерта, 2013. – 366 с. (18), Ч. І. – С. 35–39.
3. *Копчинська К.* Європейські тенденції в оподаткуванні прибутку підприємств / К. Копчинська // Науковий вісник Полісся. – 2015. – № 2. – С. 148–153.
4. *Мельнь О. В.* Актуальні питання оподаткування прибутку / О. В. Мельнь, С. В. Лукаш // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія «Технічний прогрес та ефективність виробництва». – 2013. – № 67. – С. 107–111.
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755–VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Податок на прибуток – 2015: що принесла податкова реформа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spd-info.com.ua/ua/view/news/one/5157>
7. *Ульянова Н.* Україна: налог на прибыль [Электронный ресурс]. / Н. Ульянова, О. Дерлюк // ICF. – 2015. – Режим доступа : <http://icf-ua.com/article/ukraina-nalog-na-pribyl>
8. *Хольцлер Х.* Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні [Електронний ресурс]. / Х. Хольцлер, Е. Лібанова, Т. Єфименко // Harmonisation of public procurement system of Ukraine with EU standards. – 2015. – 211 с. – Режим доступу : http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/STATE-SUPPORT-STUDY_UKR_20.04.2015.pdf
9. *Грушко В. І.* Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. – К. : Дорадо-Друк, 2013. – 252 с.
10. *Грушко В. І.* Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. С. 20–28.
11. *Грушко В. І.* Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28–32.
12. *Грушко В. І.* Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №4 (18). – С. 110–114.

УДК: 336.662

А.В. Телегуз
магістрант, спеціальності «Облік і аудит»
Університет економіки та права «КРОК»
Науковий керівник: В.І. Грушко
доктор економічних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»

Фінансовий лізинг: порядок відображення в податковому і бухгалтерському обліку

У статті наведені ключові відмінності фінансового лізингу від фінансової оренди. Відображено відносини сторін угоди фінансового лізингу. На прикладі було розглянуто порядок відображення в податковому і бухгалтерському обліку.

Ключові слова: фінансовий лізинг, фінансова оренда, лізингодавець, лізингоодержувач.

А.В. Телегуз
*магістрант, спеціальності «Учет и аудит»
Університет економіки и права «КРОК»*
Научный руководитель: В.И. Грушко
*доктор економічних наук, професор
Університет економіки и права «КРОК»*

Финансовый лизинг: порядок отражения в налоговом и бухгалтерском учете

В статье приведены ключевые отличия финансового лизинга от аренды. Отражены взаимоотношения сторон соглашения финансового лизинга. На примере был рассмотрен порядок отражения в налоговом и бухгалтерском учете.

Ключевые слова: *финансовый лизинг, финансовая аренда, лизингодатель, лизингополучатель.*

A.V. Telehus
*Master's Student, specialty «Accounting and Audit»
«KROK» University*
Scientific Supervisor: V.I. Hrushko
*Prof., Doctor of Economic Sciences
«KROK» University*

Financial leasing: the procedure of reflection in taxation management and accounting

The article describes the key differences of financial leasing from the lease. The relationships between the parties of the financial leasing agreement were described. On the example the procedure of reflection in taxation management and accounting was considered.

Keywords: *financial leasing, lease, the lessor, the lessee.*

Постановка проблеми

З моменту переходу України до ринкової економіки постало питання, стосовно найбільш інноваційного підходу до пошуку альтернативних методів фінансування витрат підприємств задля забезпечення матеріальною базою і реструктуризації виробничих потужностей. Саме такою альтернативою став лізинг.

На даний момент, лізинг не набув широкого розповсюдження в Україні, хоча саме надання лізингових послуг може забезпечити оновлення технічного оснащення багатьох підприємств України і заміну його як на вітчизняну, так і на імпортну техніку. Тому дана послуга є дуже актуальною і необхідною на ринку фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На даному етапі розвиток надання лізингових послуг та проблеми їх організації привернули увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців, про що свідчать наукові публікації та видання. Серед значної кількості дослідників варто виділити: Абашина А. М. [1 с. 154], Веленто В. І. [2 с. 56], Газман В. Д. [3 с. 38], Грушко В. І. [14-17], Волошина Ю. В. [4 с. 211], Джуха В. М. [5 с. 49], Івасенко А. Г. [8 с. 162], Міщенко В. Р. [9 с. 88], Приймак Н. В. [10 с. 154], Чумаченко О. Г. [14], та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Згідно даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, обсяги надання фінансового лізингу в 2015 році збільшилися на 3,4 млн. грн, порівняно з 2014 роком [13]. Тому, є необхідність в більш детальному розгляді етапів надання даної послуги та її відображення в податковому й бухгалтерському обліку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд фінансового лізингу, як фінансової послуги, та порядків ведення обліку на підприємстві, що надає ці послуги.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно з Законом України «Про фінансовий лізинг» лізинг – це підприємницька діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів [6, с. 312].

Отже, основна задача лізингу полягає у забезпеченні передання майна в користування від власника, який хоче його продати, але не може задовольнитися отриманням періодичних платежів, користувачу, який не має змоги придбати майно, але має можливість взяти його в оренду. Таким чином, ситуація вирішується завдяки появі лізингодавця, який за повну вартість купує об'єкт лізингу у його власника і від свого імені передає його в лізинг користувачеві.

Лізинг здійснюється за договором лізингу, який регулює правовідносини між суб'єктами лізингу, і, залежно від особливостей здійснення лізингових операцій, може бути двох видів - фінансовий чи оперативний.

Відмінність оперативного та фінансового лізингу, а також податкових наслідків, відображено в табл.1.

Таблиця 1

Відмінності оперативного лізингу від фінансового

Оперативний лізинг	Фінансовий лізинг
Передача ОЗ в лізинг не є об'єктом оподаткування ПДВ	Передача ОЗ в лізинг є об'єктом оподаткування ПДВ
Передача ОЗ в лізинг не змінює податкових зобов'язань з податку на прибуток орендодавця та орендаря	Передача ОЗ у лізинг для цілей оподаткування податком на прибуток прирівнюється до його продажу (для лізингоодержувача – до придбання)
100% лізингових платежів можна відносити до складу податкових витрат, а ПДВ за ними – до ПК	Платіж складається з компенсації частини вартості ОЗ, процентів та комісії. ПДВ з повної вартості в момент передачі потрапляє до ПК. Проценти та комісії не є об'єктом оподаткування ПДВ
Після закінчення строку договору ОЗ повертається лізингодавцю	Право власності на ОЗ може перейти до лізингоодержувача одночасно зі сплатою останнього лізингового платежу (якщо це передбачено договором)

Джерело: складено автором на підставі [6].

Суб'єктами лізингової угоди є:

- лізингодавець – суб'єкт підприємницької діяльності, який передає в користування об'єкт лізингу за договором лізингу;
- лізингоодержувач – особа (як юридична, так і фізична), що отримує від лізингодавця право володіння і користування предметом лізингу;

- продавець (постачальник) – юридична або фізична особа, яка на основі договору купівлі-продажу продає лізингодавцю майно, що в майбутньому буде використовуватися як предмет лізингу.

Відповідно до статті 6 Закон України «Про фінансовий лізинг», договір лізингу складають в письмовому форматі.

Серед його обов'язкових складових є:

- предмет лізингу (потрібно вказати які саме об'єкти основних засобів надаються в лізинг);
- термін дії договору, на який час лізингоодержувачу надається право користування предметом лізингу;
- розмір лізингових платежів, платежі повинні бути ануїтетними;
- інші умови, відносно яких, при зверненні хоча б однієї зі сторін може бути досягнута згода [6, с. 325].

Кожна господарська операція здійснюється з метою отримання прибутку, у зв'язку з цим згідно договору фінансового лізингу, лізингоодержувач сплачує лізингові платежі.

Згідно Закону України «Про фінансовий лізинг», до складових лізингових платежів належать:

1. Сума, що відшкодовує частину вартості предмету лізингу;
2. Винагорода лізингодавцю за отримане майно;
3. Компенсація відсотків за кредитом;
4. Інші витрати лізингодавця, що мають відношення до виконання договору лізингу [6, с. 325].

Але згідно Податкового Кодексу, складовими лізингових платежів є:

1. Відсотки або комісія, що були нараховані на об'єкт фінансового лізингу;
2. Сума, що відшкодовує частину вартості предмету лізингу [12, с. 241].

Тому для того, щоб уникнути некоректності з відображенням лізингових платежів в податковому обліку, рекомендовано дотримуватися структури, запропонованої Податковим Кодексом України.

Визначимо, що предметом договору фінансового лізингу є матеріальний актив, що належить до основних засобів. Це може бути майно, вартість якого перевищує 2500,00 грн. (без урахування ПДВ). Вартість об'єкта, який передається у фінансовий лізинг, розраховується без урахування відсотків (комісій), відповідно до договору.

Згідно з Податковим Кодексом України, передача майна у фінансовий лізинг у податковому обліку прирівнюється до продажу. Сума доходу визначається на підставі первинних документів: акта приймання-передачі об'єкта, договору тощо.

Якщо передається актив:

1) об'єкт спеціально був придбаний для операції фінансового лізингу, то доходом буде договірна вартість активу, встановлена договором, відповідно до п. 135.4 Податкового Кодексу України, без урахування відсотків та інших витрат. Але потрібно звернути увагу: «У разі якщо вартість об'єкта фінансового лізингу, що вперше або повторно вводиться в експлуатацію, визначається договором у сумі, що є меншою від вартості витрат на його придбання або спорудження, орган державної податкової служби має право провести позапланову перевірку для визначення рівня звичайної ціни» (абз. 5 п. 153.7 ПКУ) [7, с. 246].

Водночас з віднесенням на дохід, сума якого відобразиться у рядку 02 декларації з прибутку, виникає право на витрати, що також має підтверджуватися первинними документами – накладною, договором тощо. У випадку, якщо предмет фінансового лізингу був придбаний з метою передачі лізингоодержувачу, проблем із визначенням витрат не буде. Звернемо увагу, що пп. 135.5.2 ПКУ відносить до

інших доходів доходи від операцій оренди/лізингу, визначених відповідно до п. 153.7 ПКУ [7 с. 268]. Однак, приймаючи до уваги, що в межах цього підпункту необхідно розуміти оперативний лізинг, а в разі операцій фінансового лізингу – це дохід саме від операційної діяльності, адже як було зазначено раніше, такий вид діяльності обов'язково повинен бути передбачений установчими документами;

2) об'єкт на момент передачі перебував у складі основних засобів – балансова вартість основного засобу прирівнюється до нуля. Передача у фінансовий лізинг прирівнюється до продажу, тож за нормами п. 146.13 ПКУ визнається дохід у сумі перевищення доходу (вартості, встановленої договором) від постачання предмета лізингу над балансовою вартістю основного засобу (балансова вартість розраховується відповідно до пп. 14.1.9 ПКУ) [7 с. 43]. Сума амортизації до моменту передачі основного засобу фінансового лізингу належить до складу витрат (що залежить від напряму використання основного засобу).

Дохід від операцій фінансового лізингу у вигляді лізингових платежів, за мінусом вартості об'єкта фінансового лізингу, належить до інших доходів (пп. 135.5.2 ПКУ). Датою визнання є дата нарахування таких доходів відповідно до договору (п. 137.11, п. 153.7 ПКУ) [7с. 268]. Якщо, наприклад, лізингодавець отримав оплату у вигляді авансу за півріччя, але договором встановлено період нарахування лізингових платежів, що дорівнює кварталу, таким чином, до складу доходів відноситиметься квартальна сума за датою нарахування, встановленою договором, без урахування авансу. Отже, інші доходи – комісії, відсотки тощо – відображають у рядку 03 декларації.

Звернемо увагу: витрати лізингодавця з укладання угоди про фінансовий лізинг, наприклад на юридичні послуги, можуть вважатися іншими витратами (пп. «г» пп.138.10.2 ПКУ) того звітного періоду, в якому був заключений договір. Лише за тієї умови, якщо такі витрати не належать до складового елементу лізингових платежів (не будуть повернені лізингоодержувачем) [7 с. 159]. За дотримання цієї умови такі суми мають право на визнання у періоді понесення у рядку 06.1 декларації з прибутку.

Передача активу в межах договору фінансового лізингу прирівнюється до продажу. Відповідно до п. 187.6 ПКУ, датою виникнення Податкових зобов'язань з ПДВ в лізингодавця буде дата фактичної передачі, що підтверджується первинними документами. Базою для нарахування ПДВ є вартість, яка була зумовлена в договорі, але не нижча від ціни придбання об'єкту лізингу (п. 188.1 ПКУ). Нарахування та сплата відсотків лізингового платежу в межах договору фінансового лізингу не є об'єктом оподаткування ПДВ (пп. 196.1.2 ПКУ). У цьому випадку податкові накладні виписувати не потрібно [7 с. 295].

Відображення операцій фінансового лізингу відбувається за нормами П(С) БО 14 «Оренда». Фінансовий лізинг П(С)БО 14 називається фінансовою орендою [11 с. 59].

Лізингодавець відображає результати двох операцій:

1) фінансовий дохід лізингодавця (пункти 10–15 П(С)БО 14) [11 с. 25]. Юридикальна особа відображає наданий у фінансовий лізинг об'єкт як дебіторську заборгованість лізингоодержувача у сумі:

- лізингових платежів;
- негарантованої ліквідаційної вартості за мінусом фінансового доходу, що підлягає отриманню, з визнанням іншого доходу (доходу від реалізації необоротних активів).

Різниця між сумою мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансової оренди та теперішньою вартістю зазначеної

суми, що визначена за лізинговою ставкою відсотка, є фінансовим доходом лізингодавця. Приклад розрахунку фінансового доходу та розподілу між відповідними звітними періодами наведено у додатку 2 до П(С)БО 14 [11 с. 25].

Якщо лізингодавцем є виробник об'єкта фінансової оренди, то дебіторська заборгованість орендаря відображається за п. 13, 14 П(С)БО 14 [11 с. 25].

2) інший дохід – реалізація необоротного активу (п. 19 П(С)БО 14) [11 с. 25]. Одночасно з наданням активу в фінансовий лізинг остаточна вартість об'єкта вилучається з балансу лізингодавця з відображенням у складі інших витрат (собівартості реалізованих необоротних активів).

Актив фінансового лізингу, визнаний утримуваним для продажу, відображається орендодавцем відповідно до П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність», на субрахунку 286 «Необоротні активи, утримані для продажу». Але у випадку, якщо актив спеціально був придбаний для лізингоодержувача, він обліковується на субрахунку 281 «Товар на складі» [12 с. 19].

Відображення фінансового лізингу в бухгалтерському та податковому обліку розглянемо на прикладі.

Об'єктом договору фінансового лізингу є грузовий автомобіль, вартість якого становить 24 0000 грн. з ПДВ. Розмір лізингових платежів (у складі відсотків та комісій) відображено у договорі, вони становлять 120000,00 грн. Дата нарахування лізингових платежів є останній день звітного періоду – кварталу. Термін, на який надається право користування об'єктом фінансового лізингу, становить 5 років – 20 кварталів. Для виконання умов договору лізингодавець придбав автомобіль окремо табл. 2.

Таблиця 2

Облік операцій фінансового лізингу у лізингодавця

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Д-т	К-т		Доходи	Витрати
1	2	3	4	5	6	7
1.	Перераховано продавцю передоплату за автомобіль	371	311	240000,00	–	–
2.	Відображено ПК з ПДВ	641/ПДВ	644	40000,00	–	–
3.	Отримано автомобіль	281	631	200000,00	–	–
		644	631	40000,00	–	–
4.	Зарахування заборгованостей	631	371	240000,00	–	–
5.	Нараховано і сплачено збір до ПФУ (3%): 200000,00 x 3% = 6000,00	949 (92) 651	651 311	6000,00	–	6000
6.	Збір за першу реєстрацію ТЗ	949 (92) 641	641 311	217,80	–	217,80
7.	Реєстрація автомобіля в ДАІ (номерні знаки, ТО, інші послуги)** (сума умовна)	3771	311	4000,00	–	–
8.	Збільшено собівартість	281	3771	4000,00	–	–
9.	Передано автомобіль у фінлізинг	181	702	220000,00	220000	–
10.	Нараховано ПЗ з ПДВ	702	641/ПДВ	44000,00	–	–
11.	Списано собівартість автомобіля	902	281	204000,00	–	204000
12.	Нараховано частину компенсації вартості автомобіля за 1 квартал 264000,00 : 20 = 13200,00	377	181	13200,00	–	–

1	2	3	4	5	6	7
13.	Нараховано лізинговий платіж за I квартал без урахування частини компенсації вартості автомобіля $120000 : 20 = 6000,00$	377	733	6000,00	6000	–
14.	Отримано лізинговий платіж (частину компенсації вартості автомобіля, відсотки та комісію) $13200,00 + 6000,00 = 19200,00$	311	377	19200,00	–	–

Джерело: складено автором.

Висновки

Фінансовий лізинг є достатньо новою фінансовою послугою, що набирає обертів на українському ринку, хоча у світовій практиці вже сформовані дієві механізми лізингових операцій. Процес підвищення обсягів лізингової діяльності в Україні стримує недосконалість та суперечливість вітчизняного законодавства. Для більш значної зміни ситуації на ринку фінансових послуг необхідне подальше вивчення сутності лізингу, його методології, цілей та механізмів здійснення. Саме це нам надасть можливість розробити план заходів для стрімкого розвитку ринку лізингових послуг.

Література

1. *Абашина А. М.* Бухгалтерський облік на виробництві : підручник / А. М. Абашина – М. : Філін, 2009. – 640 с.
2. *Веленто І. І.* Право власності: шляхи гармонізації та вдосконалення законодавства в Республіці Білорусь та Російській Федерації / І. І. Веленто. – Мінськ : Право і економіка, 2005. – 361 с.
3. *Газман В. Д.* Финансовый лизинг. / Высшая школа экономики. – 2-е изд. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. – 457 с.
4. *Волошин Ю. В.* Розвиток лізингу в Україні: переваги і недоліки / О. Д. Ладюк // Фінанси, учёт, банки. – 2008. – № 14. – 341 с.
5. *Джуха В. М., Панфилова Е. А.* Микроэкономика : учебное пособие для студентов и вузов. – Москва : ИКЦ «МарТ». Ростов н/Д. : Издательский центр «МарТ», 2004. – 256 с. (Серия «Учебный курс»).
6. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 року № 723/97-ВР.
7. Закон України «Податковий кодекс України» від 02.12.2010 р. № 2755-VI із змінами та доповненнями.
8. *Івасенко А. Г.* Менеджмент : учебное пособие. – Новосибирск, 2001. – 97 с.
9. *Миценко В. І., Луб'яницький О. Г., Слов'янська Н. Г.* Основи лізингу: [Навч. посіб.]. Серія «Бібліотечка банкіра». – К : Знання. – 2010. – 138 с.
10. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» ВР України Закон від 24.12.2002 № 349-IV.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28 липня 2000 року № 181.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 15 серпня 1999 року № 121.
13. Звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринку фінансових послуг від 16 січня 2016 року. Режим доступу до звіту: <https://nfp.gov.ua/>
14. *Грушко В. І.* Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. – К. : Дорадо-Друк, 2013. – 252 с.
15. *Грушко В. І.* Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. С. 20-28.
16. *Грушко В. І.* Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28-32.
17. *Грушко В. І.* Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. 2009. – №4 (18). – С. 110-114.

Міжнародна економіка

УДК 332.122:338.98

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

Логістичне забезпечення міжнародної торгівлі

У статті на основі аналізу теоретико-методичних і науково-практичних аспектів логістичної діяльності в міжнародному логістичному середовищі сформульовано авторське розуміння та подано структуру логістичного забезпечення в міжнародній торгівлі. Розкрито місце та роль окремих складових логістичного забезпечення цієї сфери діяльності. Визначено взаємозв'язок окремих складових логістичного забезпечення між собою.

Ключові слова: міжнародна торгівля, логістичні компанії, забезпечення діяльності, логістичне забезпечення, структура логістичного забезпечення, складові логістичного забезпечення, організаційно-економічне забезпечення, інформаційне забезпечення, інфраструктурне забезпечення.

В.Г. Алькема

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Логистическое обеспечение международной торговли

В статье на основе анализа теоретико-методических и научно-практических аспектов логистической деятельности в международной логистической среде сформулировано авторское понимание и представлено структуру логистического обеспечения в международной торговле. Раскрыто место и роль отдельных составляющих логистического обеспечения этой сферы деятельности. Определена взаимосвязь отдельных составляющих логистического обеспечения между собой.

Ключевые слова: международная торговля, логистические компании, обеспечение деятельности, логистическое обеспечение, структура логистического обеспечения, составляющие логистического обеспечения, организационно-экономическое обеспечение, информационное обеспечение, инфраструктурное обеспечение.

V.H. Alkema
Doctor of Economics, Professor,
Head of Managerial Technologies Department,
«KROK» University

Logistic Support of International Trade

On the basis of analysis of theoretical, methodological, scientific and practical aspects of logistics activities in the international logistics environment, the author's understanding of logistics support in international trade is formulated and the structure of logistic support in international trade is offered. The place and role of the individual components of the logistics support of this sphere of activities is revealed. Correlation of the individual components of the logistics support is defined.

Keywords: *international trade, logistics companies, activities provision, logistics support, logistics support structure, elements of logistics support, organizational and economic security, information security, infrastructure provision.*

Постановка проблеми

Критерієм ефективності економіки країни у сучасних умовах є ступінь її залучення до сфери міжнародної торгівлі. Успішне включення України в процеси міжнародної економічної діяльності в цілому та міжнародної торговельної діяльності зокрема, має ґрунтуватися як на вивченні сучасних досягнень науково-технічного прогресу і використанні в цьому процесі інформаційних та інтелектуальних ресурсів, так і на вивченні найкращих практик здійснення міжнародних торговельних угод. Значну увагу в опануванні зазначених практик необхідно приділити сучасному логістичному забезпеченню міжнародних торговельних операцій. Логістичний підхід у міжнародній торгівлі дозволяє оптимізувати товарні потоки протягом усього логістичного ланцюга шляхом виконання певних логістичних процесів. Варто відзначити, що його реалізація вимагає формування певної системи логістичного забезпечення.

Вітчизняні комерційні підприємства прагнуть до розвитку міжнародних торговельних зв'язків, але проблема полягає в необхідності дослідження теоретичних і практичних аспектів логістичного забезпечення та імплементації його результатів у практику міжнародної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у розвиток питань становлення та необхідності сучасного логістичного забезпечення міжнародної економічної діяльності внесли такі відомі вчені: Дж. Джонсон [21], Д. Вуд, Д. Вордлоу [21], П. М. Кристофер [25], Д. Мерфі-мол. [21], Х. Пек [25].

Дослідженнями різних аспектів логістичного забезпечення комерційної діяльності займався ряд вітчизняних науковців: В. В. Багінов [12], В. В. Баєва [20], В. К. Гіжевський [6], М. Ю. Григорак [3], Е. Ф. Демський [6], М. А. Заєць [20], О. В. Захарченко [20], Л. В. Костюченко [3], Є. В. Крикавський [2], Л. О. Мармуль [24], А. Ж. Сакун [24], О. Є. Соколова [3], О. М. Сумець [11], Р. М. Скриньковський [1] В. М. Назаренко [8], В. С. Назаренко [8], А. І. Ніколаєв [12], В. І. Федорак [9] та ін.

Обґрунтуванню важливості логістичного забезпечення міжнародної торгівлі в сучасних умовах присвячено праці вітчизняних науковців І. Б. Дегтярьова [26], Л. Г. Мельника [26], М. Л. Погребицького [16], В. В. Сабодаш [26], І. Г. Смирнова [22] та ін.

Вивченням різних аспектів логістичного забезпечення комерційної діяльності присвячено роботи відомих російських науковців В. В. Дибської [13], Е. І. Зайцева [13;15], В. І. Сергєєва [4;13] та А. М. Стерлігової [13].

Здебільшого, дослідження науковців на теренах України базуються на формуванні наукових рекомендацій для побудови транспортно-логістичних систем доставки вантажів у міжнародному сполученні. А комплексний підхід до логістичного забезпечення міжнародної торгівлі практично не враховується. Це призводить до фрагментарності отриманих знань та відсутності системного бачення щодо вдосконалення логістичного забезпечення міжнародної торгівлі.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні відсутній системний підхід до розгляду логістичного забезпечення як інструменту ефективного виконання міжнародних торговельних контрактів. Відсутність такого підходу не дозволяє досягти належного рівня якості обслуговування учасників міжнародних торговельних контрактів. Тому формування системного погляду на логістичне забезпечення міжнародної торгівлі є проблемою, яка вимагає невідкладного вирішення.

Формулювання цілей статті

Здійснити аналіз комплексу логістичного забезпечення міжнародної торгівлі та розкрити зміст його основних складових.

Виклад основного матеріалу дослідження

Логістичне забезпечення розглядається нами як важливий інструмент формування конкурентних переваг, серед яких: висока якість обслуговування, оперативність, гнучкість, надійність, соціальна відповідальність, можливість альтернативного вибору тощо. Інтеграція України до європейського та світового економічного простору поставили на порядок денний необхідність застосування логістичного підходу до вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фірм на міжнародних товарних ринках. Отже, логістичне забезпечення – це сучасний інструмент, що сприяє досягненню цілей міжнародної торгівлі за рахунок ефективності, раціональності, оперативності та комплексності управління матеріальними, сервісними, а також супутніми інформаційними і фінансовими потоками. Логістичне забезпечення в міжнародній торгівлі суттєво відрізняється від національного. Його не слід розглядати як просту сукупність операцій, спрямованих на переміщення товарних потоків з одного місця в інше. До його суттєвих відмінностей, в першу чергу, необхідно віднести наступне: міжнародна торгівля пов'язана з великими об'ємами замовлення, що дозволяє компенсувати значні витрати на перевезення; для міжнародних ринків характерний більший ступінь невизначеності, значні коливання попиту на ринках і важливість будь-якого з цих ринків; у більшості організацій відсутні ключові компетенції щодо діяльності у сфері логістичного забезпечення міжнародної торгівлі. Варто зазначити, що у цій сфері велика кількість посередників – вантажних експедиторів і митних агентів. Наявність посередників, значні відстані та відмінність у культурі комунікацій між учасниками ускладнюють формування тісних ділових відносин з кінцевими споживачами. Таким чином, умови торгівлі змінюються, фінансові угоди можуть бути найменш визначеними, а документаційне забезпечення – складним. Міжнародна торгівля завжди була складною справою. Тому виробники і великі дистриб'ютори орієнтують бізнес на логістичний ланцюг. Раніше фірми прагнули утримувати логістичний процес під своїм повноцінним контролем. І самостійно намагались виконати якомога більше важливих операцій і функцій. Такий підхід вимагав значного обсягу активів і широкого набору

компетенцій для якісного та оперативного виконання логістичних операцій. На практиці таке поглинання логістичних активів несуттєво вплинуло на прибутковість. З'ясувалося, що для забезпечення рентабельності логістичних активів необхідно скоротити об'єм задіяного капіталу шляхом передачі іншим компаніям окремих логістичних функцій. Нині використання сторонніх спеціалістів для виконання логістичних операцій перетворилося на загальноприйнятую практику. Міжнародні компанії почали концентрувати свої зусилля на вузькій спеціалізації. Це викликало необхідність створення союзів з постачальниками світового рівня, здатними за умови прийнятих витрат, надавати комплекс якісних послуг. Отже, логістичне забезпечення міжнародної торгівлі є комплексним і включає складові, наведені на рисунку 1.

Всі складові, наведені на рис. 1, є взаємопов'язаними і реалізуються суб'єктами логістичної діяльності в процесі виконання міжнародних торговельних контрактів. Важливість та вихідний характер нормативно-правового забезпечення полягає у встановленні його положеннями базових правил, стандартів та процедур здійснення всіх функцій, процесів і операцій стосовно руху товарних та забезпечуючих логістичних потоків у межах міжнародної логістичної системи. Механізм нормативно-правового забезпечення полягає у реалізації положень діючих міжнародних, регіональних та національних нормативно-правових актів і стандартів щодо здійснення логістичної діяльності в міжнародній торгівлі [6]. Структурно нормативно-правове забезпечення визначає джерела правового регулювання логістики в міжнародній торгівлі. А функціонально – встановлює порядок укладання та особливості реалізації міжнародних контрактів, що опосередковують логістичну діяльність. Нормативно-правові документи регламентують порядок надання послуг з логістики [7].

Визначають окремі господарсько-правові зобов'язання в галузі логістики сфери міжнародної торгівлі, а саме:

- договори про поставки;
- договори про міжнародне перевезення вантажів;
- договори транспортного експедирування;
- договори страхування;
- договори відповідального зберігання;

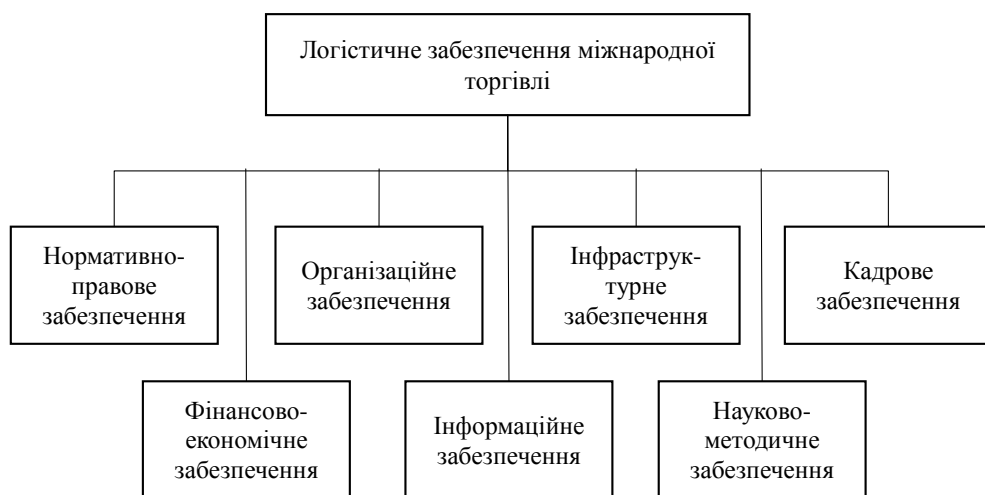

Рис. 1. Комплекс складових логістичного забезпечення міжнародної торгівлі.

Джерело: складено на підставі [1].

- агентські угоди;
- угоди на митно-брокерську діяльність та виконання процедур митних формальностей на всіх видах транспорту.

Зазначені та інші документи правового характеру створюють платформу для надання юридичної допомоги суб'єктам цієї діяльності при реалізації різних логістичних функцій та операцій. Нормативно-правове забезпечення є основою для ідентифікації існуючих нормативно-правових обмежень при виконанні процедур підготовки та прийняття управлінських рішень під час розробки та реалізації планів логістичного забезпечення в межах виконання міжнародних торговельних контрактів. Такий вид забезпечення важливий при розробці механізму інтеграції суб'єктів логістичної діяльності з іншими суб'єктами-партнерами міжнародної торговельної діяльності в каналах та ланцюгах поставок.

Наступною важливою складовою логістичного забезпечення є організаційне забезпечення [9-10; 13]. Воно є основою формування міжнародних та імплементації регіональних і національних логістичних систем у ланцюги та мережі міжнародних поставок. Також спрямоване на впровадження в практику міжнародної торгівлі організаційно-управлінських механізмів координації дій спеціалістів різних служб компаній, що беруть участь в управлінні товарними, фінансовими та іншими логістичними потоками. Результатом організаційного забезпечення є скоординована в просторі та синхронізована в часі сукупність логістичних потоків, які забезпечують комплексну користь для споживача логістичних послуг. Організаційне забезпечення зосереджене на ефективному функціонуванні логістичних систем та їх утворень. А в їх межах – на результативну та ефективну роботу відповідних служб логістики. Здійснюється в межах власної та логістичних систем інших компаній, залучених до просування цінності для споживача в каналах та ланцюгах поставок. Організаційна складова логістичного забезпечення у сфері міжнародної торгівлі ґрунтується на використанні системи принципів і методів, а також створенні та функціонуванні відповідних організаційних структур. До базових принципів реалізації логістичного забезпечення належать: цілеспрямованість, економічність, адекватність, системність, сконцентрованість, науковість, адаптивність та відповідальність.

Важливу роль в забезпеченні ефективності управління логістичним забезпеченням відіграють організаційні методи. Ці методи є сукупністю засобів і прийомів прямого керуючого впливу на організаційні відносини між працівниками в процесі функціонування логістичної системи компанії. Зміст цих методів полягає в тому, що перш ніж якась логістична діяльність буде здійснюватися, вона повинна бути оптимально організована: спроектована, націлена, регламентована, нормована, забезпечена інструкціями, що фіксують правила виконання робіт і поведінки персоналу. Організаційні методи можна умовно поділити на методи організаційного регламентування, методи організаційного нормування та методи організаційного інструктування. Організаційне забезпечення логістичної діяльності полягає у створенні та впровадженні у практику діяльності міжнародних компаній ефективних організаційних структур, а в їх межах підрозділів – окремих посад, у рамках яких здійснюється розподіл функцій та завдань діяльності.

Основними структурними підрозділами, які реалізують організаційне забезпечення, є департаменти, відділи або служби логістики компаній, в структурі яких передбачено посади менеджерів з управління різними функціональними напрямками логістичної діяльності. Головними функціями служб логістики компаній, які функціонують в сфері міжнародної торгівлі, є: планування закупівель, наявність транспортної й складської роботи, діяльність зі створення та експлу-

атації логістичної інфраструктури, вантажопереробки та організація спільної діяльності з іншими компаніями на умовах аутсорсингу. А також варто віднести управління рухом товарних потоків шляхом вибору форм та методів товаро-просування; розроблення системи управління запасами; організацію логістичної інформаційної системи; управління моніторингом і оптимізацією логістичних витрат. У сучасній міжнародній практиці можна виділити три основні напрями розвитку стратегічних організаційних структур логістики.

Це орієнтація на:

- процес;
- ринок;
- логістичний канал.

У структурах, орієнтованих на процес, увага сконцентрована на досягненні високої ефективності інтегрованої логістичної системи, і це відобразиться на показнику «доданої вартості» у ланцюзі вартості. Процесна орієнтація організаційних структур є найрозповсюдженішою. Організаційні структури, орієнтовані на ринок, зосереджують свої зусилля у двох сферах: спільної реалізації поставок продуктів до клієнтів та сфері координації продажів. Такий напрям організації логістики є найменш використовуваним. Вкрай рідко застосовується організація логістики, орієнтована на логістичний канал, що концентрує увагу на ефективному управлінні спільними діями клієнтів, дистриб'юторів, постачальників. Організаційні структури логістики можуть формуватися за такими концепціями як [2]: інтеграція всіх логістичних завдань в одній організаційній структурі, підпорядкованій керівнику підприємства; поетапна концентрація логістичних завдань у логістичній структурі; залежність організаційної структури від зовнішніх та внутрішніх чинників і ситуацій.

Істотний вплив на формування організаційної структури логістики підприємства має вибрана концепція логістики та логістичного управління, для реалізації якої організація логістики має відповідати певним принципам. Основні з них подані у таблиці. Грунтуючись на викладених тенденціях, стратегічних напрямках розвитку, динамічних та концептуальних засадах, загалом можна розглядати такі типи організаційних структур, попарно поєднані принципом дихотомії, а саме: функціональні і дивізіональні; централізовані і децентралізовані; орієнтовані на завдання і на процес; формальні і неформальні; великі і малі; однорідні і змішані тощо.

Важливою складовою логістичного забезпечення є інфраструктурне. Таке забезпечення міжнародної торгівлі має ряд особливостей, зумовлених співробітництвом та співпрацею суб'єктів комерційної діяльності, які знаходяться в різних країнах та регіонах світу.

Вони полягають у наявності таких відмінностей:

- між рівнями децентралізації управління розвитком інфраструктури в різних країнах;
- у розвитку економіки окремих країн;
- у чинному законодавстві щодо розміщення логістичних інфраструктурних об'єктів.

Класифікацію складових елементів інфраструктурного забезпечення міжнародної торгівлі подано на рисунку 2.

Інфраструктурне забезпечення – це сукупність елементів, що виконують важливі логістичні завдання і забезпечують здійснення логістичних процесів у межах реалізації міжнародних торговельних контрактів [3; 13; 18].

Враховуючи важливість та особливість інформаційної складової логістич-

Принципи формування організації логістики

Принципи концепції логістики і логістичного управління	Принципи формування організації
Орієнтація на час	• швидке приготування матеріалів, товарів і інформації; • редукція ієрархії рівнів • прості структури, обмеження фаз прийняття рішень • узгодження цілей, пов'язаних із часом, і їх реалізація • редукція часу простою
Орієнтація на ринок	• пристосування організації до ринкової стратегії диференціювання діяльності згідно з групами клієнтів формування організаційних структур щодо змісту діяльності пристосування організації до змін оточення
Орієнтація на інтеграцію (ціліснун)	• інтегрування переміщень матеріалів і інформації • інтегрування основних функцій • редукція розриву у сфері відповідальності, компетенції і прийняття рішень • уникання організації «впоперек» переміщення матеріалів • прямування до цілісної відповідальності за доручення
Орієнтація на переміщення	• управління на підставі принципу неперервності • децентралізація функцій управління • централізація стратегічних функцій • синхронізація логістичних процесів • забезпечення справності і швидкості переміщення інформації

Джерело: сформовано на підставі [2].

Рис. 2. Елементи інфраструктурного забезпечення міжнародної торгівлі

Джерело: розроблено автором на основі [3].

ної інфраструктури, її виділено нами як окремий вид логістичного забезпечення. Інформаційне забезпечення виконання логістичних операцій у міжнародній торгівлі полягає в проектуванні та організації комплексу інформаційних систем

логістики компанії, до яких, в першу чергу, належать корпоративні інформаційні системи класу ERP – системи планування ресурсів підприємства та функціональні інформаційні системи: CRM – системи керування взаємовідносинами із клієнтами; WMS – системи керування складом; TMS – системи управління транспортними перевезеннями; EAM – системи керування основними фондами підприємства; MES – системи оперативного (цехового) керування виробництвом/ремонтами тощо [13-17; 19]. Інформаційне забезпечення за характером потоків логістичної інформації містить логістичні звіти, модулі логістичної інформаційної системи, банки та файли даних, а також комунікаційні канали, які забезпечують взаємозв'язок модулів між собою і зовнішнім середовищем. Матеріально-технічна база логістичних інформаційних систем включає: технологічне обладнання (персональні комп'ютери; пристрої зберігання, а також введення та виведення інформації), програмне забезпечення, яке містить системні та прикладні програми. Логістична інформаційна система забезпечує скоординовану та інтегровану роботу логістичної інформаційної системи. А окрім того, ще й швидкий і безперешкодний рух інформації щодо доходів та витрат, контроль за виконанням бюджетних статей та інтеграцію інформації з метою зменшення кількості помилок та часових затримок у проведенні логістичних операцій.

Особливістю інформаційного забезпечення є його багатofункціональність і спроможність обслуговувати всі інші види логістичного забезпечення комерційної діяльності у міжнародній торгівлі.

Кадрове забезпечення виконання логістичних функцій під час реалізації міжнародних торговельних контрактів полягає у реалізації процесів формування та розвитку кадрового потенціалу логістичних компаній [13]. Цей вид забезпечення повинен реалізовувати процеси вербування та залучення персоналу, його оцінки та відбору, розстановки та задіяння персоналу, його адаптації та розвитку, мотивації та контролю результатів діяльності тощо.

За структурою логістичний персонал можна поділити на:

- вищий управлінський персонал;
- середній управлінський персонал;
- управлінський персонал нижньої ланки;
- основний і допоміжний виконавський (технічний) персонал логістичних служб та підрозділів [4].

Логістичний персонал повинен володіти різноманітним комплексом компетентностей від загальних до вузькопрофесійних. І враховуючи інтегрований характер діяльності, логістичний персонал повинен мати достатній рівень компетентності в суміжних видах діяльності, володіти знаннями в інформаційній, техніко-технологічній та іншій сферах. Задля того, щоб усі категорії логістичного персоналу були ефективними в своїй діяльності, сучасні компанії створюють умови і надають можливості для його постійного розвитку та вдосконалення. Тільки за умови постійного розвитку логістичного персоналу компанії можна адекватно реагувати на організаційні, технологічні та інші виклики міжнародного економічного середовища [5].

Фінансово-економічне забезпечення міжнародної логістичної діяльності пов'язано, в першу чергу, з економічною оцінкою ресурсів та операцій логістичного забезпечення. Основним в фінансово-економічному забезпеченні цієї діяльності є мислення категоріями повних витрат на виконання логістичних операцій в межах реалізації міжнародних торговельних угод, яке передбачає не лише їх ідентифікацію та оцінку, а й раціоналізацію їх структури та рівня окремих складових. Логістичні витрати не виділяються з обліку витрат компанії.

І це ускладнює оцінювання їх рівня, як і оцінювання їхньої ефективності. Тому важливим завданням є визначення критеріїв (ознак) класифікації (поділу) логістичних витрат. Структура та розмір логістичних витрат зумовлені відносинами конкуренції, властивостями товару (вантажу), особливостями просторового розміщення вузлових об'єктів (виробництва, джерела постачання, логістичних центрів, центрів розподілення, центрів споживання тощо). Серед домінуючих в міжнародних торгових угодах є такі витрати: фізичного переміщення, запасів, інформаційно-управлінських процесів. Витрати фізичного переміщення охоплюють усі витрати, пов'язані із транспортуванням матеріалів і готових виробів у сфері постачання і дистрибуції між вузлами логістичної системи. На питому вартість перевезення впливають основні чинники, серед яких: відстань перевезення; маса (об'єм) перевезення; час і надійність перевезення; вартість вантажу; рентабельність капіталу та рівень логістичного обслуговування перевізником. Вартість перевезення є важливою умовою формування цін на транспортні послуги, які мають форму тарифу.

Витрати запасів охоплюють такі складові:

- витрати замовлень;
- витрати утримання запасів в дорозі;
- витрати утримання запасів на складі та витрати вичерпання запасів.

Варто зазначити, що витрати інформаційно-управлінських процесів охоплюють витрати інформаційних і фінансових потоків, серед яких підготовку планів, рішень, їх доведення до виконавців, контролювання за виконанням та підготовку і доведення регульованих рішень. Важливим аспектом економічного забезпечення є оцінка вартості логістичних активів та розрахунок обсягу необхідних інвестиційних ресурсів для забезпечення належного розвитку логістичної системи. Фінансове забезпечення логістичної діяльності, в першу чергу, пов'язане з плануванням потреби у фінансових ресурсах, пошуці оптимальних джерел їх залучення та управління фінансовими потоками в межах власної логістичної системи та каналах і ланцюгах поставок.

Науково-методичне забезпечення логістичної діяльності в міжнародній торгівлі ґрунтується на значному комплексі знань, моделей, методів, методик, алгоритмів та ефективних практик і інструментарію міжнародної економіки, макро- та мікроекономіки, теорії систем, логістики, стратегічного, фінансового, операційного, інвестиційного менеджменту, теорії статистики, управління проектами, управління ризиками, маркетингу, управлінського фінансового та бухгалтерського обліку, інформаційних систем і технологій, методів дослідження операцій, економіко-математичних та оптимізаційних методів і моделей. Концептуальні засади науково-методичного забезпечення логістики базуються на методологіях системного аналізу, кібернетичного підходу, дослідження операцій та економіко-математичному моделюванні [13].

Наукова база сучасної логістики містить ряд методів:

- методи прогнозування потреби в інфраструктурних об'єктах, техніко-технологічних засобах і ресурсах;
 - методи ABC та XYZ аналізу;
 - методи визначення координат центрів логістичного обслуговування;
 - методи вибору логістичних посередників;
 - метод Парето;
 - методи статистичної оцінки та контролю виробничих процесів;
 - методи об'ємно-календарного та об'ємно-динамічного планування та ін.
- Менеджери міжнародних логістичних компаній у своїй роботі використовую-

ють низку універсальних алгоритмів, серед яких чільне місце займають алгоритми вибору постачальника матеріальних ресурсів, вибору оптимального варіанту розподілу матеріального потоку, маршрутизації перевезень, алгоритми вибору виду транспорту і транспортного засобу, а також алгоритми логістичного обслуговування.

У сучасну практику міжнародних логістичних компаній впроваджуються результати наукових досліджень стосовно шляхів запровадження організаційних та технологічних інновацій, які сприяють підвищенню якості та оперативності логістичного обслуговування споживачів. Топ-менеджмент компаній здійснює наукове обґрунтування та використовує методичні розробки щодо шляхів вдосконалення логістичного забезпечення міжнародної комерційної діяльності. Найбільше розповсюдження отримали підходи до наукового обґрунтування ефекту впливу на фінансовий результат компанії від здійснення логістичних інновацій.

Висновки

Отже, логістичне забезпечення нами розглядається як важливий інструмент формування конкурентних переваг, серед яких висока якість обслуговування, оперативність, гнучкість, надійність, соціальна відповідальність, можливість альтернативного вибору тощо. Логістичне забезпечення – це сучасний інструмент, що сприяє досягненню цілей та завдань компаній сфери міжнародної торгівлі за рахунок ефективності, раціональності, оперативності та комплексності управління матеріальними, сервісними, а також супутніми інформаційними та фінансовими потоками. Логістичне забезпечення в міжнародній торгівлі суттєво відрізняється від національного. До його суттєвих відмінностей, в першу чергу, необхідно віднести наступне: міжнародна торгівля пов'язана з великими об'ємами замовлення, що дозволяє компенсувати значні витрати на перевезення; для міжнародних ринків характерний найбільший ступінь невизначеності, значні коливання попиту на ринках і важливість будь-якого з цих ринків; у більшості організацій відсутні ключові компетенції щодо діяльності у сфері логістичного забезпечення міжнародної торгівлі, значна кількість посередників, значні відстані та відмінності в культурі комунікацій між учасниками. Логістичне забезпечення міжнародної торгівлі є комплексним і включає такі складові: нормативно-правову, фінансово-економічну, організаційну, інфраструктурну, інформаційну, кадрову та науково-методичну. Всі вони є взаємопов'язаними і реалізуються суб'єктами логістичної діяльності в процесі виконання міжнародних торговельних контрактів.

Література

1. *Скриньковський Р. М.* Діагностика логістичної діяльності підприємства : теоретико-методичні аспекти / Р. М. Скриньковський // Молодий вчений : науковий журнал. – 2015. – березень. – №3 (18). – 4.2. – С. 48-51.
2. *Крикавський Є. В.* Логістика. для економістів : підручник. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 448 с.
3. *Григорак М. Ю.* Логістична інфраструктура: навч. посібник / М. Ю. Григорак, Л. В. Костюченко, О. Є. Соколова. – К. : Логос, 2013. – 400 с.
4. *Сергеев В. И.* Корпоративная логистики. 300 ответов на вопросы профессионалов. / под редакцией проф. В. И. Сергеева. – М. : ИНФРА-М, 2015. – 976 с.
5. Глобальне управління 2025 : вирішальний момент / пер. з англ. Г. Лелів. – Львів : Літопис, 2011. – 120 с.
6. *Гіжевський В. К., Демський Е. Ф., Мілашевич А. В.* Транспортне право України: навч. посіб. / за заг. ред. В. К. Гіжевського, Е. Ф. Демського. – К. : Атіка, 2012. – 332 с.
7. *Дахно І. І.* Міжнародне економічне право / І. І. Дахно : навчальний посібник. – К. : ЦУЛ, 2006. – 272 с.

8. Назаренко В. М., Назаренко В. С. Транспортное обеспечение внешнеэкономической деятельности / В. М. Назаренко, В. С. Назаренко. – М. : ЦЭМ. 2000. – 512 с.
9. Федорак В. І., Савчук О. Я. Міжнародні транспортні перевезення : навч. посібник. – К. : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. – 230 с.
10. Алькема В. Г., Михайленко Н. А. Міжнародні перевезення: навчальний посібник для самостійної роботи студентів. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2008. – 314 с.
11. Сумець О. М. Транспортна логістика / О. М. Сумець : навч. посібник. – К. : Хай-Тек Прес, 2011. – 220 с.
12. Багинова В. В. Перспективные направления развития региональной транспортно-логистической системы / В. В. Багинова, А. И. Николаева // Вісник СНУ ІМ. В. Даля. – 2010. – № 5(147). – Частина 2. – С. 223-226.
13. Дыбская В. В. Логистика: учебник / В. В. Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А. Н. Стерлигова ; под ред. В. И. Сергеева. – М. : Эксмо, 2011. – 944 с. – (Полный курс МВА)
14. Жук М. М. Застосування системи WMS в Україні складськими операціями / М. М. Жук, А. Б. Білоус, Ю. Я. Ройко // Національний університет «Львівська політехніка». Львів : 2007 р. – Вип. № 583 – С. 24-28.
15. Зайцев Е. И. Информационные технологии и системы в логистике и управлении цепями поставок : информационный материал / Е. И. Зайцев. – Питер : – 2010 – 96 с.
16. Погребницький М. Л. Роль транспорту та системи міжнародних перевезень у забезпеченні зовнішньої торгівлі держави / М. Л. Погребницький // Держава та регіони. Запоріжжя : – 2006. – № 2. – С. 190-194.
17. Рибалко Л. П. Застосування сучасних корпоративних інформаційних систем в управлінні підприємствами / Л. П. Рибалко // Науковий вісник Харківського національного університету : серія Економічні науки. – Харків : – 2015 р. – Вип. 15. – Част. 3. – С. 82-85.
18. Савіна Н. Б. Інфраструктурне забезпечення функціонування логістичних систем / Н. Б. Савіна // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – Рівне : 2014 р. – Вип. 1 (65). – С. 449-457 с.
19. Технология EDI [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://sklada.ru>
20. Заєць М. А. Логістичне забезпечення розвитку ринку зерна // М. А. Заєць, В. В. Басва, О. В. Захарченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. Випуск 8. Частина 3. – 2014. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/115.pdf
21. Джонсон Дж., Вуд Д., Вордлоу Д., Мерфи-мл. П. Современная логистика : Пер. с англ. – М. : ИД «Вильямс», 2002. – 624 с.
22. Смирнов І. Г. Міжнародна логістика: навч.-метод. комплекс. – К. : ЛІТ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – 34 с.
23. Бурдюг В., Григорак М. Ю. Організація транспортного забезпечення миротворчих операцій України // Ринок послуг комплексних транспортних систем та прикладні проблеми логістики : Зб. доповідей 10 Міжн. наук-практ. конф. – К. : Мін-во транспорту та зв'язку України, 2008. – С. 79-81.
24. Мармуль Л. О. Логістичне забезпечення організації збутової діяльності / Л. О. Мармуль, А. Ж. Сакун // Таврійський науковий вісник. – 2010. – Вип. 73. – С. 190-194. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tavnv_2010_73_32
25. Кристофер М., Пэк Х. Маркетинговая логистика. – М. : Издательский дом «Технологии», 2005. – 200 с.
26. Мельник Л. Г. Механізми регулювання міжнародної торгівлі при переході до інформаційного суспільства // Л. Г. Мельник, В. В. Сабодаш, І. Б. Дегтярьова // Механізм регулювання економіки, 2005. – №4 – с. 64-80.

Розділ IV

Економіка підприємства

УДК 330.142.211

В.А. Андреева
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки
та менеджменту підприємства,
Університет економіки та права «КРОК»

Формалізація оцінки вартості нематеріальних активів підприємства

У статті угруповано об'єкти оцінки нематеріальних активів підприємства; визначено особливості застосування методичних підходів до оцінки вартості нематеріальних активів; проаналізовано ряд обставин, що впливають на розмір ставок роялті, які на практиці приймаються до уваги при обранні їх конкретного значення; проведено оптимальну (адекватну) оцінку торгівельної марки підприємства методом роялті.

Ключові слова: нематеріальні активи підприємства, оцінка вартості нематеріальних активів, принципи оцінки вартості майна, методи оцінки вартості нематеріальних активів, класифікація нематеріальних активів, роялті.

В.А. Андреева
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки
і менеджменту підприємства,
Університет економіки і права «КРОК»

Формализация оценки стоимости нематериальных активов предприятия

В статье сгруппировано объекты нематериальных активов предприятия; определены особенности применения методических подходов к оценке стоимости нематериальных активов; проанализировано ряд обстоятельств, которые влияют на размер ставок роялти, принимаемых на практике во внимание при выборе их конкретного значения; проведена их оптимальная (адекватная) оценка.

Ключевые слова: нематериальные активы предприятия, оценка стоимости нематериальных активов, принципы оценки стоимости имущества, методы оценки стоимости нематериальных активов, классификация нематериальных активов, роялти.

V.A. Andrieieva
PhD in Economics, Associate Professor
of Enterprise Economics and Management Department,
«KROK» University

Formalization of estimation of cost of immaterial assets of enterprise

The article grouped the objects of evaluation of intangible assets of the enterprise; specifies the peculiarities of application of methodological approaches to evaluation of intangible assets; analyzes a number of circumstances that affect the size of royalty rates that are taken into account in practice when choosing their specific value; the optimal (adequate) assessment of enterprise trade mark was carried out by method of royalty.

Keywords: *intangible assets of the enterprise, intangible assets evaluation, principles of assets evaluation, methods of intangible assets evaluation, classification of intangible assets, royalty.*

Постановка проблеми

Розвиток ринкових відносин в Україні передбачає формування нового підходу до інтелектуальної власності. В умовах договірних відносин проявляється комерціалізація економічної природи використання інтелектуальної власності в господарській діяльності.

Актуальними постають питання не лише визначення збитку у зв'язку з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності, а й обґрунтування щодо використання методів оцінки майнових прав інтелектуальної власності, вартості нематеріальних активів зокрема.

Даний аспект ускладнюється, якщо враховувати бухгалтерський і податковий облік. Зупинимося на економічних проблемах стосовно оцінки вартості нематеріальних активів підприємства, які потребують уваги експертів-оцінювачів та науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Категорія «нематеріальні активи» є українським еквівалентом терміну «невловимі активи» (intangible assets). Більшість авторів сучасних робіт [1, 2, 3, 4] при визначенні поняття об'єкта інтелектуальної власності посилаються на Цивільний кодекс України та визначають типізацію нематеріальних активів для оцінки їх вартості на основі положень, викладених у роботах [5, 6, 7].

Зазначимо, що сучасні ринкові умови господарювання ставлять перед підприємствами принципово нові проблеми, вирішення яких дозволить досягнути й утримувати конкурентні позиції на ринку. Посилюється усвідомлення того, що розвиток, а отже, і збільшення вартості бізнесу, відбуваються за рахунок як матеріальної, так і нематеріальної складових активів підприємства.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Державне регулювання оціночної діяльності в Україні регулюється Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» [5]. На думку автора в роботі [8], нематеріальні активи не мають матеріально-речовинної форми, а мають умовну вартість та визнаються об'єктами промислової власності.

На нашу думку, нематеріальні активи підприємства мають реальну, а не умовну вартість, яка визначається згідно Національних стандартів оцінки [7, 9] та не

мають уречевленої форми. Їхня вартість не визначається з використанням традиційних показників, які застосовуються при здійсненні оцінки матеріальних об'єктів.

Питання оцінки вартості нематеріальних активів підприємства складне як у теоретичному, так і в практичному контексті.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення особливостей оцінки вартості нематеріальних активів підприємства та проведення оцінки торгівельної марки методом роаяліті.

Вклад основного матеріалу дослідження

Стабільність діяльності підприємства значною мірою залежить від того, яким майном воно володіє, в які активи вкладено капітал і який дохід вони приносять. Під час аналізу активів підприємства необхідно дати оцінку обсягу, структури та динаміки основних засобів і нематеріальних активів, їх відповідності вимогам технічного прогресу та оптимальним параметрам виробництва; вивчити технічний стан основних засобів, темпів, форм і способів їх оновлення; проаналізувати використання обладнання; інтенсивність та екстенсивність завантаження; визначити рівень використання основних засобів і факторів, що на нього впливають. Об'єктами аналізу є обсяги, структура основних засобів і нематеріальних активів [10].

Необхідно зауважити, що за своєю сутністю нематеріальні активи, як об'єкти інтелектуальної власності, не мають уречевленої форми, тому їх вартість не визначається з використанням традиційних показників, які застосовуються при здійсненні оцінки матеріальних об'єктів.

Вибір бази оцінки майнових прав інтелектуальної власності здійснюється відповідно до вимог, установлених Національним стандартом №1 [6]. Узагальнюючи думку [2, 3, 9], з врахуванням загальноприйнятої класифікації нематеріальних активів, угрупуємо об'єкти оцінки нематеріальних активів підприємства. Рис.

Ринкова вартість – це вартість, за яку можливе відчуження об'єкту оцінки на ринку відповідного майна на дату оцінки внаслідок угоди, укладеної між покупцем та продавцем, після відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу.

Теоретичним фундаментом процесу оцінки є єдиний набір оціночних принципів, в основу яких закладені моделі економічної поведінки людей, що мали справу з нерухомістю. До загальних принципів оцінки майна належать такі: корисності, попиту і пропозиції, заміщення, очікування, внеску (граничної продуктивності), найбільш ефективного використання [7].

Принцип корисності ґрунтується на врахуванні того, що майно має вартість тільки у випадках, якщо воно корисне потенційному власнику або користувачу. Під корисністю розуміється здатність майна задовольняти потреби власника або користувача протягом певного часу.

Для врахування принципу корисності під час оцінки:

- розглядається корисність окремого майна у складі об'єкту оцінки як складова частина корисності об'єкту оцінки в цілому та корисність майна як окремого об'єкта оцінки;

- враховується сучасне використання об'єкта оцінки, що може не відповідати найбільш ефективному використанню, а також випадку, коли окремі об'єкти оцінки стають тимчасово зайвими, використовуються з іншою метою або не використовуються;

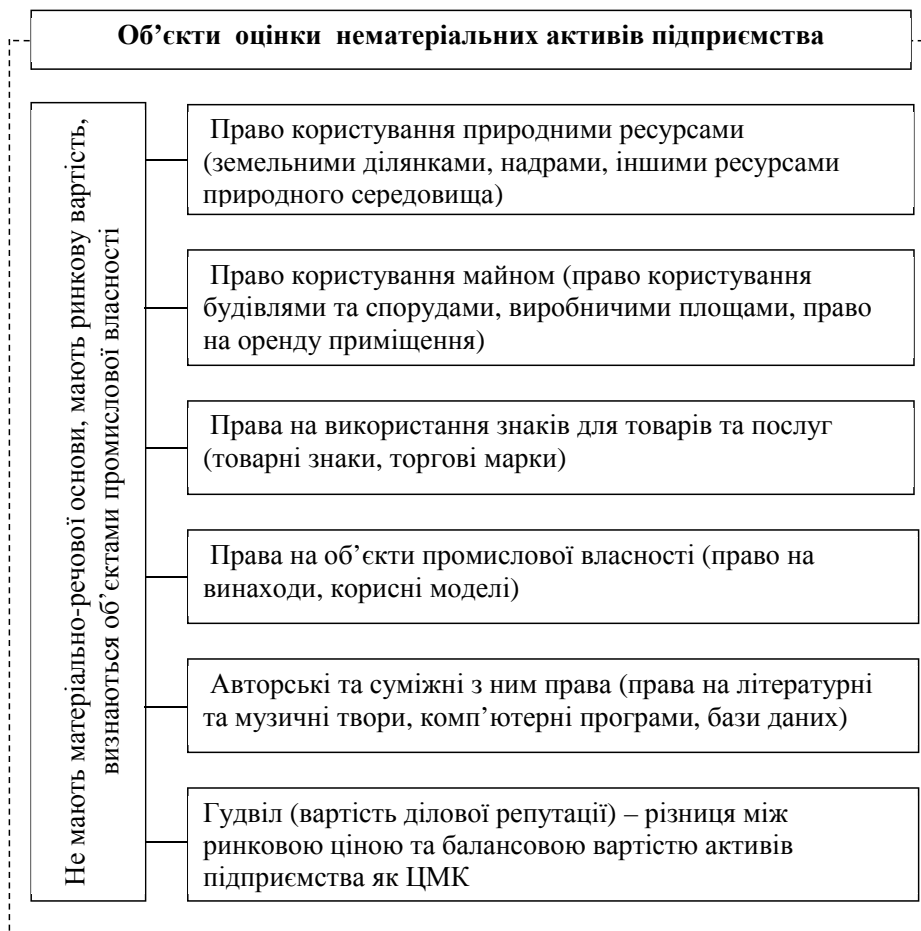

Рис. 1. Угрупування об'єктів оцінки нематеріальних активів підприємства

Джерело: власна розробка автора.

- прогнозується можливий вплив соціально-економічних та інших чинників на зміни в корисності об'єкту оцінки;
- оцінюються витрати на поліпшення об'єкту оцінки, враховуючи вплив цих витрат на збільшення його ринкової вартості.

Принцип попиту та пропозиції відображає співвідношення між пропозицією та попитом на подібне майно. Відповідно до принципу попиту та пропозиції, під час оцінки враховуються ринкові коливання цін на подібне майно у часі та інші фактори, що можуть призвести до змін у співвідношенні попиту та пропозиції на подібне майно.

Принцип заміщення передбачає врахування поведінки покупців на ринку, яка полягає у тому, що за придбання майна не сплачується сума більша за мінімальну ціну майна подібної корисності, яке продається на ринку.

Принцип очікування передбачає, що вартість об'єкту оцінки визначається величиною економічних вигод, які очікуються від володіння, користування та розпорядження ним.

Принцип внеску (граничної продуктивності), у свою чергу, передбачає врахування впливу на вартість об'єкту оцінки таких факторів як труд, капітал та земля, який є пропорційним їх внеску у загальний дохід. Розмір впливу окремого

фактора вимірюється як частка вартості об'єкта оцінки або як частка вартості, на яку загальна вартість об'єкта оцінки зменшиться у разі його відсутності.

Принцип найбільш ефективного використання полягає в урахуванні залежності ринкової вартості об'єкта оцінки від його найбільш ефективного використання. Під найбільш ефективним використанням розуміється використання майна, в результаті якого вартість об'єкта оцінки є максимальною. При цьому, розглядаються тільки ті варіанти використання майна, які є технічно можливими, дозволеними та економічно доцільними.

При визначенні ринкової вартості нематеріального активу вступає в силу принцип найбільш ефективного використання.

Існуючі певні теоретичні підходи при здійсненні розрахунків вартості нематеріальних активів – дохідний, витратний, ринковий – мають багато різновидів [7]:

- метод прямої капіталізації продуктів, метод непрямой капіталізації (дисконтування прибутків);
- метод роялті (звільнення від роялті);
- метод первісних витрат;
- метод вартості заміщення;
- метод вартості відтворення;
- метод порівняльного аналізу продажу.

При цьому необхідно врахувати, що потребують наукового обґрунтування та подальшого розвитку імовірні оціночні шкали та методичні підходи до оцінки вартості окремих нематеріальних активів, зокрема право на торговельну марку, сорти рослин, породи тварин, географічне позначення, право на комерційну таємницю, раціоналізаторські пропозиції.

Приділимо увагу найбільш суперечливому в практиці методу оцінки вартості нематеріальних активів – методу роялті.

Розрахунок вартості інтелектуальної власності методом роялті базується на практиці міжнародного обміну технологіями є процедурою оцінки, зважаючи на міжнародний попит продажу ліцензій.

Оцінка вартості методом роялті полягає в дисконтуванні (або капіталізації) щорічних грошових потоків роялті по ліцензійній угоді. У більшості випадків щорічні розміри грошових потоків роялті розраховуються у вигляді визначеного відсотка від планових обсягів промислової реалізації продукції по ліцензії, далі визначають щорічні, приведені на дату оцінки, грошові потоки роялті та підсумовуванням визначають поточну вартість ліцензії.

Розрахунок з використанням методу звільнення від роялті може проводитися за формулою:

$$HA = \frac{OP_1 \times q}{1+d} + \frac{OP_2 \times q}{(1+d)^2} + \dots + \frac{OP_n \times q}{(1+d)^n}, \quad (1)$$

де HA – вартість нематеріального активу, за допомогою якого створюється продукція;

$OP_1 \dots OP_n$ – обсяг продажів продукції (валовий прибуток), створюваної за допомогою нематеріального активу за період корисного терміну використання нематеріальних активів;

n – період використання нематеріальних активів (1...n) років;

q – ставка роялті, частка одиниці;

d – ставка дисконту.

На розмір ставок роялті впливає ряд обставин, які на практиці приймають до уваги при обранні їх конкретного значення, а саме:

- технічна цінність об'єкта ліцензії;
- економічна ефективність;
- стадія розробки та готовність до промислового використання;
- наявність та обсяг патентного захисту;
- обсяг наданих прав по ліцензії;
- інжиніринговий супровід;
- кон'юнктура ринку;
- конкурентні пропозиції.

В якості методу розрахунку вартості було обрано метод звільнення від роялті, тому що він ґрунтується на досвіді міжнародного обміну технологіями. Враховуючи те, що відсутня інформація стосовно використання торгівельної марки в інших країнах, вартість об'єкту оцінки розраховується зважаючи на використання його в Україні.

Для аналізу вартості проаналізовано інформацію про обсяги реалізації продукції в натуральних та грошових одиницях, а також дані про собівартість продукції. На основі наданих даних розраховано валовий дохід, валовий прибуток та рентабельність. При розрахунках було зроблено низку припущень:

- кількість прогнозованих років дорівнює 5-ти, що відповідає кількості років, протягом яких дійсні охоронні документи;
- у періодах прогнозу враховано поточний стан економіки України та в світі.

Наступним кроком є визначення коефіцієнту дисконтування. Як вже зазначалося вище, найбільш поширеним методом є кумулятивний метод (метод підсумовування), тобто визначається безризикова ставка доходу на інвестиції та подальше її збільшення відповідно до додаткового ризику, який несе потенційний інвестор при даному вкладенні коштів, у порівнянні з безризиковим вкладенням капіталу.

Безризикова ставка доходу, згідно із західною практикою оцінки бізнесу, визначається з огляду на ставки доходів за довгостроковими державними облигаціями. Цей вибір зумовлений їх високою надійністю, що забезпечується гарантією держави, а також їх високою ліквідністю. Але на даний час в Україні практично немає державних цінних паперів, які повною мірою відповідають поняттю «безризикові цінні папери». Єдиною формою державних цінних паперів в Україні є облигації внутрішньої державної позики (ОВДП). Ці облигації користуються певним попитом на ринку, рівень якого часто коливається. Українські ОВДП характеризуються наступними рисами, які не дозволяють вважати їх дійсно надійними в розумінні отримання стабільних прибутків:

- фіксовані ставки доходу, які періодично встановлюються Міністерством фінансів України;
- значний рівень коливань ставок;
- неможливість вільного повернення в будь-який час;
- нестабільне податкове законодавство щодо оподаткування прибутків по ОВДП.

Найменші ризики слід очікувати на тих фінансових ринках, на яких пропозиція по залученню стороннього капіталу найбільша, а умови залучення відносно стабільні і найменш схильні до коливання. На сьогодні таким ринком в Україні можна вважати ринок валютних депозитів. Ставки за валютними депозитами протягом тривалого періоду є максимально стабільними в Україні.

При розрахунку ставки дисконту були враховані наступні види ризиків:

- компенсація інфляційних очікувань – за допомогою цієї частини ставки прогнозується майбутня інфляція;

- компенсація розходжень у ліквідності вкладень – на відміну від банківських вкладів, оцінюваний об'єкт не може бути просто перетворений у готівку без істотних втрат у вартості;

- компенсація розходжень в умовах вкладень – термін вкладення грошей у нерухомість значно більший, у порівнянні з банківським вкладом, що підвищує ризик вкладень;

- компенсація специфічних ризиків, властивих оцінюваному об'єкту – визначається індивідуально при наявності чи відсутності таких ризиків;

- компенсація за невизначеність законодавчого регулювання – ця частина ставки повинна враховувати можливості змін в законодавстві;

- компенсація за інвестиційний менеджмент – чим більш складні і ризиковані інвестиції в оцінюваний об'єкт, тим більше якісного управління вони вимагають.

В умовах України найбільш доцільно в якості умовно безризикової ставки використовувати ставку по довгостроковим депозитним внескам у вільно конвертованій валюті. У системних комерційних банках України в ролі фінансової альтернативи може розглядатися будь-який актив, але прогнозування доходності та ризиків по інших активах, як правило, носить суб'єктивний характер і, як наслідок точність і обґрунтованість прогнозування буде суттєво нижчою за обрану нами фінансову альтернативу.

Безризикова ставка прийнята по депозитних вкладах на період не менше 12-ти місяців з помісячним нарахуванням відсотків. Прийємо за безризикову ставку середню ставку, за якою залучають кошти системні банки. Значення середньої конкурентної ставки складає 9%.

Розглянемо визначення премій за ризики, які притаманні об'єкту оцінки.

Під ризиком мається на увазі ступінь визначеності (невизначеності), що характеризує досяжність у майбутньому деяких очікуваних результатів. Найбільш ймовірний інтервал значень премії за ризики, пов'язані з інвестуванням у конкретний об'єкт, складає від 0 до 5%, а саме:

- компенсація інфляційних очікувань – за допомогою цієї частини ставки прогнозується майбутня інфляція, приймаємо даний ризик у розмірі 5%;

- компенсація за ризик через розходження в ліквідності вкладень – встановлюється у зв'язку з тим, що інвестиції в об'єкти бізнесу, на відміну від банківських вкладів, не можуть бути терміново переведені у готівку без істотних втрат вартості у короткі терміни. Вважаємо, що розмір цієї компенсації для об'єкта оцінки може бути на рівні середнього значення, і приймається у розмірі 5%;

- компенсація за ризик, пов'язаний з різноманітними умовами вкладення, встановлюється з огляду на те, що термін окупності вкладень в об'єкти бізнесу перевищує терміни банківських депозитів, прийнятих для порівняння, а відповідно вищий і відсотковий ризик вкладення. Звичайно, розмір цієї компенсації дорівнює розміру попередньої компенсації, у зв'язку з чим прийємо розмір компенсації за ризик у розходженні умов вкладення рівним 5%;

- компенсація за ризик, пов'язаний з компетентністю управління – встановлюється у зв'язку з необхідністю управління інвестиціями у бізнес в умовах жорсткої конкуренції. Оцінимо даний ризик стосовно об'єкта оцінки як значний, у розмірі 4%.

Розрахунок коефіцієнта капіталізації наведено у Табл. 1.

Для визначення вартості об'єкта оцінки методом звільнення від роялті, скористуємося формулою 1 та методичними підходами, що були вищевикладені. Алгоритм розрахунку вартості об'єкту оцінки, із застосуванням методу дисконтування грошових потоків, наведено у Табл. 2.

Таблиця 1

Визначення коефіцієнту капіталізації методом підсумовування, %

№	Показник, що обчислюється	Надбавка за ризик, %
1.	Безризикова ставка	9,00
2.	Компенсація інфляційних очікувань	5,00
3.	Компенсація розбіжності у ліквідності вкладень	5,00
4.	Компенсація умов вкладення	5,00
5.	Компенсація необхідності в компетентному управлінні активами	4,00
6.	Компенсація галузевих ризиків	4,00
	Разом	32,0

Джерело: власна розробка автора.

Таблиця 2

Розрахунок вартості торговельної марки методом звільнення від роялті, тис. грн.

Показник обчислення	Період розрахунку							
	2014 (факт)	2015 (факт)	2016 (факт)	2017 (прогноз)	2018 (прогноз)	2019 (прогноз)	2020 (прогноз)	2021 (прогноз)
Валовий дохід від реалізації продукції	127 495	178 978	236 258	280 000	330 000	405 000	486 000	583 200
Валовий прибуток	17 301	22 074	28 883	35 586	41 941	51 473	61 768	74 121
Ставка роялті, %	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Коефіцієнт дисконтування	0,32	0,32	0,32	0,32	0,32	0,32	0,32	0,32
Приведена вартість	-	-	-	539	481	448	407	370
Ринкова вартість	2 250							

Джерело: власна розробка автора.

Таким чином, на підставі проведених розрахунків, можна зробити висновок, що ринкова вартість права власності на торгівельну марку, що визначена методом звільнення від роялті, складає 2 250 000,00 грн.

Висновки

Основні проблеми при оцінці вартості нематеріальних активів підприємства, які створюють розвиток підприємницьких ініціатив, полягають у таких критеріях:

1. Відмінності при використанні одного й того ж об'єкту на підприємстві та його ефективність, що впливає на ціноутворюючі фактори.

2. Суб'єктивність при визначенні вартості нематеріальних активів, адже оцінка розраховується під конкретного замовника.

3. Залежність нематеріального активу від природи походження та завдань,

які вирішує продавець, зокрема залежність від особливостей об'єкта, до якого пристосовується нематеріальний актив.

4. Відсутність результатів використання нематеріального активу в умовах придбання, за рахунок бюджетних коштів та за ліцензійними договорами з використанням тендерної процедури.

5. Складність аналітичного обґрунтування ціноутворюючих факторів, що може відхиляти розрахунки від фактичної ціни.

Література

1. *Бошицький Ю. Л.* Право інтелектуальної власності : навчальний посібник / Ю. Л. Бошицький. – К. : Логос, 2007. – 488 с.
2. *Цибульов П. М.* Інтелектуальна власність : навчальний посібник / П. М. Цибульов. – К. : УкрІНТЕЛ, 2006. – 276 с.
3. *Черевко Г. В.* Інтелектуальна власність : навчальний посібник / Г. В. Черевко. – К. : Знання, 2008. – 412 с.
4. *Чернелевський Л. М.* Бухгалтерський облік у документах : навч. посібник / Л. М. Чернелевський. – К. : Пектораль, 2005. — 396 с.
5. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні від 12.07.2001 № 2658-III // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14
6. Міжнародні стандарти оцінки / Міжнародний Комітет з Стандартів Оцінки Майна та Норм професійної діяльності оцінювача Українського Товариства Оцінювачів від 23.04.201 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1855878/>
7. Національний стандарт №1 / Загальні засади оцінки майна і майнових прав // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п.
8. *Касьянова Н. В., Солоха Д. В.* Потенціал підприємства: формування та використання / Н. В. Касьянова, Д. В. Солоха // [Електронний ресурс]. –Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072054076/ekonomika/potentsial_pidpriyemstva
9. Національний стандарт №4 / Оцінка майнових прав інтелектуальної власності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1185-2007-п.
10. *Андрєєва Г. І., Андрєєва В. А.* Організація і методика економічного аналізу : навчальний посібник / Андрєєва Г. І., Андрєєва В. А. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 356 с.

УДК 351.851:378.1

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

О.Л. Качур

*магістрант з управління логістичною діяльністю
Університет економіки та права «КРОК»*

Логістична стратегія підприємства та алгоритм її реалізації

У статті здійснено аналіз теоретичних та науково-практичних підходів до сучасного розуміння сутності логістичної стратегії підприємства. Визначено її місце та роль в стратегічному наборі підприємства. Подано видову класифікацію логістичних стратегій та розкрито їх зміст. Встановлено чинники, які слід враховувати під час формування логістичної стратегії. Сформовано основні складові логістичної стратегії вітчизняного підприємства та подано алгоритм її реалізації.

Ключові слова: підприємство, стратегія, логістична стратегія, логістична стратегія підприємства, видова класифікація стратегій, служба логістики підприємства, алгоритм реалізації стратегій.

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук, професор
заведуючий кафедрою управленських технологій,
Університет економіки і права «КРОК»*

О.Л. Качур

*магістрант по управленню логістическої діяльністю
Університет економіки і права «КРОК»*

Логистическая стратегия предприятия и алгоритм ее реализации

В статье проведен анализ теоретических и научно-практических подходов к современному пониманию сущности логистической стратегии предприятия. Определено место и роль логистической стратегии в ее стратегическом наборе. Представлено видовую классификацию логистических стратегий и раскрыто их сущность. Выявлено факторы, которые следует учитывать при формировании логистической стратегии. Сформировано основные составляющие логистической стратегии отечественного предприятия и представлено алгоритм ее реализации.

Ключові слова: підприємство, стратегія, логістическая стратегия, логістическая стратегия предприятия, видова классификация стратегий, служба логістики предприятия, алгоритм реализации стратегии.

V.H. Alkema

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Managerial Technologies Department
“KROK” University*

O.L. Kachur

*Master Degree Student in
Logistic Activity Management
“KROK” University*

Logistic strategy of enterprise and algorithm of its implementation

In the article the analysis of the theoretical and scientific and practical approaches to the modern understanding of the essence of logistic strategy of the enterprise was conducted. Its place and role in the strategic set of the enterprise was defined. Specific classification of logistic strategies is presented and their content is disclosed. The factors which are necessary to be taken into account at forming of the logistic strategy were defined. The basic constituents of logistic strategy of domestic enterprise are formed and the algorithm of its implementation is presented.

Keywords: enterprise, strategy, logistic strategy, logistic strategy of enterprise, specific classification of strategies, enterprise logistic service, algorithm of strategy implementation.

Постановка проблеми

Процеси глобалізації та інформатизації бізнесу потребують негайної реакції

менеджменту підприємств з метою забезпечення конкурентоспроможності в нових соціально-економічних умовах. У сучасних умовах господарювання досягнення підприємством конкурентних переваг, а подекуди, з огляду на об'єктивні обставини, збереження власних позицій на ринку, потребує своєчасної адекватної реакції на зміни зовнішнього середовища. Умови конкурентної боротьби вимагають від підприємств застосування нових підходів до планування та управління потоковими процесами, заснованими на принципах логістики. Організація логістичного управління на підприємстві повинна починатися з розроблення логістичної стратегії задля досягнення стратегічних цілей підприємства.

Ця стратегія служить для ефективного функціонування логістичної системи підприємства, як налагоджений процес управління інформаційними, товарними потоками між постачальниками, а також підприємством та споживачами. Доводиться констатувати, що в умовах мінливості ринку та недостатньо напрацьованих науковцями моделей побудови оптимальних стратегій, формування логістичної стратегії часто здійснюється спонтанно та неефективно. Все вищенаведене визначає актуальність теми роботи за даною проблематикою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Наукові дослідження за тематикою ефективного реалізації логістичної стратегії проводили такі вітчизняні науковці, як: В. Г. Алькема [3], В. Я. Амбросов [4], І. В. Бабій [21], Л. В. Балабанова [7], В. Г. Банько [8], В. А. Белошапка [10], К. М. Блонський [14], А. М. Германчук [7], І. В. Гой [21], П. В. Гудзь [11], А. Г. Кальченко [13], Я. І. Карвовський [14], М. В. Корінь [15], В. В. Кузяк [27], Є. В. Крикавський [16], Луїс Р. [17], Т. О. Маренич [4], Т. І. Остапенко [11], Ю. В. Пономарьова [19], Л. В. Рудюк [20], О. М. Сумець [3], Н. М. Тюріна [21], А. П. Тяпухин [22], Н. В. Хвищун [24], Н. І. Хтей [27], Л. В. Фролова [23], Н. В. Чернописька [25], Н. І. Чухрай [26], О. Є. Шандрівська [27]. Зокрема, проблематику розробки ефективного логістичної стратегії підприємства висвітлено у дослідженнях зарубіжних науковців: Аакер Д. [1], Адізес І. [2], Альберт Майкл [18], Б. Андерсен [5], П. Ф. Друкер [12], Мескон Майкл [18], Хедоурі Франклін [18], а також логістичної стратегії Б. А. Анікін [6], Бауерокс Дональд Дж. [9], Клосс Дейвід Дж. Частина вчених та дослідників наголошують на неможливості ефективного реалізації логістичної стратегії на українських підприємствах через нерозвиненість інформаційних систем у частині обліку логістичних витрат та управління ними, а також належної оцінки результатів логістичної діяльності. Незважаючи на достатню кількість публікацій стосовно розробки ефективного логістичної стратегії підприємств, невирішеними на сьогодні залишаються питання адаптації логістичних стратегій до стрімких змін логістичного середовища на теренах України. Питання адаптації теоретичних засад формування логістичної стратегії не отримало належної імплементації в практику господарювання вітчизняних підприємств. Відсутні надійні алгоритми успішної реалізації логістичної стратегії в сучасну практику діяльності вітчизняних підприємств.

Невирішена раніше частина загальної проблеми

Основне завдання, яке ставить перед собою підприємство щодо формування своєї логістичної діяльності на ринку, – це забезпечення стійких конкурентних переваг, що характеризуються трьома основними критеріями:

- наявністю ключових факторів успіху;
- значимістю переваг підприємства, порівняно з конкурентами;
- можливістю підтримувати такі переваги впродовж тривалого часу.

При встановленні як основних, так і потенційних конкурентних переваг підприємства, їх реалізація пов'язана з вибором варіанта стратегії по відношенню до продукції, послуг та ринку, на якому діє таке підприємство. Однак, розмаїття існуючих підходів до формування та реалізації логістичної стратегії підприємства на ринку, свідчать про необхідність розробки базових критеріїв вибору адекватних сценаріїв її формування та реалізації. Це і стало частиною загальної проблеми, яка розглядається в даній роботі і вимагає належного вирішення.

Метою дослідження є дослідження теоретико-методичних засад і розробка практичних підходів щодо формування логістичної стратегії підприємства та розробки тактики її здійснення.

Виклад основного матеріалу

На першому етапі досліджували сучасне розуміння понять «стратегія» та «логістична стратегія». Відмінною рисою більшості визначень поняття «стратегія», як економічної категорії, є виділення її як засобу розв'язання проблем чи суперечностей, що виникають у логістичній діяльності підприємства. Тобто, у загальному підході, стратегія є інструментом розв'язання суперечностей у розвитку підприємства в умовах загроз його зовнішнього середовища [13, с. 47]. Стратегія – це спосіб реалізації підприємством своїх інтересів, який визначає його поведінку у просторі параметрів, що характеризують суперечності, які породжені взаємодією підприємства і ринкового середовища, а також взаємодією внутрішніх компонентів підприємства, що знаходяться на різних стадіях свого життєвого циклу. Варто зазначити, що стратегія встановлює орієнтири і набори правил, які звужують варіанти вибору поведінки з розв'язання суперечностей у межах встановлених обмежень, а також відіграє роль засобу координації всіх ієрархічних рівнів підприємства, виступаючи, таким чином, як управлінський інструмент системи менеджменту [17, с. 331]. Логістична стратегія встановлює систему цілей і напрямів розвитку логістики підприємства та принципи оцінювання її бізнес-процесів. Логістична, як одна з функціональних стратегій, відображає напрям реалізації загальної стратегії за допомогою інструментів логістичного управління [14, с. 36]. Логістична стратегія визначає розвиток логістики, який стосується форм і засобів її реалізації на підприємстві міжфункціональної і міжорганізаційної координації і інтеграції. Логістична стратегія сучасного підприємства може розглядатися як важлива складова у портфелі його функціональних стратегій. Логістична стратегія – одна з функціональних стратегій підприємства (поряд з виробничою, фінансовою, маркетинговою, стратегією розвитку тощо), яка ідентифікується у логістичних системах та ґрунтується на таких цілях, як: оптимізація рівня запасів, мінімізація часу переміщення матеріалів і виробів, забезпечення високого рівня логістичного обслуговування, забезпечення мінімального акцептованого рівня загальних витрат у логістичному каналі [15, с. 148]. Логістична стратегія – подібно, як і інші функціональні стратегії, взаємопов'язана із конкурентними стратегіями підприємства. Альтернативні розуміння логістичних стратегій різних авторів, наведено в Табл. 1. Логістична стратегія підприємства – це доцільна, взаємовизначена і взаємозалежна ринково-орієнтована сукупність процесів створення і підтримки гнучких зв'язків між цілями, можливостями і ресурсами підприємства, з одного боку, і ринковими реаліями – з іншого [15, с. 76]. На думку А. П. Тяпухіна, формування логістичної стратегії підприємства передбачає системний підхід, зваженість у прийнятті рішень і складається з

таких етапів: визначення логістичної місії; формування стратегічних цілей та завдань; аналіз логістичного середовища підприємства; проведення логістичного аудиту; прийняття стратегічних логістичних рішень [23, с. 500]. Професор Є. В. Крикавський підкреслює важливість системного підходу до формування логістичних стратегій, які повинні зкоординуватися з іншими функціональними стратегіями та відповідати оптимальній реалізації стратегії конкуренції фірми, а також охоплювати усі сфери діяльності підприємства. Реалізація логістичної стратегії, на його думку, вимагає забезпечення таких умов: наявність загальнокорпоративної стратегії та підтримувальних стратегій; можливість формування величини й структури виробництва (продажів) щодо вимог логістики; наявність вертикальної інтеграції сфер логістики підприємства; наявність структури постачання, виробництва та дистрибуції, яка орієнтована на матеріальні потоки; відповідність систем управління та інформації; проведення відповідних заходів стосовно підвищення ефективності; відповідність рівнів автоматизації підприємства, переміщення товарів та інформації [16, с. 208].

Таблиця 1

Визначення поняття «логістична стратегія» окремими авторами

Автор	Визначення
Б. А. Анікін [6, с. 29]	Логістична стратегія визначена як “стратегія довгострокового планування (на рівні підприємства чи району) розміщення капітальних вкладень у транспортну мережу, складське господарство та інші елементи інфраструктури; формування тривалих господарських зв’язків, методик розрахунку під час логістичної операції та інші елементи господарського механізму на перспективу”.
А. Г. Кальченко [13, с. 33]	Трактує логістичну стратегію як “стратегію економічної (підприємницької) структури, тобто узагальнену модель дій, необхідних для досягнення головних (довгострокових) цілей шляхом координації та розподілу ресурсів структури (компанії, фірми)”.
Л. В. Рудюк [21]	Логістична стратегія включає всі довготермінові рішення, поєднані з логістичною діяльністю, складається з всіх стратегічних рішень і планів щодо управління ланцюгом постачань, “формує зв’язок між найбільш абстрактними стратегіями вищого рівня та детально проробленими операціями, що виконуються в ланцюзі постачань”.
Н. М. Тюріна [22, с. 90]	Логістичні стратегії подібні до інших функціональних стратегій і взаємопов’язані з конкурентними.
Є. В. Крикавський [16, с. 70]	Логістична стратегія розглядається як цілеспрямоване використання органами управління підприємства логістичного підходу до встановлення й розвитку сукупності внутрішніх і зовнішніх відносин, з метою реалізації процесів створення споживчої цінності у визначених часових і просторових параметрах середовища таких відносин для отримання очікуваних конкурентних переваг та вигод.
О. Є. Шандрівська [28, 39]	Логістична стратегія підприємства – це доцільна, взаємовизначена і взаємозалежна ринково-орієнтована сукупність процесів створення і підтримки гнучких зв’язків між цілями, можливостями і ресурсами підприємства, з одного боку, і ринковими реаліями – з іншого.

Джерело: [6; 13; 21-22; 16; 28].

Розглянувши наведені визначення різних авторів, можна зробити висновок про те, що логістична стратегія є інструментом реалізації корпоративної та бізнес-стратегій підприємства. На нашу думку, логістичну стратегію можна трактувати, як сукупність управлінських рішень, методів і дій стосовно використання ресурсів, прав та інших можливостей, спрямованих на ефективне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками підприємства. Незалежно від розмірів підприємства, досягнення поставлених цілей логістичної стратегії можна забезпечити лише за рахунок вибору, розробки та реалізації існуючих чи нових програм та планів логістичної діяльності.

Варто зазначити, що логістична стратегія має підпорядкований характер по відношенню до загальної стратегії підприємства. Тому, всі елементи такої стратегії є тою чи іншою мірою визначальними по відношенню до логістичної стратегії. Формування та реалізація логістичної стратегії вимагає певних умов, а саме: [15, с. 150]:

- наявності глобальної та відповідних підтримувальних стратегій;
- можливості формування величини та структури діяльності з точки зору вимог логістичного підходу;
- вертикальності інтеграції сфер логістичного управління;
- орієнтованості структур постачання, виробництва та розподілу на потоки матеріалів та готових виробів;
- відповідності систем управління та інформації;
- відповідності заходів ефективності;
- відповідності рівнів автоматизації техніки виробництва, переміщення матеріалів та інформації;
- використання кадрів відповідної класифікації.

Логістична стратегія розглядається як складна система, що передбачає наявність множини причинно-наслідкових зв'язків між її окремими елементами. Тому вона наділяється певною структурою, що визначена її елементами та набором відповідних системних властивостей. Це зумовлює необхідність використання системного підходу до побудови механізмів формування і реалізації такої стратегії [25, с. 127].

Необхідно враховувати певні об'єктивні фактори, що обмежують можливості логістичної стратегії підприємства. Вони можуть мати як зовнішній, так і внутрішній характер (Табл. 2). Серед внутрішніх обмежень є: фінансовий стан; ресурсні можливості; рівень професійної підготовки та практичний досвід персоналу; матеріально-технічна база; рівень можливостей логістичної діяльності підприємства.

Серед зовнішніх обмежень є: особливості попиту на логістичне обслуговування; суспільна думка про логістичну діяльність підприємства; конкурентне середовище; галузеві показники логістичної діяльності та/чи обмеження; параметри та ємність сегменту логістичної діяльності. Об'єктивний аналіз логістичної стратегії дозволяє уникнути на початкових етапах помилок у стратегічному плануванні та логістичному менеджменті. Логістична стратегія забезпечує виконання процесу формування логістичної політики, спрямованої на планування та управління внутрішніми і зовнішніми поточковими процесами на основі інтеграції й координації, з метою отримання конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Вона формує зв'язки між корпоративною стратегією й окремими логістичними функціями (операціями), що реалізуються у логістичній системі підприємства та за її межами [25, с. 127].

Успіх формування та розвитку логістичної стратегії визначає врахування

Фактори, що обмежують можливості логістичної стратегії підприємства

Фактор	Характеристика
Витрати	Загальна тенденція функціонування підприємств – зниження витрат. Логістика визначає потребу у такій стратегії, яка дозволила б мінімізувати логістичні витрати та забезпечити: для виробника – отримання прибутку; для споживача – прийнятні ціни
Обслуговування споживачів	Логістична стратегія виходить із необхідності контролю обсягів запасу, часу доставки продукції споживачеві, швидкості реагування на запити споживачів і т. ін. Вона спрямовується на обслуговування споживача, забезпечуючи підприємству досягнення стійкої та довгострокової конкурентної переваги
Час	Логістична стратегія виходить із гарантування швидкої доставки продукції споживачеві. Особлива увага надається орієнтації на своєчасне постачання споживачеві нових видів продукції з відповідним їй сервісним забезпеченням
Якість	Логістична стратегія виходить із гарантії споживачеві довгострокової поставки кінцевої продукції високої якості (очікуваної споживачем якості) та відповідного сервісного забезпечення її споживчого використання
Гнучкість пропонованої продукції	Логістична стратегія орієнтується на виготовлення продукції із врахуванням специфікацій, що надаються конкретними споживачами. Вона передбачає формування пропозиції сервісу, що відповідає вимогам конкретних споживачів
Гнучкість обсягу пропонованої продукції	Логістична стратегія повинна оперативно реагувати на зміни у споживчому попиті. Вона забезпечує гнучкість виробничо-збутової діяльності підприємства
Технологія	Логістична стратегія оперує широким асортиментом технологій у різних сферах її застосування (транспортування, складування, формування та облік запасів і т. ін.). Вона виходить із орієнтації підприємства на сучасні логістичні технології та їх впровадження
Місце розташування	Логістична стратегія орієнтується на потреби споживачів щодо доставки продукції у місце, що максимально наближене до місця її споживання/експлуатації. Вона виходить із надання послуг у найбільш вигідному для споживача місці

Джерело: [20, с. 90].

таких основних чинників, як: кількість господарських суб'єктів, що входять у ланцюг поставок; кількість та розміщення у ланцюгу поставок центрів трансформації матеріального потоку (склади, перевалочні пункти тощо); варіантність транспортних моделей (за показниками витрат, виду транспортних засобів, швидкістю поставки, надійністю, ритмічністю, специфікою упаковки тощо); оперативність зв'язку (визначає рівень адаптації підрозділів підприємства та підприємства у цілому до зовнішнього середовища за рахунок ефективних зовнішніх і внутрішніх комунікаційних мереж, впливає на процеси прийняття та реалізації управлінських рішень, у тому числі при опрацюванні замовлень) [15, с. 151].

Формування логістичної стратегії передбачає реалізацію низки етапів (Рис. 1) [1, с. 309]. На етапі формування стратегічних цілей і завдань важливим є визначення комплексу оцінних показників. Важливо, щоб такі показники були деталізовані та адекватно відображали конкретні бізнес-процеси, які охоплюють логістичну діяльність підприємства. Досягнення цільових значень показників

Рис. 1. Загальна модель формування та реалізації логістичної стратегії підприємства
 Джерело: [10, с. 226].

забезпечує система управління логістичними бізнес-процесами, яка ґрунтується на реалізації циклів безперервного вдосконалення. Така система будується на регламентованій роботі власників процесів з покращення логістичної діяльності, що забезпечує досягнення поставлених цілей підприємства. Основними стадіями механізму формування логістичної стратегії є планування, моніторинг і регулювання.

До завдань планування робіт з формування логістичної стратегії належить вибір на певній множині альтернатив найкращої конфігурації системи логістичного управління з врахуванням прогнозованих параметрів замовлень споживачів (терміни поставок, ціни, кількість продукції та її якість, технології тощо), а також характеристик досяжних на даний час і у перспективі компетенцій підприємства. В основу такого планування покладені такі підходи, як: всебічне відображення у стратегічних планах всіх взаємозв'язків між постачальницькою, виробничою та збутовою діяльністю підприємства; ієрархія планів – від стратегічного плану всього підприємства до плану роботи його окремого працівника; послідовне проходження планової документації та багатостадійність процесу стратегічного планування – як по вертикалі (від керівництва підприємства до робочого місця і навпаки), так і по горизонталі – вздовж руху бізнес-процесу [4, с. 61]. Метою моніторингу процесу формування логістичної стратегії є відслідковування впливу збудованих факторів на параметри її реалізації. Завдання моніторингу полягає у якнайбільш ранньому розпізнанні виникнення критичних логістичних ситуацій, які можуть призвести до незворотних негативних змін у процесі формування стратегії логістичного управління. Метою регулювання (реконфігурації) процесу формування логістичної стратегії є компенсація відхилень, що виникають у

такому процесі, за рахунок структурних, функціональних та інших дій. Завданням регулювання є розв'язання проблемних логістичних ситуацій за допомогою певних управлінських впливів [15, с. 28].

На наступному етапі дослідження розглядали видovu класифікацію логістичних стратегій підприємства. Серед найбільш застосовуваних логістичних стратегій виділяють:

- стратегію мінімізації логістичних витрат та інвестування у логістичну мережу;
- стратегію максимізації та покращення логістичного сервісу;
- стратегію максимізації доходу та прибутку;
- стратегію підвищення конкурентних переваг підприємства, логістичного аутсорсингу.

Стратегія скорочення капіталовкладень спрямована на мінімізацію інвестицій в систему логістики, а також спрямована на максимальну рентабельність логістичних інвестицій. Стратегія максимізації та покращення логістичного сервісу зорієнтована на максимізування доходів в умовах стабільних логістичних витрат. Стратегія логістичного аутсорсингу визначається зосередженням компанії на своїх ключових областях компетенції та пошуку логістичних посередників для виконання не ключових функцій.

На завершальному етапі досліджувалися можливі альтернативи реалізації логістичної стратегії транспортно-експедиційної компанії ТМ-Транс, яка працює на вітчизняному ринку вантажних автомобільних перевезень. Коефіцієнт використання автомобільного парку становив 44,6% в 2016 році. Обсяг вантажоперевезень в 2016 році збільшився на 21,53%, порівняно з 2014 роком. Можливі напрями реалізації логістичної стратегії підприємства ТК «ТМ-Транс» наведено на Рис. 2.

Як видно з Рис. 2, напрями реалізації логістичної стратегії можна поділити на такі складові, як: напрями раціоналізації та напрями інвестування в транспортно-логістичну систему. В умовах значного зростання обсягу перевезень (близько 30-ти тисяч тонн на рік), задля забезпечення ефективності функціонування логістичної системи підприємства необхідно сформувати службу логістики. Саме на ній буде покладено основні функції з планування, організації та контролю транспортних перевезень. А також координацію діяльності автотранспортного підрозділу ТК «ТМ-Транс» з відповідними службами (відділами) підприємства. Окрім того, працівники цієї служби будуть досліджувати ринок транспортної

Рис. 2. Логістична стратегія розвитку ТК «ТМ-Транс»

Джерело: сформовано авторами.

логістики, аналізувати потреби і очікування споживачів цільового ринку, вивчати пропозиції конкурентів, а також їх сильні та слабкі сторони, для адаптації логістичної стратегії до умов цільових ринків. Якісний склад служби визначатиметься профілем її ключових компетенцій, а кількісний варто розраховувати на підставі аналізу трудомісткості здійснюваних бізнес-процесів та умов їх суміщення на одній посаді. Так, на даний час, у фірмах, що працюють на ринку транспортно-експедиторських послуг, логістичним персоналом є фахівці широкого профілю, які здатні виконувати спектр найрізноманітніших функцій (договірну роботу, кадрову роботу, складання актів, контроль за відвантаженням і персоналом, рішення оперативних питань, розрахунково-фінансову роботу). Тому чисельність служби логістики є незначною. Спеціалістам служби логістики необхідно провести організаційну роботу, а саме:

- закупити комп'ютерну систему для розрахунків тарифів;
- укласти договір на єдині коди по дорогах «Укрзалізниці»;
- провести консультації з засновниками і вибрати потенційних партнерів, що запропонують найкращі варіанти й умови роботи з обраних напрямків діяльності;
- провести зустрічі і переговори з потенційними партнерами і визначитися зі сферою транспортно-експедиторських послуг;
- провести рекламну роботу в Україні.

Оскільки підприємство ТК «ТМ-Транс» здійснює свою господарську діяльність в м. Івано-Франківськ, яке є достатньо насичене транспортно-експедиційними підприємствами, спеціалістам дослідницького сектору служби логістики необхідно зробити добре продуману рекламну кампанію як в засобах масової інформації (газетах, радіо, телебаченні), так і проводити візуальну рекламу – на плакатах, касетонах, бігбордах, а також поширювати рекламу в Інтернеті. Варто зазначити, що доцільно розробити свій офіційний сайт, через який також можна переглянути всі послуги підприємства, їх вартість й гарантії та замовити їх.

Реалізація логістичної стратегії підприємства за напрямом організації роботи логістичної служби не вимагає суттєвих витрат та забезпечує максимальне охоплення місцевого ринку транспортних послуг. Проте, більших прибутків підприємство може досягнути з розширенням географії збуту своїх послуг. За критеріями оптимальності та довгострокової перспективності стратегічного розвитку логістичної діяльності підприємства слід, в першу чергу, досліджувати регіональні ринки транспортно-експедиційних послуг Одеської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької області. Оскільки підприємства, що працюють на ринку транспортно-експедиційних послуг, пропонують своїм клієнтам майже однаковий їх асортимент, для залучення більшої кількості замовників необхідно розширити асортимент послуг за рахунок впровадження нових та модифікації існуючих послуг. Розширення географії збуту та асортиментної лінійки послуг ТК «ТМ-Транс» вимагає значних трудових та фінансових ресурсів. Тому, реалізація цих складових стратегії повинна бути узгоджена зі стратегією інвестування в логістичну систему.

Висновки

Отже, головною сутнісною ознакою логістичної стратегії є цілеспрямованість, а її призначення полягає у побудові організації, здатної успішно працювати, долаючи непередбачені обставини, виклики конкуренції, внутрішні проблеми, а також вона має здобувати все нові позиції на ринку. У найбільш загальному розумінні логістична стратегія розглядається як цілеспрямоване використання

органами управління підприємства логістичного підходу до встановлення й розвитку сукупності внутрішніх і зовнішніх відносин. Це здійснюється з метою реалізації процесів створення споживчої цінності у визначених часових і просторових параметрах середовища таких відносин задля отримання очікуваних конкурентних переваг та вигод. Логістична стратегія складається з чітких і цілеспрямованих підприємницьких підходів та ініціатив, які підприємство використовує для формування споживчого попиту та його задоволення, протидії конкурентній агресії та укріплення досягнутих ринкових позицій.

Логістичні стратегії є доволі важливою рушійною силою для досягнення стратегічних цілей підприємства, а також для підтримання конкурентоспроможності підприємства на ринку. За правильного застосування логістичних стратегій збільшується ефективність діяльності підприємства. Процеси формування та реалізації логістичної стратегії, їх коригування та адаптація до динамічно змінюваного зовнішнього середовища розглядаються як узагальнені завдання прийняття відповідних управлінських рішень у системі менеджменту підприємства. За результатами проведеного дослідження актуальних питань організації логістичної стратегії та формування тактики її здійснення визначено, що логістична стратегія – одна з функціональних стратегій підприємства (поряд з виробничою, фінансовою, маркетинговою, стратегією розвитку тощо), що ідентифікується у логістичних системах та ґрунтується на таких цілях, як: оптимізація рівня запасів, мінімізація часу переміщення матеріалів і виробів, забезпечення високого рівня логістичного обслуговування, забезпечення мінімального акцептованого рівня загальних витрат у логістичному каналі.

Формування логістичної стратегії передбачає системний підхід, зваженість у прийнятті тих чи інших стратегічних рішень. Доведено, що вибір логістичної стратегії підприємства у сучасних умовах господарювання є складним процесом узгодження необхідності мінімізації витрат за умови забезпечення покращення логістичного обслуговування та максимізації доходів, а також підвищення конкурентних переваг. Відповідно, вибір стратегічного напрямку залежатиме від виду логістичної системи, наявних матеріальних ресурсів та бізнес-стратегії самого підприємства. Ефективність вибору тієї чи іншої стратегії визначатиметься динамікою зростання доходів підприємства та підвищенням якості логістичного обслуговування і задоволення запитів споживачів. Аналіз показав, що ТМ-Транс – це транспортно-експедиційна компанія, яка займається різноманітними перевезеннями вантажів.

Основним завданням логістичної стратегії розвитку ТК «ТМ-Транс» є збільшення ефективності діяльності підприємства за рахунок високої якості обслуговування. Цього можливо досягти за рахунок координації транспортного обслуговування споживачів за їх замовленнями, в яких містяться умови поставок. Все це надає змогу отримати конкурентні переваги на ринку і зменшити витрати. Запропонована модифікована стратегія містить такі складові: створення та організація діяльності служби логістики, розширення географії збуту логістичних послуг і розширення їх асортименту, залучення додаткового інвестування в логістичну систему.

Література

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление. 7-е изд. / пер. с англ. ; под ред. С. Г. Божук. – СПб. : Питер, 2012. – 496 с.
2. Адизес И. Управление жизненным циклом корпорации / пер. с англ. ; под науч. ред. А. Г. Сефьяна. – СПб. : Питер, 2013. – 384 с.
3. Алькема В. Г., Сумець О. М. Логістика. Теорія та практика : навч. посібник / Алькема В. Г., Сумець О. М. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 272 с.

4. Амбросов В. Я. Механізм ефективного функціонування підприємств / В. Я. Амбросов, Т. О. Маренич // Економіка України. – 2014. – №6. – С. 60-66.
5. Андерсен Б. Бизнес процессы. Инструменты совершенствования / Б. Андерсен. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2013. – 272 с.
6. Аникин, Б. А. Логистика : учебник / под ред. Б. А. Аникина: 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2014. – 368 с.
7. Балабанова Л. В. Комерційна діяльність: маркетинг і логістика : навчальний посібник / Л. В. Балабанова, А. М. Германчук – К. : Професіонал, 2014. – 143 с.
8. Банько В. Г. Логістика : навчальний посібник / В. Г. Банько – К. : КНТ, 2013. – 345 с.
9. Бауэррокс Дональд Дж., Клосс Дейвид Дж, “Логистика: интегрированная цепь поставок” / пер. с англ. – 2-е изд. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2012. – С. 577-579.
10. Белошапка В. А. Стратегическое управление: принципы и международная практика / под ред. В. А. Белошапки. – К. : Абсолют-В, 2014. – 352 с.
11. Гудзь П. В. Аналіз зарубіжного досвіду застосування системного управління логістичною діяльністю / П. В. Гудзь, Т. І. Остапенко // Бізнес-інформ. – №4. – 2015. – С. 139-142.
12. Друкер, П. Ф. Энциклопедия менеджмента : пер. с англ. О. Л. Пелявского, П. Ф. Друкер ; под ред. Т. А. Гуреш. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2014. – 432 с.
13. Кальченко А. Г. Логістика : підручник / А. Г. Кальченко – К. : КНЕУ, 2013. – 85 с.
14. Карвовський Я. І. Логістика в управлінні стосунками з клієнтами / Я. І. Карвовський, К. М. Блонський // Вісн. нац. ун-ту ”Львів. політехніка”. Логістика. – 2016. – №552. – С. 35-39.
15. Корінь М. В. Логістика та її роль в забезпеченні ефективної діяльності підприємств / М. В. Корінь // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 35. – С. 148-152.
16. Крикавський Є. В. Логістичне управління : підручник / Є. В. Крикавський – Л. : НУ «Львівська політехніка», 2012. – 351 с.
17. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту : підруч. / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К. : Академвидав, 2012. – 414 с.
18. Луис Р. Система Канбан. Практические советы по разработке в условиях вашей компании / пер. с англ. Журиной Е. В. ; под науч ред. Башкардина Э. А. – М. : РИА стандарты и качество, 2013. – 140 с.
19. Мескон Майкл. Основы менеджмента / Мескон Майкл, Альберт Майкл, Хедоури Франклин / пер. с англ. – М. : “Дело”, 2012. – 704 с.
20. Пономарьова Ю. В. Логістика : навчальний посібник: / Пономарьова Ю. В. – Вид. 2-ге., перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, – 2013. – 328 с.
21. Рудюк Л. В. Фінансова логістика як інструмент підвищення конкурентоспроможності бізнесу авто перевізників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/19_AND_2013/Economics/10_142662.doc.htm
22. Тюріна Н. М. Логістика : навч. посібн. / Н. М. Тюріна, І. В. Гой, І. В. Бабій. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 392 с.
23. Тяпухин А. П. Логистика: Учебник для бакалавров. – М. : Юрайт, 2012. – 568 с.
24. Фролова Л. В. Логістичне управління підприємством: теоретико-методологічні аспекти : монографія / Л. В. Фролова. – Д. : ДонДУЕТ, 2012. – 130 с.
25. Хвищун Н. В. Логістичні складові підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н. В. Хвищун // Логістика: теорія та практика. – 2016. – №1. – С. 126-134.
26. Чернописька Н. В. Методичні підходи до оцінювання логістичної діяльності підприємства / Н. В. Чернописька // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2015. – № 608. – С. 265-271.
27. Чухрай Н. І. Логістичне обслуговування : підручник / Н. І. Чухрай – Львів. : Львівська політехніка, 2013. – 292 с.
28. Шандрівська О. Є. Логістичний менеджмент. Теоретичні основи : навч.-метод. посіб. / О. Є. Шандрівська, В. В. Кузяк, Н. І. Хтей. – Львів : Львівська політехніка, 2014. – 195 с.

УДК 351.851:378.1

В.Г. Алькема
доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри управлінських технологій
Університет економіки та права «КРОК»

О.О. Кучмеев
магістрант з управління навчальним закладом
Університет економіки та права «КРОК»

Аналіз ефективності діяльності кафедри вищого навчального закладу

У статті здійснено аналіз теоретичних, методичних та науково-практичних аспектів діяльності кафедри вищого навчального закладу. Проведено дослідження ефективності діяльності кафедри фінансів та банківської справи Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Розроблено алгоритм удосконалення процесів забезпечення ефективності діяльності кафедри вищого навчального закладу з підготовки фахівців різних ступенів.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, кафедра, управління кафедрою, ефективність, ефективність діяльності кафедри, оцінювання ефективності діяльності кафедри, аналіз ефективності діяльності кафедри.

В.Г. Алькема
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»

О.О. Кучмеев
магистрант по управлению учебным заведением
Университет экономики и права «КРОК»

Анализ эффективности деятельности кафедры высшего учебного заведения

В статье осуществлен анализ теоретических, методических и научно-практических аспектов деятельности кафедры высшего учебного заведения. Проведено исследование эффективности деятельности кафедры финансов и банковского дела Открытого международного университета развития человека «Украина». Разработан алгоритм усовершенствования процессов обеспечения эффективности деятельности кафедры высшего учебного заведения по подготовке специалистов различных степеней.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, кафедра, управление кафедрой, эффективность, эффективность деятельности кафедры, оценка эффективности деятельности кафедры, анализ эффективности деятельности кафедры.

V.H. Alkema
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Managerial Technologies Department
“KROK” University*

O.O. Kuchmieiev
*Master Degree Student in Educational
Institution Management
“KROK” University*

Analysis of the activity efficiency of the department of higher educational institution

The article analyzes the theoretical, methodological and scientific aspects of the activity of the department of higher educational institution. The study of the efficiency of the Department of Finance and Banking of the Open International University of Human Development “Ukraine” was conducted. The algorithm that improves the processes of ensuring the efficiency of the department of higher educational institution for training of specialists of different levels.

Key words: *higher educational institution, department, administration of department, efficiency, department efficiency, evaluating the efficiency of the department activity, analysis of department performance.*

Постановка проблеми

Підвищення громадянами України вимог до якості освіти, пов'язаних з інтеграцією України у Європейське співтовариство та включення закордонних вищих навчальних закладів (ВНЗ) у конкуренцію на вітчизняному ринку освітніх послуг, вимагає зміни підходів до організації роботи кафедри ВНЗ як його базового структурного підрозділу. Враховуючи сучасні виклики зовнішнього суспільного та освітнього середовища, невідкладним є вироблення нової стратегії розвитку випускової кафедри, яка з огляду на сучасні реалії, надавала б відповідь на запитання: що кафедра повинна робити в теперішньому, щоб досягти бажаних результатів у майбутньому? При цьому, кафедра сучасного вітчизняного ВНЗ вступила в період не лише нових умов функціонування, але й нових нормативно-правових вимог. Враховуючи вищезазначене, виникає необхідність проведення дослідження ефективності діяльності кафедри як основного функціонального підрозділу ВНЗ у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Аналізуючи наукові дослідження за цією тематикою слід зазначити, що останніми роками науковцями здійснюються активні пошуки засобів модернізації системи діяльності кафедри ВНЗ. Так, питання формування науково-педагогічного складу випускних кафедр досліджував В. Алькема [1], управління діяльністю кафедри з розвитку інноваційних процесів в системі освіти розглядала Я. Горшеніна [2], комп'ютерна підтримка педагогічної діяльності кафедри аналізувалася у роботі Д. Іус [2]; особливості управління діяльністю кафедри розглядалися у роботі С. Резніка [3]; управління діяльністю кафедри в напрямку розвитку інноваційних процесів в системі додаткової професійної освіти вивчала Н. Савіна [4]; систему оцінки діяльності кафедр університету досліджував В. Ковальов [5]; критерії ефективності діяльності випускової університетської кафедри розробляла О. Смагіна [6]; інформаційно-педагогічну модель діяльності кафедри вивчала

Д. Тевс [7]. Серед зарубіжних науковців, які досліджували питання управління кафедрою, можна назвати Д. Садлака [8]; С. Веста [9], Е. Венгера [10] та інших. Віддаючи належне авторам цих досліджень варто зауважити, що аспекти ефективності діяльності кафедри в умовах модернізації змісту її діяльності не отримали належного висвітлення. Проведений аналіз наукових робіт показав, що кафедра ВНЗ ще не стала предметом детального вивчення, в наявних дослідженнях вивчаються та обґрунтовуються шляхи вдосконалення лише окремих аспектів діяльності кафедри. Питання оцінки ефективності діяльності кафедри не отримало належного місця в сучасних дослідженнях.

Невирішена раніше частина загальної проблеми

Ефективність діяльності кафедри, підвищується за умов використання у практичній діяльності ВНЗ України прикладів успішної практики апробованих та впроваджених у провідних закордонних та національних освітніх інституціях. На підставі їх імплементації з'являється можливість здійснювати розробку такої стратегії забезпечення ефективності кафедри, яка буде забезпечувати ефективність та результативність її діяльності в контексті суттєвої зміни її зовнішнього середовища, а також умов її функціонування. Практика свідчить про переваги використання функціонального і системного підходів задля забезпечення належної ефективності діяльності кафедри. При цьому, слід здійснювати поєднання цілеспрямованого педагогічного управління і співробітництва науково-педагогічних працівників та керівника кафедри, що спрямовані на досягнення високої ефективності її діяльності. Тому, в цьому дослідженні акцент здійснено на аналізі чинників, що безпосередньо впливають на ефективність діяльності кафедри та формування алгоритму підвищення ефективності її діяльності.

Мета дослідження полягала в проведенні аналізу ефективності діяльності кафедри ВНЗ та розробленні алгоритму підвищення ефективності її діяльності.

Виклад основного матеріалу

На першому етапі дослідження було проаналізовано чинні нормативні документи, що регламентують діяльність вищих навчальних закладів взагалі та кафедр зокрема [11; 12; 13-22], а також фахові публікації, присвячені пошуку шляхів вдосконалення діяльності кафедри [2-4; 7; 23-27]. У типовому положенні про кафедру подається таке визначення: «кафедра – основний навчально-науковий підрозділ, що здійснює навчальну, методичну і науково-дослідну роботу з однієї або декількох споріднених дисциплін, виховну роботу серед студентів, а також підготовку науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації фахівців» [11]. Визначення поняття «кафедра» було досліджено в роботах Я. Горшеніної, С. Резніка, Н. Савіної, О. Смагіної Д. Тевс [2-4; 6-7]. У таблиці в узагальненому вигляді виділені основні елементи визначення поняття «кафедра» та виділено її функції. Визначення кафедри, як об'єднання викладачів навчальних дисциплін, що пропонує український педагогічний енциклопедичний словник [28] та С. Резнік [3], не відображає сутності процесу діяльності тому, що до складу кафедри, окрім професорсько-викладацького складу, входить навчально-допоміжний персонал. Інші дослідники, що розглядали поняття кафедра, а саме: Я. Горшеніна, С. Резнік, Н. Савіна, О. Смагіна. Д. Тевс [2-4; 6-7], стверджують, що «кафедра – це навчально-науковий структурний підрозділ».

Серед основних елементів визначення цього поняття майже всі дослідники, окрім С. Резніка та Н. Савіної [3-4], виділяють такі функціональні елементи, як: здійснення навчальної роботи, методичної роботи, науково-дослідної робо-

ти, виховної роботи серед студентів, підготовку науково-педагогічних кадрів та підвищення кваліфікації фахівців. Разом із тим С. Резнік [3], погоджується, що кафедра є структурною одиницею факультету, що здійснює навчальну, методичну та науково-дослідну діяльність, бере участь у перепідготовці та підвищенні кваліфікації працівників інших підприємств, проте він не виділяє ці напрями діяльності у визначенні. Так само і Н. Савіна [4], визначає кафедру як навчально-науковий структурний підрозділ, а інші елементи цього поняття визначає як види діяльності.

Таблиця

Складові елементи визначення поняття «кафедра»

Елементи визначення поняття	Український педагогічний енциклопедичний словник	С. Резнік	Положення про кафедру ВНЗ	Закон України «Про вищу освіту»	Д. Тевс	Я. Горшеніна	Н. Савіна	О. Смагіна
...об'єднання викладачів...	+	+						
...навчально-науковий структурний підрозділ ВНЗ...			+	+	+	+	+	+
...що здійснює навчальну роботу...			+	+	+	+		+
...що здійснює методичну роботу...			+	+	+	+		+
...що здійснює науково-дослідну роботу...			+	+	+	+		+
...що здійснює виховну роботу серед студентів...			+		+	+		+
...що здійснює підготовку науково-педагогічних кадрів...			+		+	+		+
...що здійснює підвищення кваліфікації фахівців...			+		+	+		+

Джерело: укладено авторами за джерелами [2-4; 7; 28-30].

Законом України «Про вищу освіту» [13], кафедру визначено як базовий структурний підрозділ ВНЗ державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузеву групою спеціальностей, до складу якої входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш ніж три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання. Англomовні джерела дають таке визначення: «кафедра є підрозділом університету, присвяченим конкретній дисципліні» [8; 10]. Таке визначення характеризує структуру та особливості діяльності вищого навчального закладу в США.

Отже, аналізування наукових джерел [2-4; 6-7], надало підстави для з'я-

сування сутності поняття «кафедра» та його сучасного розуміння, а також виокремлення основних функцій і напрямів діяльності кафедри (навчальної, методичної, науково-дослідної, виховної, підготовки науково-педагогічних кадрів та підвищення кваліфікації фахівців), а також поняття – науково-педагогічної діяльності кафедри, яку ми розуміємо як діяльність викладачів та співробітників кафедри, спрямованої на забезпечення реалізації основних функцій та напрямів роботи кафедри. Детально, реалізація функцій кафедри наведена на Рис. 1. В аспекті управління, особливу увагу заслуговують дослідження Н. Савіної, яка [4] розглянула процес управління діяльністю кафедри з врахуванням трьох позицій:

- розгляд управління з точки зору процесів, що відбуваються всередині системи освіти;
- розгляд управління з позиції процесів включення системи освіти в зовнішнє середовище;
- розгляд управління з точки зору його здійснення всередині кафедри.

Н. Савіною встановлено, що кафедра є провідним структурним підрозділом установи освіти, оскільки об'єднує у своїй діяльності всі напрями функціонування і розвитку установи даного типу [4, с. 122]. Модель управління діяльністю кафедри запропонована Н. Савіною складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів:

1) мета управління діяльністю кафедри з розвитку інноваційних процесів – сприяння впровадженню інновацій у систему загальної освіти за допомогою розвитку інноваційних процесів у системі додаткової професійної освіти педагогів;

2) теоретико-методологічні основи управління діяльністю кафедри з розвитку інноваційних процесів;

3) організаційно-педагогічні умови ефективності управління діяльністю кафедри із розвитку інноваційних процесів;

4) технологія управління діяльністю кафедри з розвитку інноваційних процесів в системі додаткової професійної освіти педагогів (сукупність дій, операцій і процедур, засобів організації певних умов, що інструментально забезпечують досягнення прогнозованого результату і включають такі етапи: аналітико-пошуковий, організаційно-діяльнісний, оцінно-коректувальний);

5) результат управління діяльністю кафедри з розвитку інноваційних процесів – інноваційне перетворення системи додаткової професійної освіти педагогів і системи загальної освіти.

На другому етапі досліджували ефективність діяльності кафедри фінансів та банківської справи Відкритого Міжнародного університету розвитку людини «Україна». Ефективність управління діяльністю кафедри нами розуміється як комплексне поняття, що включає як мінімум три складові. Під економічною ефективністю діяльності кафедри нами розуміється ступінь використання ресурсів і засобів, які знаходяться у розпорядженні завідувача кафедри. Ефективність освітньої діяльності кафедри визначається якістю освіти за напрямком діяльності кафедри, яку можна визначити як відповідність компетентностей випускника вимогам державного освітнього стандарту та вимогам до конкретної посади. Окрім того, ефективність освітньої діяльності кафедри характеризується навчальними проектами, що розробляються та впроваджуються кафедрою в практику в ході: навчальної, методичної, наукової, організаційної та організаційно-виховної роботи. Соціальна ефективність діяльності досліджуваної кафедри характеризується наступними показниками:

- соціально-психологічним кліматом на кафедрі;

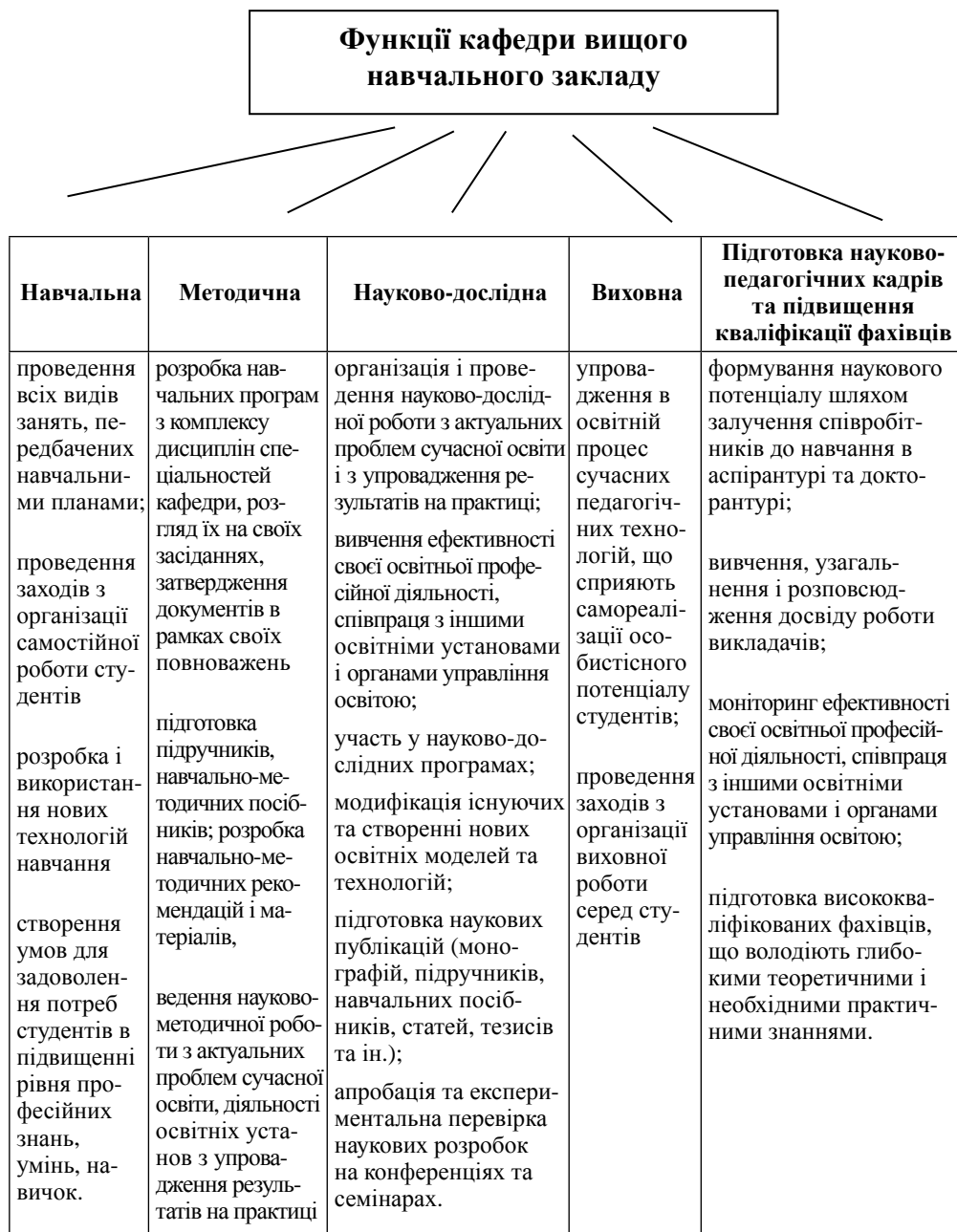

Рис. 1. Функції кафедри вищого навчального закладу

Джерело: укладено авторами за [16; 24; 73; 88].

- згуртованістю колективу, розвитком соціальної та трудової активності співробітників кафедри;
- розвитком особистості кожного члена кафедри;
- координацією різноманітних соціальних відносин;
- здатністю завідувача кафедри залучати та утримувати перспективних викладачів тощо.

При проведенні дослідження ефективності діяльності кафедри було отрима-

но наступні результати: ступінь використання ресурсів і засобів, які знаходяться у розпорядженні завідувача кафедри, тобто економічну ефективність та ефективність освітньої діяльності кафедри фінансів та банківської справи, було оцінено на 4 бали за 5-ти бальною системою. На кафедрі створено умови для покращення науково-дослідної роботи як викладачів, так і студентів, а саме: можливість користуватись комп'ютерами, підключеними до мережі Інтернет; відкритий доступ до бездротової мережі wi-fi; наявність та можливість використання наукових періодичних видань в бібліотеці. За результатами проведеного аналізу соціальної ефективності діяльності кафедри встановлено, що на кафедрі панує позитивний соціально-психологічний клімат та дружня атмосфера, колектив кафедри достатньо згуртований, завідувач кафедри проявляє розуміння, повагу та підтримку підлеглого персоналу та сам, зі свого боку, користується повагою. Серед позитивних тенденцій у діяльності кафедри можна назвати функціонування навчально-банківського центру, проходячи навчання у якому студенти отримують необхідні знання та навички практичного спрямування та здійснюється активне залучення студентів до науково-дослідної роботи.

Серед недоліків діяльності кафедри можна назвати: низьку забезпеченість мультимедійними засобами супроводу навчального процесу, що значно ускладнює донесення до студентів та засвоєння ними необхідного матеріалу; недосконалість та мінливість переліку існуючих баз проходження практик студентами; низький відсоток участі науково-педагогічних працівників кафедри у розробці інноваційних учбових програм та надання допомоги в працевлаштуванні випускників за спеціальністю кафедри; недостатній рівень впровадження та застосування персоналом кафедри нових форм, методів і технологій навчання; недостатній рівень підтримання зв'язків (надання консультацій, порад, обміну думками з приводу покращення якості освіти за спеціальністю кафедри) з випускниками, які проходили навчання за спеціальністю кафедри та колишніми аспірантами випускниками кафедри.

Для покращення ефективності роботи кафедри було запропоновано низку рекомендацій. Наше бачення їх реалізації було представлено у вигляді алгоритму (Рис. 2). Він є логічно впорядкованою системою заходів, які необхідно виконати на кожному із визначених етапів, задля досягнення бажаного стану функціонування кафедри. На корегуючому етапі пропонується вжити заходів стосовно усунення тих недоліків, які були виявлені нами під час проведення нашого дослідження, а саме:

- вжити заходів до впровадження та застосування персоналом кафедри нових форм, методів і технологій навчання;
- налагодити та підтримувати (з метою надання консультацій, порад, обміну думками з приводу покращення якості освіти за спеціальністю кафедри) тісні зв'язки з випускниками, які проходили навчання за спеціальністю кафедри та колишніми аспірантами – випускниками кафедри;
- налагодити зв'язки з якомога більшою кількістю роботодавців, з метою врахування якісних параметрів підготовки фахівців у відповідності до вимог ринку праці та забезпечення для студентів можливості подальшого працевлаштування;
- забезпечити участь якомога більшої кількості науково-педагогічних працівників кафедри у розробці інноваційних учбових програм та регулярно відвідування ними відкритих занять, семінарів, мастер-класів провідних науковців за напрямком діяльності кафедри.

На концептуально-розвиваючому етапі пропонується надання повної авто-

Рис. 2. Етапи вдосконалення процесів управління ефективністю функціонування кафедри

Джерело: укладено авторами.

номії кафедри у: виборі форм та методів проведення занять за дисциплінами, які викладаються на кафедрі; визначенні спеціалізацій по спеціальності кафедри; обранні тем наукових досліджень; організації методичної роботи; веденні проєктної роботи тощо; впровадженні рейтингової оцінки діяльності викладачів по показникам навчальної, методичної, наукової, організаційно-виховної роботи та стимулювання викладачів кафедри, які мають найвищі рейтинги; запровадження системи кураторства викладачів над студентами, що підвищить якість засвоєння студентами знань та можливість отримання додаткових консультацій з питань, які ними не були засвоєні з тих чи інших причин; запровадження на спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» спеціалізації, наприклад таких, як: фінанси державних установ, фінанси комерційних структур, банківська справа, страхування тощо, що дасть можливість надати глибокі знання та якісно підготувати фахівців за конкретно обраними майбутніми випускниками сферами діяльності.

На етапі вдосконалення навчально-методичної роботи можна запропонувати наступні заходи, серед яких:

- створення науково-дослідних студентських гуртків та товариств з метою поглибленого вивчення новітніх технологій з ведення фінансового обліку, аналізу і аудиту, особливостей діяльності страхових компаній та банківських установ;
- створення електронної приймальної кафедри задля офіційного листування зі студентами та практикуючими фахівцями;
- використання комп'ютерних технологій при викладанні навчальних дисциплін, зокрема перехід на 100% мультимедійне супроводження всіх курсів навчального плану, які викладаються кафедрою;
- розробка заходів з реалізації навчання студентів за дистанційною формою;
- введення окремих спецкурсів з викладанням англійською мовою;
- найбільш активне і результативне залучення студентів до участі в конкурсах, олімпіадах;

- забезпечення регулярного проведення засідань дискусійного клубу студентів (щокварталу), на яких обговорюватимуться питання розвитку фінансів, банківської справи та страхування, результати індивідуальної науково-пошукової роботи студентів з дисциплін фахового спрямування;

- запровадження анкетування студентів з метою з'ясування зауважень і пропозицій стосовно оптимізації навчального процесу на кафедрі, зокрема, після проходження циклу з кожної дисципліни можна запропонувати проводити анкетування студентів щодо оцінки якості отриманих знань, практичних навичок, взаємин з викладачами та отримання пропозицій з приводу покращення навчального процесу на кафедрі;

- створення по кожній дисципліні, що читається на кафедрі, підручника, який відповідає змістові програми та вимогам викладача дисципліни;

- привнесення у лекції дискусійних елементів та інтерактивності, збільшення уваги до розгляду сучасних суспільно важливих тем;

На етапі вдосконалення наукової роботи та міжнародного наукового співробітництва, можна запропонувати наступні заходи:

- започаткування власного сайту кафедри з метою поширення наукових здобутків викладачів, аспірантів, студентів;

- запровадження проведення щорічної Міжнародної науково-практичної конференції за профілем кафедри;

- подальше відкриття та виконання науково-дослідних тем у межах робочого часу викладачів та аспірантів (здобувачів наукового ступеня) кафедри;

- налагодження співробітництва з українськими та зарубіжними ВНЗ і науково-дослідними установами з метою обміну досвідом наукової роботи, вивчення новітніх методик досліджень, обміну навчальними посібниками тощо;

- налагодження роботи з організації міжнародної співпраці, зокрема для вирішення питання стажування викладачів та аспірантів у споріднених ВНЗ близького і далекого зарубіжжя, сумісної роботи з пошуку грантів та їх виконання;

- запровадження проведення постійно діючого кафедрального науково-методичного семінару з залученням науковців з інших ВНЗ та наукових установ.

На профорієнтаційному етапі, можна запропонувати наступні заходи:

- активізація профорієнтаційної роботи, для чого пропонується постійно оновлювати презентаційні матеріали та відповідну сторінку сайту кафедри в соціальних мережах;

- постійно проводити цільові виїзди до навчальних закладів, які готують молодших спеціалістів (коледжі, технікуми);

- залучати школярів до наукових та виховних заходів кафедри;

- здійснювати впровадження новітніх форм інтеграції студентів та викладачів до світового освітнього процесу, зокрема організаційне забезпечення процесу підготовки студентів кафедри з отриманням двох дипломів – українського та європейського;

- сприяння працевлаштуванню випускників шляхом якісного підбору та розширення баз практики, а також забезпечення підтримання тісної співпраці з представниками міського та обласного фондів зайнятості;

- створення на сайті кафедри сторінки для інформації щодо працевлаштування.

На етапі вдосконалення матеріально-технічної бази, можна запропонувати

наступне, а саме: створення спеціалізованої аудиторії (лабораторії) для студентів спеціальності “Фінанси, банківська справа та страхування» з метою проведення роботи наукових гуртків, круглих столів і захисту результатів науково-пошукової роботи студентів.

Висновки

Кафедра є ключовим структурним підрозділом сучасного ВНЗ, що здійснює навчальну, методичну і науково-дослідну роботу з однієї або декількох споріднених дисциплін, виховну роботу серед студентів, а також підготовку науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації фахівців.

Ефективність діяльності кафедри відображає ступінь використання ресурсів і засобів, які знаходяться у розпорядженні завідувача кафедри. Основу процесу планування діяльності кафедри складають плани, що містять у собі мету та завдання, які, у свою чергу, визначають послідовність ресурсів та термінів виконання робіт, необхідних для досягнення поставленої мети.

Діяльність кафедри організована за п'ятьма основними функціональними блоками, а саме: управлінсько-функціональна робота, навчальна робота, методична робота, наукова робота, організаційно-виховна робота. В процесі дослідження встановлено, що ефективність діяльності кафедри включає три аспекти, серед яких: економічна (управлінсько-функціональна) ефективність, ефективність освітньої діяльності та соціальна ефективність.

У результаті проведеного дослідження управління ефективністю, нами були отримані наступні результати, такі як: ступінь використання ресурсів і засобів, які знаходяться у розпорядженні завідувача кафедри, тобто економічну ефективність та ефективність освітньої діяльності кафедри оцінено на прийнятному рівні. За результатами проведеного аналізу соціальної ефективності діяльності кафедри встановлено, що на кафедрі панує позитивний соціально-психологічний клімат та дружня атмосфера, колектив кафедри достатньо згуртований, завідувач кафедри проявляє розуміння, повагу та підтримку підлеглого персоналу та сам, зі свого боку, користується повагою. Тож, відповідно соціальну ефективність роботи кафедри можна вважати гарною. Серед позитивних тенденцій у діяльності кафедри можна назвати функціонування навчально-банківського центру, проходячи навчання у якому студенти отримують необхідні знання та навички практичного спрямування та активне залучення студентів до науково-дослідної роботи.

Серед недоліків, на які рекомендується звернути увагу завідувачу кафедри, можна назвати: низьку забезпеченість мультимедійними засобами супроводу навчального процесу (проекторами), що значно ускладнює донесення до студентів та засвоєння ними необхідного матеріалу; недосконалість та мінливість переліку існуючих баз проходження практик студентами; низький відсоток участі науково-педагогічних працівників кафедри у розробці інноваційних навчальних програм та надання допомоги в працевлаштуванні випускників за спеціальністю кафедри; недостатній рівень впровадження та застосування персоналом кафедри нових форм, методів і технологій навчання; недостатній рівень підтримання зв'язків (надання консультацій, порад, обміну думками з приводу покращення якості освіти за спеціальністю кафедри) з випускниками, які проходили навчання за спеціальністю кафедри та колишніми аспірантами випускниками кафедри

Задля покращення ефективності роботи кафедри запропоновано алгоритм вдосконалення процесів управління ефективністю функціонування кафедри з підготовки фахівців різних ступенів, який складається з наступних етапів: ко-

регуючого, профорієнтаційного, концептуально-розвиваючого, вдосконалення навчально-методичної роботи, вдосконалення наукової роботи та міжнародного співробітництва, а також складається з розвитку матеріально-технічної бази.

Література

1. Алькема В. Г. Формування науково-педагогічного складу випускних кафедр економічного профілю / В. Г. Алькема // Проблеми освіти : науковий збірник. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Випуск №77, Частина 1. – 256 с. – С. 125-130.
2. Горшенина Я. Л. Педагогическое сопровождение развития коммуникативной компетентности будущего учителя в деятельности кафедры педагогического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Горшенина Яна Львовна ; Омский гос. пед. ун-т. – Омск, 2013. – 250 с.
3. Резник С. Д. Управление кафедрой : учебник / С. Д. Резник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 635 с.
4. Савина Н. М. Управление деятельностью кафедры по развитию инновационных процессов в системе дополнительного профессионального образования педагогов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Савина Наталья Михайловна. – Белгород. гос. ун-т. – Белгород, 2015. – 222 с.
5. Система оценки деятельности кафедр университета / Ковалев В., Ледяев А., Миконы С., Якубчик П. – СПб. : Петербургский государственный университет путей сообщения, 2014. – 126 с.
6. Смагіна О. О. Критерії ефективності діяльності випускаючої університетської кафедри. – [Електронний ресурс] / О. О. Смагіна // Наук. вісн. Донбасу. – 2013. – №2 (22). – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN22/13soovku.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 10.02.14.
7. Тевс Д. П. Информационно-педагогическая модель деятельности кафедры педагогического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Тевс Дина Петровна. – Барнаульский государственный педагогический университет. – Барнаул, 2016. – 160 с.
8. Sadlak J. The World-Class University and Ranking: Aiming Beyond Status / Jan Sadlak, Liu Nian Cai // UNESCO-CEPES, Shanghai Jiao Tong University. – Cluj University Press, 2015. – 379 p.
9. Vest C. Enabling Meta University / C. Vest // Educause Review. – 2006. – № 41 (3). – P. 18–30.
10. Wenger E. Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity / Etienne Wenger. – New York : Cambridge University, 2013. – 318 p.
11. Положення про державний вищий навчальний заклад № 1074 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-96-%D0%BF>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.
12. Положення про кафедру інформаційних технологій та систем Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://its.luguniv.edu.ua/kaf1_u/about_kaf/polnaf_its.htm. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.02.17.
13. Про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.03.15.
14. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України освіту [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 14.10.2014 №1006. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0628-08>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.
15. Про затвердження тимчасових вимог до педагогічних програмних засобів [Електронний ресурс] : указ МОН України від 15.05.2006 № 369. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS4253.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.
16. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] : указ Президента України від 17.04.02 № 347/2002. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.

17. Про Національну програму інформатизації [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.

18. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.03.17.

19. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.01.2015 р. № 1144-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.

20. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.03.17.

21. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 09.01.2007 р. № 537–V. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.

22. Типове положення про кафедру Черкаського державного технологічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chdtu.edu.ua/normative/regulations/item/1607-tyrove-polozhennya-pro-fakultet-cherkaskoho-derzhavnoho-tehnolohichnoho-universytetu>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 20.03.17.

23. *Світлична Я. В.* Оцінка та забезпечення економічної результативності функціонування дорожньобудівельних підприємств : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. экон. наук / Я. В. Світлична. – Х., 2016. – 16 с.

24. Системи підтримки дистанційного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.convdocs.org/docs/index-82016.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.17.

25. *Смагіна О. А.* Система обеспечения научно-педагогической деятельности кафедры университета средствами информационно-коммуникационных технологий / О. А. Смагіна // Социосфера : науч.-метод. и теор. журн. – 2014. – № 1. – С. 241–244.

26. *Смагіна О. О.* Аналіз результатів опитування викладачів та завідувачів кафедри щодо труднощів, з якими вони стикаються в діяльності кафедри університету / О. О. Смагіна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта, 2013. – Вип. 41, ч. 5. – С. 257–267.

27. *Смагіна О. О.* Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в діяльності кафедри університету (аналіз результатів опитування викладачів та завідувачів кафедри) / О. О. Смагіна // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2013. – №18 (277) : Пед. науки. – С. 42–59.

28. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. 2, доп. і випр. – Рівне. : Волинські обереги, 2014. – 522 с.

29. *Падерин И. Д.* Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия / И. Д. Падерин // Вісник Академії економічних наук України. – 2013. – №1. – С. 89–95.

30. Рейтинг ВУЗов України журналу «Деньги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.abiturient.in.ua/ru/rating/rating_dengi. – Загл. с екрана. – Дата обращения: 12.03.17.

31. *Иус Д. В.* Компьютерная поддержка инновационной педагогической деятельности кафедры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Иус Дмитрий Владимирович. – Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2007. – 232 с.

УДК 336.71

І.П. Мігус

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки
Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького (м. Черкаси)*

М.П. Денисенко

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бізнес економіки
Київського національного університету технологій і дизайну (м. Київ)*

Я.С. Коваль

*здобувач кафедри менеджменту
та економічної безпеки
Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького (м. Черкаси)*

Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку

У статті проаналізовано поняття «економічна безпека». Висвітлені основні проблеми формування механізму антикризового управління системним банком. Обґрунтована модель інтегрального показника при формуванні економічної безпеки банку.

Ключові слова: банк, економічна безпека, заходи безпеки, інтегральний показник антикризової стійкості, антикризове управління.

И.П. Мигус

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмента и экономической
безопасности
Черкасского национального университета
им. Богдана Хмельницкого (г. Черкаси)*

М.П. Денисенко

*доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры
бизнес экономики Киевского национального
университета технологий и дизайна (г. Киев)*

Я.С. Коваль

*соискатель кафедры менеджмента
и экономической безопасности
Черкасского национального университета
им. Богдана Хмельницкого (г. Черкаси)*

Расчет интегрального показателя оценки экономической безопасности банка

В статье проанализированы понятия «экономическая безопасность». Освещены основные проблемы формирования механизма антикризисного управления системным банком. Обоснованная модель интегрального показателя при формировании экономической безопасности банка.

Ключевые слова: банк, экономическая безопасность, меры безопасности, интегральный показатель антикризисной устойчивости, антикризисное управление.

I.P. Mihus

*Doctor of Economics, Professor,
Head of Management and Economic Security Department
Cherkasy National University
named after Bohdan Khmelnytsky (Cherkasy)*

M.P. Denysenko

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of Business Economics Department
Kyiv National University of Technologies and Design (Kyiv)*

Ya.S. Koval

*External PhD Student of Department
of Management and Economic Security
Cherkasy National University
named after Bohdan Khmelnytsky (Cherkasy)*

Calculation of the integral indicator of the bank economic security assessment

The article analyzes the concepts of “economic security”. The main problems of formation of the anti-crisis management mechanism of the system bank are highlighted. The substantiated model of an integral indicator at formation of bank economic security.

Key words: bank, economic security, security measures, integral indicator of anticrisis sustainability, crisis management.

Постановка проблеми

Економічна безпека банків можлива тільки за умови забезпечення балансу корпоративних економічних інтересів усіх осіб, зацікавлених у результатах її діяльності. До зацікавлених осіб можна віднести не лише власників, але й їх працівників та всіх зовнішніх контрагентів, з якими вони взаємодіють у процесі своєї діяльності, в тому числі й держава. Недостатнє врахування інтересів будь-якої зацікавленої особи на користь інших осіб призводить до дестабілізації та погіршення економічної безпеки банку.

Тому, визначення ефективного механізму управління банками є важливим елементом оцінювання якості його організації і здійснення. Забезпечення високої ефективності такого механізму і є складовою частиною загальної проблеми з підвищення ефективності діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблеми підходів до оцінки рівня економічної безпеки та розрахунку інтегральних показників банку присвячено значну кількість наукових праць. В Україні і за кордоном цією проблемою займалися О. Барановський [5], Т. Болгар, В. І. Франчук [8], З. Васильченко [1], Н. В. Зачосова [3], М. Єрмошенко С. Забияко, С. І. Мельник, Ю. С. Ребрик [6], Л. О. Лігоненко [2], М. Зубок, Л. Перехрест, О. Пластун та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Розробка методів розрахунку інтегрального показника при формуванні економічної безпеки комерційного банку має важливе методологічне значення, яке пов'язане з необхідністю щоденно відстежувати фінансовий стан та підтримувати на належному рівні економічну безпеку в ринкових умовах модернізації економіки.

Існуючі методи розрахунку інтегрального показника залишаються дискусійними. Це, насамперед, стосується вибору коефіцієнтів, системи показників, що їх характеризують, і методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є вивчення науково-методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку, а також вибір оптимальної моделі розрахунку інтегрального показника при формуванні економічної безпеки банку.

Вклад основного матеріалу дослідження

У сучасних умовах формування механізму, попередження кризових явищ у діяльності суб'єктів господарювання і банку зокрема, вимагає переорієнтації роботи Національного банку і керівництва банків на раннє виявлення потенційних проблем і ступеня схильності їм з боку того чи іншого банку. Це передбачає розробку і впровадження нових підходів до оцінки якості діяльності, розвитку відносин, довіри і співпраці між різними установами і регулюючими органами. Варто зауважити, що важливим елементом такого механізму повинна стати підготовча робота, що включає в себе вдосконалення змісту банківського нагляду, зміцнення ринкової дисципліни та транспарентності діяльності українських банків. Враховуючи і певні окремі результати, можна оцінити різні подальші дії при формуванні економічної безпеки банку [1].

Основною метою розвитку банківської системи України є розбудова стійкої, конкурентоспроможної та прозорої системи, яка може сприяти довгостроковому економічному зростанню країни. Отже, успішна діяльність банківських установ залежить від правильно обраної стратегії управління і розвитку, методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання (Рис. 1).

На наш погляд, система індикаторів механізму економічної безпеки управління повинна формуватися на основі науково-обґрунтованих базових положеннях та вихідних принципах. Лігоненко Л. О. пропонує такі методологічні принципи формування системи показників-індикаторів кризового стану та загрози банкрутства суб'єктів господарювання: адекватність системи показників задачам діагностичного дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити виявлення та оцінку глибини розвитку кризи та її окремих фаз, проведення діа-

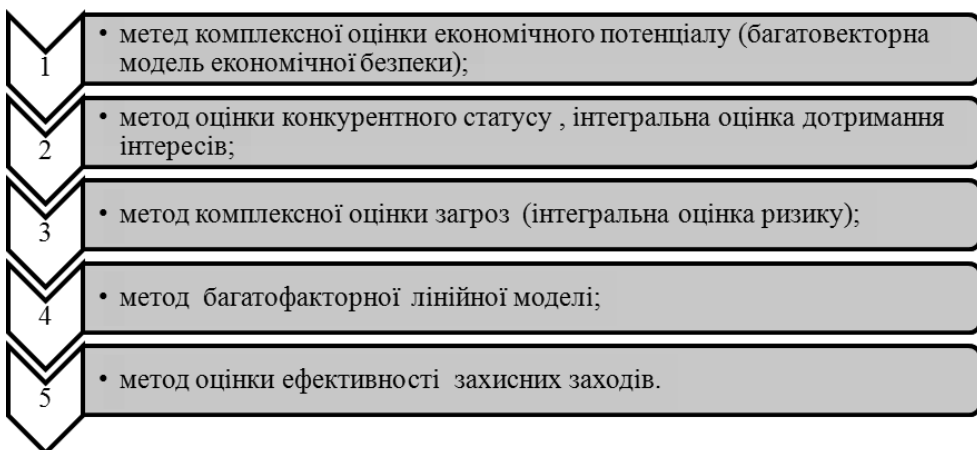

Рис. 1. Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання

Джерело: складено авторами на основі [1].

гностики передумов для її поглиблення або послаблення; наявність інформаційного забезпечення для розрахунку значень показників, проведення динамічного та порівняльного аналізу; можливість чіткого визначення алгоритмів розрахунку показників-індикаторів кризи; можливість накопичення статистичної бази стосовно рівня та динаміки зміни показників, що з часом стане інформаційною передумовою розробки спеціальних моделей діагностики кризи та загрози банкрутства [2].

Таким чином, ефективне забезпечення економічної безпеки повинно бути забезпечене комплексом індикаторів, що відображають різноманітні симптоми кризових явищ з врахуванням ступеня генерування небезпек. Проаналізувавши різні підходи до формування систем індикаторів, на наш погляд, для визначення інтегрального показника антикризової стійкості, зазначені індикатори слід згрупувати за декількома напрямками (Табл. 1) [3].

Таблиця 1

Згрупована системи індикаторів інтегрального показника при формуванні економічної безпеки банку

Група	Показники	Коефіцієнти
Перша група	Капітальної стійкості	коефіцієнт надійності; коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів; коефіцієнт концентрації власного капіталу; коефіцієнт левериджу;
Друга група	Ділової активності	коефіцієнт активності залучення ресурсів; рівень депозитів у зобов'язаннях; коефіцієнт кредитної активності.
Третя група	Ліквідності, платоспроможності банку	коефіцієнт загальної ліквідності; коефіцієнт співвідношення високоліквідних і робочих активів; коефіцієнт співвідношення високоліквідних і загальних активів; коефіцієнт платоспроможності;
Четверта група	Ефективності управління банком.	загальний рівень рентабельності; коефіцієнт процентного доходу; доходність активів; витратність активів; прибутковість активів; прибутковість капіталу; коефіцієнт дієздатності.

Джерело складено авторами на основі [4].

Таким чином, забезпечення високої ефективності управління є складовою частиною загальної проблеми з підвищення ефективної діяльності банків.

На сьогодні, використання інтегральних оцінок для здійснення діагностики фінансового стану системних банків, а також визначення рівня безпеки його функціонування, виступає одним із вагомих показників для подальшого моделювання їх діяльності. Для забезпечення всебічного та повного оцінювання банків доцільно застосувати наступні групи показників (індикаторів) стійкості:

- показники капітальної стійкості;
- показники ділової активності;
- показники ліквідності, платоспроможності банку;
- показники ефективності управління банком).

А також визначення в їхніх межах трирівневої системи інтегральних показників на основі фактичних та граничних значень показників (індикаторів), що дозволяє моделювати стратегії їхнього розвитку [5]. Методичні основи оцінювання представлено на Рис. 2.

У результаті багаторівневого агрегування базових індикаторів було отримано інтегральний показник при формуванні економічної безпеки банку за період з 01.01.2014 р. по 01.01.2017 р. (Табл. 2).

Рис. 2. Методичні основи розрахунку інтегрального показника

Джерело: розроблено авторами на основі [6].

Таблиця 2

Значення інтегрального показника стійкості банків за період з 01.01.2014 по 01.01.2017 рр.

Дата	Інтегральний показник капітальної стійкості	Інтегральний показник ділової активності	Інтегральний показник ліквідності	Інтегральний показник ефективності управління банком	Зведений показник антикризової стійкості
01.01.14	0,234	0,234	0,303	-0,166	0,385
01.04.14	0,245	0,407	0,216	0,157	0,290
01.07.14	0,303	0,334	0,253	0,044	0,288
01.10.14	0,506	0,406	0,443	-0,069	0,484
01.01.15	0,560	0,565	0,510	0,246	0,507
01.04.15	0,540	0,394	0,445	0,359	0,445
01.07.15	0,575	0,347	0,530	0,338	0,473
01.10.15	0,621	0,326	0,564	0,369	0,503
01.01.16	0,579	0,357	0,421	0,623	0,519
01.04.16	0,626	0,361	0,511	0,611	0,548
01.07.16	0,653	0,356	0,575	0,474	0,539
01.10.16	0,635	0,326	0,521	0,398	0,499
01.01.17	0,688	0,348	0,673	0,644	0,722

Джерело: розраховано авторами на основі [7].

Зважаючи на те, що інтегральний показник антикризової стійкості як коефіцієнтна величина, може приймати значення від 0 до 1, то з отриманих значень доходимо висновку, що найбільш кризовий період для системних банків був у 2014 році (Табл. 3).

Градація банків за значенням інтегрального показника

Межі групи	Характеристика
Від 0,234 до 0,424	Низький (критичний) рівень – міра віддалення поточного стану банку від бажаного критична.
Від 0,422 до 0,511	Середній рівень – прогнозований стан дозволить скоригувати напрям розвитку банку у разі невизначеності його діяльності до часу настання кризи.
Від 0,512 до 0,621	Достатній рівень – віддалення очікуваного стану діяльності від небезпеки.
Більше ніж 0,622	Високий рівень – віддалення ідеалу функціонування від ситуації досягнення межі небезпеки (втрата капіталу, банкрутство банку); моніторинг і діагностика виконання програм

Джерело: складено авторами на основі [8].

Таким чином, обрані коефіцієнти вагомості індикаторів та інтегральних показників можуть змінюватися залежно від конкретних банківських установ, проте, такий підхід відображає обрану парадигму оцінки лише на вищих рівнях агрегації показників і не враховує їх ваговий вплив на стійкість.

Висновки

На основі дослідження методик діагностики рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, у тому числі й комерційних банків, визначено, що найбільшої уваги заслуговує методика, в основу якої закладені комплексні критерії та якісні й кількісні показники з чітким розмежуванням зони безпеки та небезпеки.

Оцінюючи економічну безпеку комерційного банку, слід розуміти, що її стан чи рівень є результатом реалізації корпоративних інтересів безпеки, захистом корпоративних прав, контролем за управлінням банку, дотриманням організаційної культури та надійністю банківських вкладів. Варто зазначити, що вони технологічно пов'язані між собою, і за результатами діагностики можна отримати комплексну оцінку.

Література

1. Васильченко З. Теоретична концепція оцінки економічної безпеки банку / З. Васильченко, І. Васильченко // Банківська справа. – 2006. – №4. – С. 36–45.
2. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Київськ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2001. – 580 с.
3. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н. В. Зачосова. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А. – Черкаси, 2016. – 375 с.
4. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 228 с.
5. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2009. – №4. – С. 8–19.
6. Ребрик Ю. С. Рання діагностика кризи ліквідності як інструмент антикризового управління ліквідності банку / Ю. С. Ребрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://khibs.edu.ua/2\(9\)2010/R1/11.PDF](http://khibs.edu.ua/2(9)2010/R1/11.PDF).
7. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
8. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : монографія / В. І. Франчук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.

УДК 338.246.87 (477)

Т.О. Сугак
здобувач,

Університет економіки та права «КРОК»

Організація бухгалтерського обліку в забезпеченні економічної безпеки підприємства

У статті досліджено сучасні форми організації бухгалтерського обліку на підприємствах. Ідентифіковано та систематизовано деструктивні чинники, пов'язані з його організацією. Визначено вплив цих чинників на ефективність забезпечення економічної безпеки підприємства. Проведено аналіз сучасної форми організації бухгалтерського обліку підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки. Розроблено низку заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах аутсорсингу бізнес-процесів у сфері фінансів та бухгалтерського обліку.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційно-аналітичне забезпечення, організація бухгалтерського обліку.

Т.А. Сугак
соискатель,

Университет экономики и права «КРОК»

Организация бухгалтерского учета в обеспечении экономической безопасности предприятия

В статье исследованы современные формы организации бухгалтерского учета на предприятиях. Идентифицированы и систематизированы деструктивные факторы, которые связаны с его организацией. Определено влияние этих факторов на эффективность обеспечения экономической безопасности предприятия. Проведен анализ современной формы организации бухгалтерского учета предприятия в контексте обеспечения экономической безопасности предприятия в условиях аутсорсинга бизнес-процессов в сфере финансов и бухгалтерского учета.

Ключевые слова: экономическая безопасность, информационно-аналитическое обеспечение, организация бухгалтерского учета.

T.O. Suhak
External PhD Student,
«KROK» University

Organization of record-keeping is in providing of economic security of enterprise

The article investigates modern forms of accounting organization at enterprises. The destructive factors associated with its organization were identified and systematized. The influence of these factors on the efficiency of ensuring the economic security of the enterprise was determined. The analysis of the modern form of organization of accounting of the enterprise in the context of providing its economic security was conducted. A number of measures to

ensure the economic security of an enterprise in the outsourcing of business processes in the field of finance and accounting was developed.

Keywords: *economic security, system of accounting and analytical support, accounting organization.*

Постановка проблеми

Ринкові відносини в суспільстві вимагають відповідної їм системи управління на всіх рівнях: країни, регіону, підприємства. Для реалізації багатовекторної політики управління підприємством необхідно мати комплексну систему збалансованих стратегічних цілей. Серед завдань, які постають перед управлінцями, є завдання стосовно створення і реалізації стратегії економічної безпеки підприємства.

З огляду на те, що бухгалтерський облік відображає господарські операції систематично і послідовно в міру їх здійснення, задля запобігання виникнення інформаційної невизначеності, здійснення аналізу щодо наявності кожного виду основних засобів, товарно-матеріальних запасів, трудових та фінансових ресурсів, інформаційно-аналітичний підрозділ служби економічної безпеки, використовуючи інформацію з системи обліку, повинен впевнитися в її повноті та достовірності. У процесі організації бухгалтерського обліку ідентифікують деструктивні чинники впливу, які породжують низку зовнішніх та внутрішніх загроз, що вимагає застосування комплексу заходів, що сприяють запобіганню або зменшенню їх впливу. А також попереджують втрату бухгалтерської інформації та забезпечують умови для здійснення контролю за доцільністю і законністю використання ресурсів підприємства.

На нашу думку, організація бухгалтерського обліку, як функція обліково-аналітичної складової інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства, повинна бути спрямована на забезпечення користувачів достовірними та своєчасними даними для прийняття адекватних управлінських рішень на оперативному, тактичному та організаційному рівні.

Проблема полягає в дослідженні функції організації бухгалтерського обліку не лише з позиції вирішення безпосередньо обліково-аналітичних і контрольних завдань та завдань податкової політики підприємства, а в більш широкому контексті забезпечення його економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У сучасній економічній літературі накопичено достатній досвід дослідження такої наукової проблеми як організація бухгалтерського обліку. Теоретичні аспекти та практичні рекомендації цього питання розроблено у роботах Бутинеця Ф. Ф. [2], Голова С. Ф. [3], Сопко В. В. [4], Барановської Т. В. [5] тощо.

Але незважаючи на значний внесок у висвітлення цієї проблеми, питання організації бухгалтерського обліку в аспекті забезпечення економічної безпеки підприємства не знайшло достатнього пояснення в сучасній фаховій літературі. Дослідженнями організації бухгалтерського обліку, як функції обліково-аналітичної складової інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства, вітчизняні науковці не займалися.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Зміни в економічній системі України призвели також і до зміни в діяльності підприємств, що повинно було знайти відображення в бухгалтерському обліку. Це, в першу чергу, торкнулося такого аспекту діяльності підприємств як організація бухгалтерського обліку. Суттєво змінилася його нормативно-правова

база. При підготовці документів, що регулюють бухгалтерський облік, було враховано багато положень і стандартів міжнародного обліку. Розширився спектр форм його організації. З'явилися окрім автономної, змішана форма та аутсорсинг. Оптимізуючи свою діяльність, сучасні підприємства все частіше передають певні функції зовнішнім виконавцям, звільнюючи значний ресурс, який дозволить йому зосередити свій потенціал на ефективному досягненні своїх завдань. Близько п'яти – десяти років тому, перейнявши міжнародний досвід, багато великих компаній України передали допоміжні виробничі процеси, соціальну сферу в аутсорсинг. Аутсорсинг бізнес-процесів у сфері фінансів та бухгалтерського обліку пов'язаний з організацією, веденням бухгалтерського обліку, складанням і здачею звітності підприємства представниками спеціалізованої компанії. Отже, невіршеним раніше питанням залишається аналіз впливу форми організації бухгалтерського обліку на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у аналізі організації бухгалтерського обліку в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економісти визнають, що основною перешкодою для адекватної оцінки економічної безпеки підприємства є відсутність достатньої та достовірної інформації. В умовах невизначеності діяльності, стара парадигма бухгалтерського обліку, яка передбачала збір, обробку та узагальнення інформації, потребує переосмислення. Традиційна методика обліку, на жаль, не дозволяє надати дані для прийняття рішень у сфері економічної безпеки підприємства, а головне гарантувати їх надійність. З огляду на це, основними проблемними питаннями організації обліку є розробка процедур контролю та підтвердження інформації, забезпечення ефективності роботи облікової служби в попередженні та зниженні впливу негативних чинників на діяльність підприємства. А також спрямування організації бухгалтерського обліку на вирішення завдань забезпечення економічної безпеки підприємства [6-8].

Забезпечення економічної безпеки підприємства можна розглядати як процес попередження різноманітних втрат, що передбачає певні засоби, способи та прийоми для своєчасної ідентифікації та нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз та деструктивних чинників, які їх породжують.

Найчастіше науковці пропонують структурувати зовнішні чинники на мікрзовнішні, тобто безпосередньо прямого впливу, та макрзовнішні, тобто непрямого впливу. Елементами мікрзовнішнього середовища підприємства є сукупність суб'єктів, з якими підприємство підтримує безпосередні відношення, зокрема виділяють вплив споживачів, конкурентів, постачальників, державних органів, фінансово кредитних установ, інформаційного забезпечення. Елементами макрзовнішнього середовища є стан природи, кон'юнктура ринку, науково-технічний прогрес, купівельна спроможність грошей, суспільно-політична ситуація, демографічна ситуація, стан нормативної бази, міжнародна обстановка [9].

До внутрішніх чинників впливу зазвичай належать параметри діяльності підприємства, які воно контролює або здатне контролювати. Серед них виділяють працівників, фінанси, технологію, техніку, організацію і управління.

Облікова інформація відображає всі дії або події господарської діяльності підприємства, тобто стосується як зовнішніх так і внутрішніх чинників впливу на економічну безпеку підприємства. Досліджуючи питання організації економічної безпеки підприємств, науковці визначили зовнішні та внутрішні чинники загроз

у системі бухгалтерського обліку [7, 8, 10]. Внутрішні чинники загроз у системі бухгалтерського обліку є достатньо різнобічними та зосереджені в наступному. Для того, щоб система обліку забезпечувала отримання достовірної і оперативної економічної інформації про ефективність використання ресурсів підприємства, рух фінансових потоків та кінцеві результати діяльності – необхідно нейтралізувати внутрішні джерела загроз, які виникають у випадку недотримання технології облікового процесу, а саме у полягають відсутності або недосконалості документообороту, організації внутрішнього контролю, проведення інвентаризації майна та зобов'язань. Особливу увагу необхідно приділити технічній обробці інформації з застосуванням програмного забезпечення. Недотримання вимог до збереження та захисту інформації може привести до певних негативних наслідків, пов'язаних з частковою або повною втратою інформації. При формуванні вихідної інформації на рівні фінансової та податкової звітності, можуть виникнути загрози на рівні недотримання або порушення керівництвом, персоналом вимог законодавства України внаслідок шахрайства, помилок, низького рівня кваліфікації. Грунтуючись на дослідженнях [7, 8, 10] вважаємо, що до зовнішніх чинників у системі бухгалтерського обліку, окрім пов'язаних з витоком інформації змінами законодавства, які негативно впливають на господарську діяльність підприємства, необхідно включити чинники зумовлені аутсорсингом бухгалтерського обліку.

У процесі дослідження нами систематизовано основні деструктивні чинники, що формуються в системі бухгалтерського обліку підприємства і впливають на ефективність забезпечення його економічної безпеки (Рис.):

Як видно з Рис., до внутрішніх чинників нами віднесено ефективне застосування методологічних та методичних принципів, способів бухгалтерського обліку, що передбачені обліковою політикою підприємства; відсутність або недо-

Рис. Джерела загроз економічній безпеці підприємства, що формується в системі бухгалтерського обліку

Джерело: сформовано автором на підставі [7, 8, 10].

сконалість документообороту, організації внутрішнього контролю, внутрішніх стандартів; порушення при проведенні інвентаризації майна та зобов'язань; недотримання вимог до збереження та захисту інформації при технічній обробці інформації; порушення вимог діючого законодавства при формування вихідної інформації на рівні фінансової та податкової звітності; протиправні дії персоналу підприємства, що приводять до розкрадання майна; недостатню кваліфікацію персоналу бухгалтерської служби. До зовнішніх чинників, які не сприяють ефективному вирішенню завдань забезпечення економічної безпеки, необхідно віднести: витік конфіденційної інформації підприємства; зміни законодавства, які негативно впливають на господарську діяльність підприємства; організацію ведення бухгалтерського обліку за межами компанії (аутсорсинг). Чинники, пов'язані зі сприянням витоку конфіденційної інформації підприємства, яка знаходиться в системі бухгалтерського обліку, можуть породити загрозу розголошення такої інформації. Фахівцями встановлено, що втрата 20% інформації, яка є комерційною таємницею, призводить до банкрутства підприємства протягом місяця в шістдесяті випадках зі ста [11].

Необхідно зазначити, що зміни законодавства, які негативно впливають на господарську діяльність підприємства, також є зовнішніми деструктивними чинниками. За даними Держкомстату, кількість активних підприємств в Україні, у порівнянні з 2015 роком, зменшилася на 18918 одиниць та станом на 01.11.2016 року становить 605851 підприємство (Табл.).

Таблиця

Кількість активних підприємств в Україні за період з 2012 по 2016 рр.

	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість одиниць	622538	669993	631184	624769	605851

Джерело: [12].

Як видно з Табл., протягом останніх років спостерігається стійка тенденція зменшення кількості активних підприємств. Серед причин такого зменшення експерти визначають вплив нечіткого та непрогнозованого законодавства. Серед зовнішніх деструктивних чинників економічної безпеки підприємства слід відзначити аутсорсинг бухгалтерії. Термін «аутсорсинг» запозичений з англійської мови (out – зовнішній, source – джерело) – дослівно перекладається як використання чужих ресурсів. У сучасних наукових працях і словниках термін «аутсорсинг» трактується так: передача традиційних неключових функцій організації (таких, наприклад, як бухгалтерський облік, реклама, IT-послуги) зовнішнім виконавцям – аутсорсерам, субпідрядникам, висококваліфікованим фахівцям сторонньої фірми [13].

Ринок аутсорсингу бухгалтерії в Україні стрімко зростає. Дедалі більше компаній відмовляється від послуг власного бухгалтера на користь сторонньої бухгалтерської фірми, заощаджуючи свої витрати на утримання бухгалтерії і отримуючи найбільш високу якість бухгалтерського обслуговування. Рентабельність бізнесу на бухгалтерському аутсорсингу на сьогодні становить близько 30%, але зі зростанням ринку щорічно додає по 10-15% [13].

Поряд з перевагами аутсорсингу бухгалтерії (економія ресурсів, висока кваліфікація фахівців, підвищення об'єктивності фінансової та податкової інформації, оперативність та мобільність), є певні проблеми, які пов'язані з перебудовою бізнес-процесів підприємства. У зв'язку зі змінами форми організації бухгалтерського обліку змінюється документообіг, кількісний та якісний склад персоналу, який пов'язаний з обробкою документів підприємства.

Зважаючи на те, що система обліку, і в даному випадку, створює інформаційні умови для здійснення основних функцій управління економічною безпекою – перевірка дотримання методології, методики, технічної обробки інформації є однією з найважливіших задач облікової складової інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. Перш за все, мова йде про економічну безпеку підприємства з огляду на те, що аутсорсингова компанія отримує повну інформацію про фінансові потоки, їх джерела, клієнтську базу, активи та зобов'язання.

Особливий акцент необхідно поставити на те, що форма організації бухгалтерського обліку, в тому числі за межами підприємства, не змінює фактичної відповідальності власника або уповноваженого органу (посадової особи) керівника, який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну [1]. Враховуючи позитивні зміни, що пов'язані з застосуванням даної форми організації системи бухгалтерського обліку, керівництво підприємств повинно вжити певних заходів із необхідним правовим, технічним, організаційним та інформаційним забезпеченням.

Наголошуючи на інноваціях у процесі управління, О. Захаров підкреслює, що «на підприємстві необхідно організувати не просто захист його економічної безпеки в звичайному, традиційному розумінні цієї діяльності, а створити принципово нову, побудовану на основі впровадження інноваційних підходів інтегровану систему захисту. Ця система повинна включати всі внутрішні ресурси підприємства, які можна використовувати як в цілому для створення безпечних умов для діяльності підприємства, так і для протидії конкретним загрозам, які виникають як всередині підприємства, так і в його зовнішньому середовищі. У своїй діяльності щодо забезпечення економічної безпеки вона повинна використовувати сучасні технології, технічні засоби, методи і методики моніторингу, аналіз та оцінку загроз в сфері економіки, прогнозування їх можливої зміни, а також виникнення і найголовніше – ефективно протидіяти їм. Всі елементи системи економічної безпеки на основі єдиної концепції, політики повинні бути об'єднані в загальну стратегію економічної безпеки, яка здатна дати синергетичний захисний ефект» [14, с. 39.] Це передбачає формування оптимальної організації бухгалтерської обліку як облікової складової інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки, що спонукає до вдосконалення вибору способів та методів відображення господарських фактів та їх економічної доцільності при формуванні облікової політики.

Обов'язковим етапом формування облікової політики є розробка комплексу заходів стосовно нейтралізації впливу зовнішніх та внутрішніх загроз у системі бухгалтерського обліку.

У комплекс заходів необхідно включити на організаційному рівні:

- визначення порядку обробки інформації на кожному етапі (паперовий чи електронний варіант, персональна відповідальність фахівців, місця, терміни зберігання інформації)
- розмежування прав доступу до інформації фахівців у відповідності до їх функціональних обов'язків;
- підвищення кваліфікаційного рівня облікових фахівців (проведення тренінгів, атестацій тощо);

Технічний рівень повинен містити такий комплекс заходів:

- забезпечення захисту облікової інформації (використання ліцензійного програмного забезпечення, порядку збереження інформації на електронних носіях);
- дотримання нерозголошення комерційної таємниці працівниками бухгалтерії;

На методичному рівні слід здійснити належну організацію служби внутрішнього контролю компанії.

Зважаючи на те, що підприємство є власником бухгалтерської інформації, для отримання впевненості щодо надійного захисту інформації, необхідно переконатися у належній реалізації компанією-аутсорсером певних заходів, які передбачені внутрішніми стандартами компанії.

Особливу увагу варто приділити організації інформаційних потоків підприємства. При укладанні договору з компанією-аутсорсером необхідно передбачити певні рівні захисту інформації, а саме: регламенти, що передбачають отримання та повернення первинних документів та інших реєстрів обліку; договори з персоналом про нерозголошення комерційної таємниці; наявність техніки та програмного забезпечення достатнього і необхідного рівня; дотримання порядку збереження інформації тощо.

Внутрішні стандарти компанії-аутсорсера для вирішення цього завдання, на нашу думку, повинні включати:

- порядок та способи отримання інформації (у паперовому чи електронному вигляді);
- визначення порядку обробки інформації на кожному етапі (персональна відповідальність фахівців, місця, терміни зберігання інформації);
- розмежування прав доступу до інформації фахівців у відповідності до їх функціональних обов'язків;
- забезпечення захисту облікової інформації (використання ліцензійного програмного забезпечення, порядку збереження інформації на електронних носіях);
- дотримання нерозголошення комерційної таємниці працівниками компанії;
- підвищення кваліфікаційного рівня облікових фахівців (проведення тренінгів, атестацій тощо);
- організації служби внутрішнього контролю компанії.

Слід зазначити, що незважаючи на передачу функцій, пов'язаних з організацією, веденням бухгалтерського обліку, складанням і здачею звітності на підприємстві за межі компанії, облікова складова інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки повинна забезпечити реалізацію функції забезпечення достовірною, своєчасною інформацією учасників господарського процесу для прийняття управлінських рішень. З цією метою працівникам служби економічної безпеки необхідно здійснити моніторинг, аналіз та контроль на всіх етапах господарської діяльності підприємства: проаналізувати складання первинних документів підприємства на всіх рівнях виробничого процесу; контролювати проведення заходів, що пов'язані зі збереженням активів підприємства (інвентаризація майна та зобов'язань, охорона об'єктів тощо); організувати належний контроль за рухом документів, дотриманням графіку документообороту; визначити перелік інформації, яка є комерційною таємницею, розробити порядок зберігання інформації та забезпечити його дотримання; отримувати від компанії-аутсорсера підтвердження належного виконання умов договору стосовно збереження та захисту конфіденційної інформації.

Висновки

Таким чином, аналіз сучасних форм та процедур організації бухгалтерського обліку свідчить про наявність в цій сфері діяльності підприємства умов для прояву деструктивних чинників, які породжують небезпеки та загрози, а також знижують ефективність діяльності щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. У дослідженні було ідентифіковано та систематизовано низку таких чинників, які класифіковано за суб'єктами впливу та особливостями організації бухгалтерського обліку підприємства. Розроблено низку заходів стосовно забезпечення економічної безпеки підприємства при організації аутсорсингу бухгалтерського обліку підприємства.

Література

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-14- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14).
2. *Бутинець Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку : підручник / видання друге, доповнене і перероблене. – Житомир : ПП «Рута», 2000. – 637 с.
3. *Голов С. Ф.* Бухгалтерський облік в Україні. Аналіз стану та перспективи розвитку : підручник / С. Ф. Голов. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 221 с.
4. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік: загальна теорія бухгалтерського обліку. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. / В. В. Сопко, В. В. Сопко, О. В. Сопко. – 2001. – Режим доступу до ресурсу : http://valery.at.ua/_ld/0/2_Sopko_TBO.pdf.
5. *Барановська Т. В.* Облікова політика в Україні: теорія і практика : автореферат дисертації кандидата економічних наук : спец. 08.06.04 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Т. В. Барановська. – К. : Національний Аграрний Університет, 2005. – 27 с.
6. *Сорока Л.* Економічна безпека і облікова система: оцінка наукових досліджень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2013_11_21_22_kampodilsk/sekcija_3_2013_11_21_22/ekonomichna_bezpeka_i_oblikova_sistema_ocinka_naukovikh_doslidzen/37-1-0-754
7. *Дикий А. П.* Організація бухгалтерського обліку як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємств : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит / А. П. Дикий. – Житомир, 2010. – 23 с.
8. *Євдокимов В. В., Дикий А. П.* Особливості організації бухгалтерського обліку при забезпеченні економічної безпеки підприємства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/815/1/29.pdf>
9. *Замула І. В., Травін В. В.* Вплив внутрішніх і зовнішніх факторів загроз на рівень економічної безпеки підприємства / І. В. Замула, В. В. Травін // Вісник ЖДТУ. – № 4 (54). – 2010. – С. 227-230.
10. *Губарик О. М., Дилевої О. А.* Організація обліку як основа інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємств / О. М. Губарик, О. А. Дилевої : електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Дніпропетровський державний агро економічний університет / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5407>
11. *Райзберг Б. А.* Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозивский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА, 2006. – 356 с.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. *Буйко К.* Аутсорсинг бухгалтерії / К. Буйко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mercury.kiev.ua/outsorsing-buhgalterii/>
14. *Захаров О. І.* Синергетичний ефект в системі економічної безпеки підприємства / О. І. Захаров // Вісник Черкаського університету. – №1. – 2016. – С. 38-44. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B8%D1%81%20%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B1%D1%83%D1%85%204/Downloads/628-1303-2-PB.pdf>

Розділ V

Менеджмент і маркетинг

УДК 338.27

V. Moskalenko

*Postgraduate Student, Macroeconomics
and public administration department
Kyiv National Economic University
named after Vadim Getman*

Innovative approaches to the strategic management of the regional economy

The article explores the role of forecasting in the regional planning system and new approaches to strategic planning at the regional level, in particular roadmapping.

Keywords: forecasting, strategic planning, roadmapping.

В.В. Москаленко

*аспірант кафедри макроекономіки
та державного управління
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана*

Інноваційні підходи до стратегічного управління регіональною економікою

У статті досліджено роль прогнозування в системі регіонального планування та нові підходи до стратегічного планування на регіональному рівні, зокрема дорожнього картування.

Ключові слова: прогнозування, стратегічне планування, дорожня карта.

В.В. Москаленко

*аспірант кафедри макроекономіки
и государственного управления
Киевского национального экономического
университета им. Вадима Гетьмана*

Иновационные подходы к стратегическому управлению экономикой региона

В статье исследована роль прогнозирования в системе регионального планирования и новые подходы к стратегическому планированию на региональном уровне, в частности дорожное картирование.

Ключевые слова: прогнозирование, стратегическое планирование, дорожная карта.

Formulation of the problem

Recently, the role of forecasting in social-economic planning has received increasing interest from economists in the context of decentralization reform that is currently underway in Ukraine. Forecasting has been considered from different angles. First, after an initial prediction, forecasting is the next step in the strategic planning of the regional development. Taking into consideration the emergence of new units of administrative and territorial structures of our country – the communities – it should be emphasized that forecasting is a fundamental basis for further planning of their activities and social-economic development.

Second, in recent years, forecasting has become increasingly important as financial security of regional policies grows and local authorities have more opportunities to influence the vectors and intensity of local development.

Third, forecasting becomes a determining stage for further programming and designing regarding development of the territory. Currently every level of government implemented a project approach that includes the development strategy of the region / territory with a compulsory forecast of social-economic development and a plan to implement the territory development strategy, which consists of technical tasks for regional development projects as well as the actual projects that can be implemented at the expense of budgetary and extra-budgetary funds.

Nowadays, improvement of regional management becomes a crucial factor for sustainable development of territories.

Analysis of recent research and publications

Problems of forecasting and programming of economic and social development of Ukraine, the use of economic and mathematical modeling are in the focus of well-known Ukrainian experts, including V. Geyets, B. Grabovetsky T. Klebanov, E. Libanova, Ositnyanko A., M. Pashuto, A. Cherniak etc. However, the issues of social-economic forecasting and development planning are considered separately by most researchers and moreover, they are often isolated by types of forecasting: demographic, economic, budgetary, etc. that complicates their integrated usage in creation of plans and programs for the development of specific areas. Strategic planning in its practical aspect is in the focus of many research institutions and organizations in Ukraine, such as Civil Society Institute, The Institute for Regional Studies of National Academy of Science of Ukraine named after V.Dolishniy, Institute of Economic Research and Policy Consulting and others [8].

Part of the problem not solved before

Despite the considerable attention that is currently paid to the forecasting and regional planning, the relationship between the key instruments of regional management and guarantee financing remains weak, the guidelines for planning in regional sectors of the economy are not formed.

Purposes of the article

In response, the main purposes of this article are to analyze the existing approaches to the strategic management of the regional economy and to develop new ones.

The main material of the research

The role of forecasting in a regional planning system appears to be crucial, especially at the first stages when regional strategies are being designed. Table represents regional planning stages in compliance with administrative documents and the extent of their impact on regional development [1].

Table

The role of forecasting in the system of economic leverages at regional level

Process / stage of the regional development planning	The key document that provides management process	Guaranteed funding from all levels of budgets	The degree of influence on regional economic development
1. Vision	Regional strategy	-	Weak
2. Forecasting	Regional strategy/Regional strategy implementation plan	-	Medium
3. Programming	Program of social-economic development/Sectoral regional program	+	High
4. Projection	Regional development projects	+	High

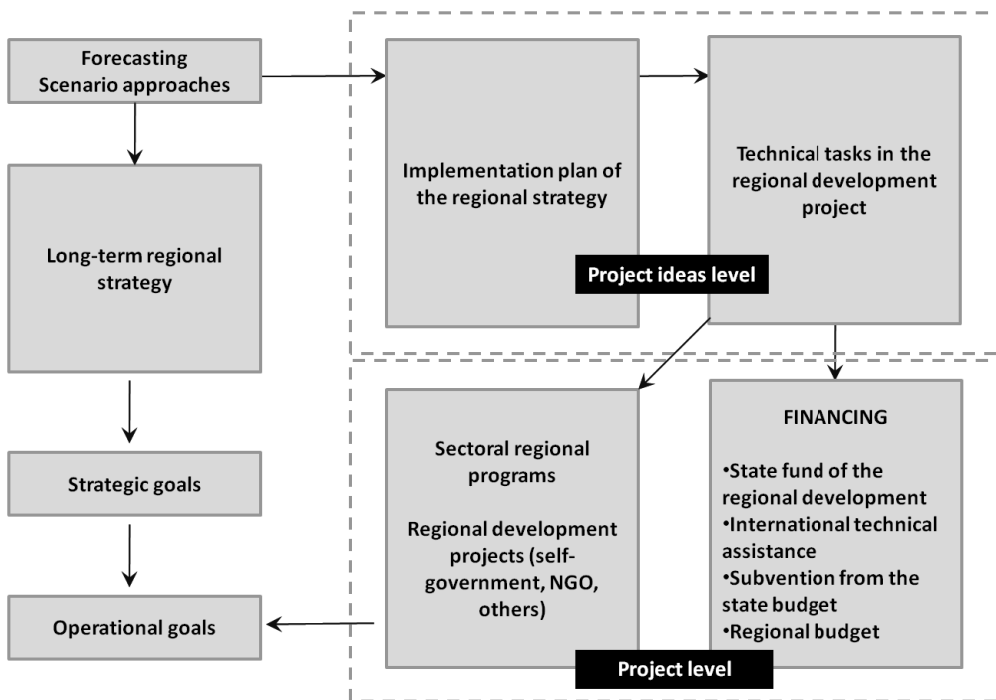

Fig.1. Levels of strategic planning and possible sources of funding for regional development projects

In the planning system at the regional level (fig.2), we can distinguish several important components.

The first component is regional social-economic diagnostics that means a stage of deep retrospective analysis of all sectors of the regional economy with the detection of turning points and identification of imbalances.

The second component is the forms of implementation planning at the regional level, where forecasting, scenario planning and roadmapping play a crucial role.

The structure of social-economic development scenarios of the region reflects a hypothetical picture of events that permanently unfold in time and space, constituting the evolution of the entire social-economic system. To design these kinds of scenarios economists use such methods as correlation analysis, trends extrapolation, expert

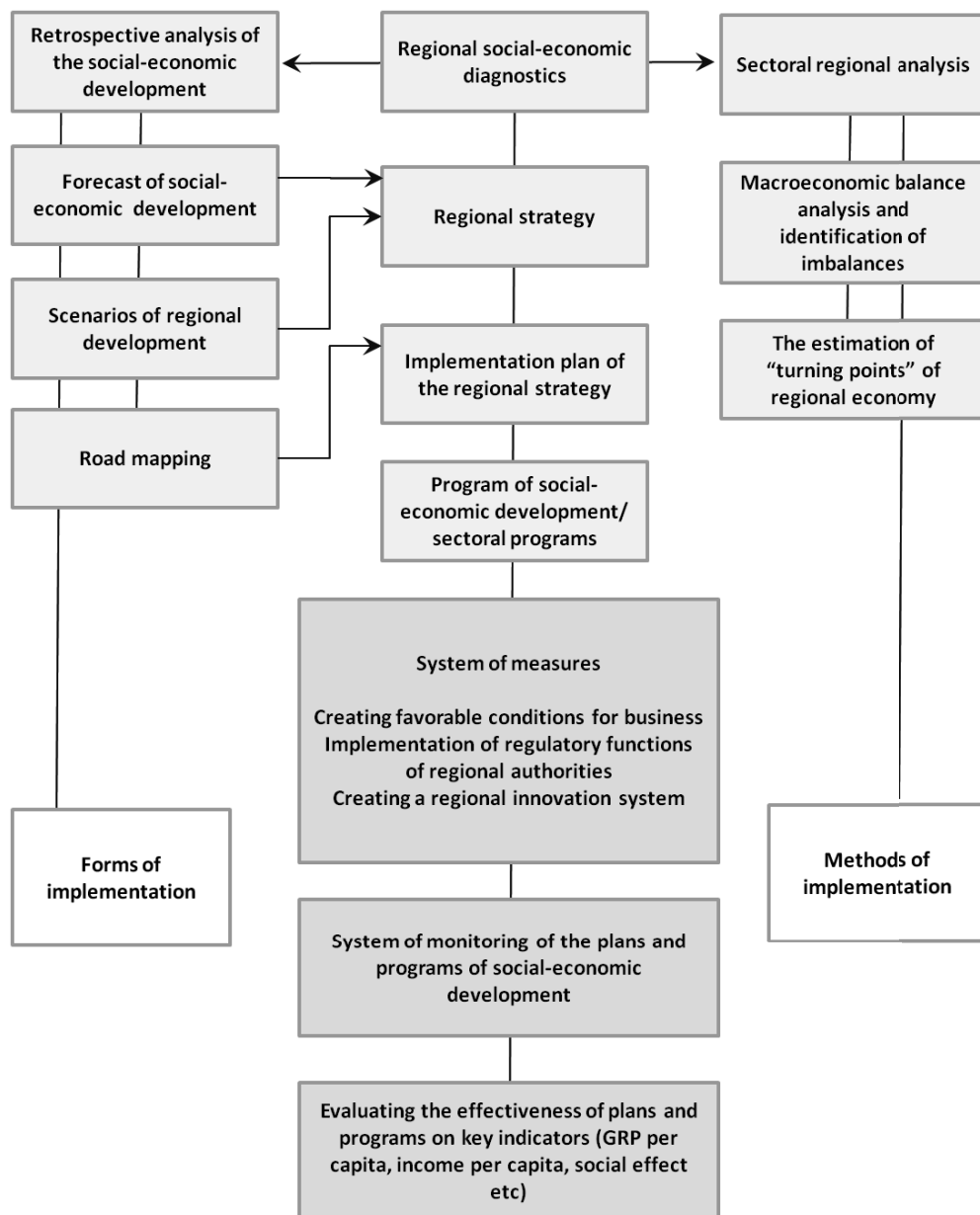

Fig. 2. The planning system at the regional level

analysis, computational constructive method, interval forecasting, qualitative analysis and others.

Consequently, in market conditions, scenario forecasting application brings considerable benefits to the communities. It provides better understanding of the situation and its evolution with a more effective assessment of potential threats; identifies opportunities and possible viable activities; improves adaptation to environment changes.

The scenario approach becomes more effective in combination with the roadmap approach which, on the one hand, is a tool of prediction (forecasting) and, on the other hand, is an instrument that helps specify strategic plans.

Usually, the roadmap is a graphical diagram algorithm that reflects the most im-

portant steps and expected results of these steps in “nodes”. A “map node” indicates a phase of the project as well as a management decision time point, whereas segments between the “nodes” represent cause-effect relationships between them.

Since the basis of roadmapping process is a need for a particular product and technology by which it is produced, this tool can be widely used in strategic planning development [5].

Unfortunately, in practice, public administration at all levels of government identifies roadmapping only with the action plan drafting. This interpretation of the roadmap is too narrow.

We propose to denote a roadmapping as a method of forecasting and strategic planning which includes the following elements [9].

1) Analysis:

- Analysis of the social-economic situation (SWOT, PEST, SNW), evaluation of resources, creating a problem tree;
- Assessment of the needs of local communities; estimation of the “product” that meets the needs of local communities;
- Estimation of production opportunities of the “product”;

2) Identifying attitudes (“development constant”) based on current and future needs of the local population.

3) Forecast:

- Identifying all possible scenarios;
- Selecting manageable development options;

4) Target settings:

- Definition of models of the object future state;
- Identification of units (social-economic hubs);
- Creating controllable scenarios;

5) Action Plan:

- Developing objectives tree;
- Designing a stepwise action plan to achieve the goals;

6) Development of a mechanism for monitoring and adjusting the roadmap.

The main difference of the roadmap from the strategic plan consists in multivariate object development and identification of key nodes of development (social-economic hubs).

If forecasting and scenario planning are widely used in the system of regional planning in recent years, the roadmapping is quite a new method in this area.

The benefits of roadmapping as a method of strategic forecasting and planning include the following:

- Creation of a roadmap promotes shared values, better understanding of the situation in general by the subjects of strategic planning;
- A roadmap allows for the possibility of a nonlinear situation;
- It focuses on the innovative development of the regional economy;
- The main difference of the roadmapping from other methods is multivariate predictable events and preparation of local authorities to be ready to act depending on the implementation of an option;
- A roadmap can agree trajectories of individual industries.

The roadmap for the food industry of Lviv region 2020 (Fig. 3) allows to define an action plan based on different variants of industries development - from the most negative to the most optimistic scenario. Thus, for companies oriented to the domestic market and the internal resources (such as “Radekhiv sugar factory”), the most optimistic scenario is qualitative marketing and promotion of products that will help expand the

Food industry of Lviv region					
A		B		C	
Companies that are oriented to local resources (example – «Radekhiv sugar factory»)		Large SOEs (example – alcohol industry)		Enterprises – part of international holding companies, oriented to imported raw materials and have a strong brand (for example – confectionery factory «Svitoch»)	
SNW - analysis					
S developed agricultural base		S developed industrial base		S product quality, marketing	
N consumer confidence		N human resources		N organizational management structure	
W product quality, marketing		W high degree of depreciation of fixed assets		W the dependence of sales on income – a high proportion of «premium» group goods	
Variants of sectors development					
1. Dynamic development through competent marketing and promotion		1. The stagnation in the industry due to lack of investment and demand		1. The implementation of new production capacity. An increase in sales	
2. Reducing the volume of production and sales because of non-competitiveness compared to imported analogues		2. Successful diversification of production		2. A decrease in sales due to lower incomes	
3. Stable pace of development and domestic sales, regular customer oriented		3. Privatization, PPP		3. A reduction in sales due to increased competition	
Social-economic hubs					
1-2-1		1-2-3		3-3-1	
				3-2-3	
				3-1-3	
				2-1-2	
Action Plan for each variant of the industry					
Promotion of domestic producers	Ad campaigns for domestic manufacturers	Quality control	Quality control	Quality control	Study for manufacturers, preferential loans, leasing
Farmers cooperation	Credit lines for farmers	Corporatization of state enterprises	Farmers cooperation Credit lines for farmers	Sales of businesses radical redevelopment	Sales of businesses radical redevelopment
Implementation of new export opportunities	Social entrepreneurship, cooperation with other brands	Implementation of new export opportunities	Social entrepreneurship, cooperation with other brands	Social entrepreneurship, cooperation with other brands	Marketing of other groups of goods, reduction of cost of advertising and brand

Fig. 3. The roadmap of food industry development

domestic market and fill new niches to sell their products. Social-economic hub 1-2-1 is a set of measures of regional policy, which enables users to achieve the most efficient development of the industry. This set includes such measures as promotion, sale and export opportunities as well as agricultural cooperation. In contrast, the social-economic hub 2-1-2 is a set of measures to be taken in case of the worst scenario. Given the decrease in sales in export-oriented industries, stagnation of public food companies, reduced production of domestic manufacturers because of non-competitiveness, it is essential to train producers, introduce preferential loans and leasing; meanwhile, an effective strategy for state-owned enterprises will be privatization and / or radical redevelopment, for marketing giants, it will be vital to focus on other groups of goods and reduce costs of advertising and brand.

Conclusions

Having analyzed the existing approaches to the improvement of the regional management system where an important emphasis is given to forecasting, scenario approach and roadmapping, this study revealed the need for integrated usage of those methods. In response, a new approach to strategic management of the regional economy including roadmapping methodology was tested for specific sectors. This approach displays a range of benefits for users as it allows for the possibility of nonlinear situation, focuses on the innovative development of the regional economy, enables multivariate analysis of predictable events, makes local authorities ready to act depending on the implementation of an option, and also aligns the trajectories of individual industries.

References

1. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 №156-VIII/ Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Голос України, №39, 2015. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 №621 «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету»/ Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Офіційний вісник України, №18, 2003. – (Бібліотека офіційних видань).
3. *Carnott N.* Economic forecasting and policy. / Carnott N., Coen V., Tissot B. – CPI Antony Rowe, Chippenham and Eastbourne. - Second edition. – 2011.
4. *Fukac M.* Structural macro-econometric modelling in a policy environment. / Fukac M., Pagan A. - Federal Reserve Bank of Kansas City, Economic Research Department // Research Working Paper. – 2010. – №8. – Режим доступу до журн.: <https://www.kansascityfed.org/PUBLICAT/RESWKPAR/PDF/rwp10-08.pdf>.
5. *Lee S.* Customization of technology roadmaps according to roadmapping purposes: overall process and detailed modules. / Lee S., Park Y. – Technology Forecasting & Social Change. – 2005. – №72. – Режим доступу до журн.: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162504001519>.
6. *Гець В. М.* Секторальні моделі прогнозування економіки України / В. М. Гець, М. І. Скрипниченко, С. С. Шумська, В. В. Дем'яненко, Г. Б. Лебеда, Л. Я. Снігир, М. П. Соколик; ред.: В. М. Гець; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 1999
7. *Дегтяр О. А.* Прогнозування як функція державного управління розвитком структурних складових соціальної сфери / О. А. Дегтяр // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 4. – С. 33-38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_4_7.
8. *Мамонова В. В.* Роль прогнозування в плануванні економічного і соціального розвитку територій [Електронний ресурс] / В. В. Мамонова // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 1. – С. 18-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_1_4
9. *Новоселов А.С.* Региональное и муниципальное управление социально-экономическим развитием в Сибирском федеральном округе / под ред. А.С. Новоселова. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2014.
10. *Паушта М. Т.* Прогнозування та програмування економічного і соціального розвитку : навч. посіб. / Паушта М.Т. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 408 с.

11. Равікович Є. І. Макроекономічне прогнозування : Навч. посіб. / Є. І. Равікович, Г. В. Присенко; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002.

12. Скрипниченко М. І. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні [Текст] : [монографія] / [Скрипниченко М. І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М. І. ; Нац. акад. наук України, ДУ “Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. – Київ : [б. и.], 2015.

13. Тернова І.А. Особливості узгодження секторального та просторового розвитку регіонів / І.А. Тернова // Ефективна економіка. – 2014. Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nauka.com.ua>

14. Турунцева М. Некоторые подходы к прогнозированию экономических показателей. / М. Турунцева; А. Юдин; В. Дробышевский, П. Кадочников, С. Пономаренко; П. Трунин. – М.: ИЭПП, 2005.

15. Федулова Л. І. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, В. Л. Осецький, О. Ф. Михайленко, С. В. Захарін, І. А. Шовкун, В. К. Хаустов, Г. О. Андрощук, Ю. А. Радченко, І. Г. Яненкова; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011.

УДК: 339.138

О.О. Наумова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки
Університет економіки та права «КРОК»

Є.О. Христов
студент,
Університет економіки та права «КРОК»

Сутність та сучасні методи просування продукції в системі маркетингу

У статті розкрито сутність поняття просування продукції, викладено завдання процесу просування продукції. Зображено політику просування як головного інструмента реалізації маркетингової стратегії на підприємстві. Охарактеризовано основні елементи комплексу просування продукції та сучасні інструменти просування товару.

Ключові слова: просування продукції, маркетингова діяльність, маркетингова комунікація, методи просування продукції.

Е.А. Наумова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки
Університет економіки та права «КРОК»

Е.А. Христов
студент,
Університет економіки та права «КРОК»

Сущность и современные методы продвижения продукции в системе маркетинга

В статье раскрыта сущность понятия продвижения продукции, изложены задачи процесса продвижения продукции. Отображена политика продвижения как главный

инструмент реализации маркетинговой стратегии на предприятии. Охарактеризованы основные элементы комплекса продвижения продукции и современные инструменты продвижения товара.

Ключевые слова: продвижения продукции, маркетинговая деятельность, маркетинговая коммуникация, методы продвижения продукции.

O.O. Naumova

*PhD in Economics, Associate Professor of Marketing
and Behavioral Economics Department,
«KROK» University*

Y.O. Khristov

*Student
«KROK» University*

Essence and modern methods of product promotion in the marketing system

In the article the nature of the concept of product promotion is revealed, the objectives of the promotion process are outlined. The promotion policy as the key tool for implementing the marketing strategy in the company is described. The basic elements of the product promotion complex and the contemporary product promotion methods are characterized.

Keywords: product promotion, marketing activity, marketing communication, product promotion methods.

Постановка проблеми

На сьогодні процес просування продукції є довготривалим та складним, вимагає від підприємства досить значних затрат. Тому маркетинговий відділ підприємства повинен використовувати ефективне поєднання різноманітних сучасних маркетингових комунікаційних засобів для просування продукції на ринок, з мінімальними витратами ресурсів, що зумовлює актуальність досліджень у даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дану проблематику в різних аспектах досліджували такі науковці, як: Апаріна Н.А. [11], Бурілко О.С. [2], Ворона Л.М. [1], Гараніна І.І. [2], Данкеєва О.М. [3], Духновська Л. М. [4], Зозульов О.В. [5], Зуб Т.А. [5], Капферер Ж.Н. [14], Компанієць Т. І. [6], Литвинюк О. [13], Мельничук Л.С. [7], Меша Л.С. [8], Носань Н.С. [9], Ониськів В.О. [10], Савіцька О.П. [11], Саухіна О.В. [4], Скригун Н.П. [1], Стебляно І.О. [12], Хорешко В.В. [12], Шевцова А. [13] та ін. У переважній більшості публікацій зазначених авторів увагу акцентовано на розгляді окремих інструментів або елементів комплексу просування продукції. А технологічні аспекти цього комплексу слабо інтегровані з економічними.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Загострення глобальної конкуренції, наслідки світових фінансових криз останніх двох десятиліть, стрімкий розвиток інтернет технологій є одними з пріоритетних чинників зростання вимог до ефективної комунікаційної політики сучасного підприємства, що у свою чергу, привертає увагу науковців та практиків до вироблення нових методів просування продукції для максимізації результатів діяльності підприємства.

Формулювання цілей статті

Метою цієї роботи є дослідження сутності просування продукції та аналіз сучасних методів просування продукції.

Виклад основного матеріалу

Проведений нами аналіз фахової літератури дозволяє стверджувати, що в маркетинговій діяльності «просування товару» визначається з використанням вузького та широкого підходу. Просування у вузькому значенні визначає комплекс певних дій та засобів, за допомогою яких підприємство передає на ринок всю необхідну інформацію про власний товар, формуючи таким чином споживчі потреби на ринку [12, с. 155].

У широкому значенні, поняття «просування» трактується синонімічно терміну «комунікація». Поняття «комунікація» походить від термінів *communicare*, *communicatio* та *communitas*, що означають обмін, контакт, розмову, домовленість, передачу думок, а також бути в зв'язку з ким-небудь тощо [10, с. 104].

Головна мета процесу просування продукції полягає у стимулюванні попиту. При виведенні підприємством своєї нової продукції на ринок, у підприємства формуються очікування, що у цільових споживачів має виникнути позитивна реакція у відповідь на поширену підприємством повну та правдиву інформацію про дану продукцію.

Завдання процесу просування продукції [4, с. 14]:

- задоволення потреб споживачів й отримання прибутку;
- підвищення попиту, збільшення збуту продукції на ринок;
- інформування, переконання або нагадування про продукцію;
- стимулювання бажання придбати цю продукцію;
- збільшення частки ринку, збільшення пізнаваності бренду;
- залучення нових клієнтів;
- зображення продукції в привабливому для цільової аудиторії вигляді.

Процес просування починається з постановки цілей усієї майбутньої кампанії. На цьому етапі надаються відповіді на питання: «Навіщо проводиться дана кампанія?», «Що вона дасть фірмі?». При цьому, необхідно переконатися в здатності комунікаційних заходів забезпечити досягнення вже поставлених цілей стосовно товару, що просувається підприємством на ринок. На підставі поставлених цілей, закладаються основи майбутнього рекламного бюджету, і розраховується його кількісні показники. За обмеженого бюджету, будь-яка помилка відразу ж є помітною. Виникає необхідність вирішувати проблему невідповідності поставленого завдання й виділеного бюджету [8, с. 38].

Процес просування продукції на ринок включає також її фізичне переміщення від виробника до споживача, що визначає фізичну мету просування – постачання конкретної виробленої продукції в потрібне місце та в потрібний час із мінімальними витратами [4, с. 15].

Маркетингова політика просування продукції підприємства – це один з головних засобів реалізації маркетингової стратегії, завдяки якій проводиться адекватна оцінка ринкових ризиків та перспектив, а також виявляються вільні ринкові сегменти (Рис.).

Таким чином, просування продукції виступає специфічним діалогом між виробниками та споживачами, який здійснюється за допомогою інформаційно-переконливих дій та комерційної пропозиції підприємства. Основне призначення просування – це налагодити взаємозв'язки із споживачами шляхом різноманітних засобів маркетингової комунікації. Сутність поняття просування продукції

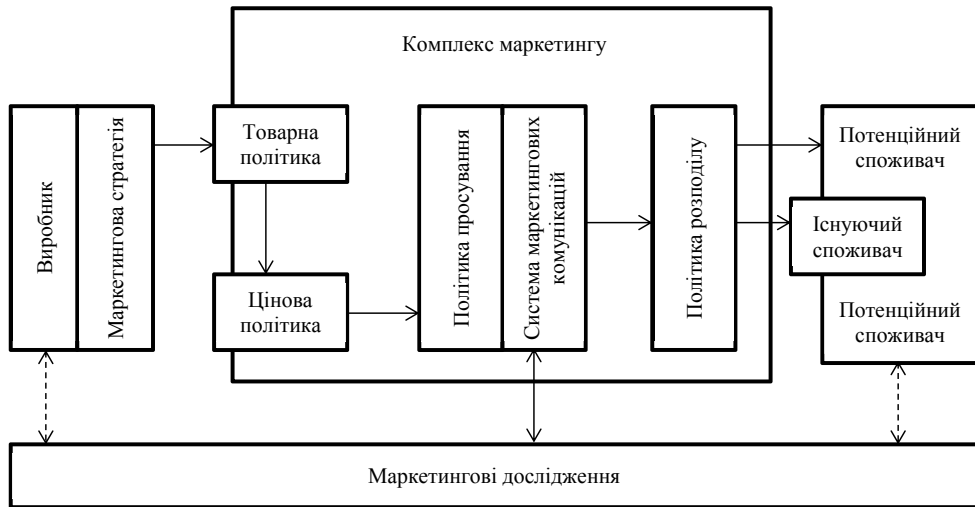

Рис. Політика просування як один із основних інструментів реалізації маркетингової стратегії на підприємстві

Джерело: складено на основі: [10].

визначається через стимулювання попиту з метою зростання прибутку підприємства.

Кожне підприємство, потребує розробки програми просування товарів на ринку, яка передбачає певний курс дій товаровиробника. Ефективне просування засноване на дослідженнях і пов'язане з ретельною постановкою цілей, правильною організацією й плануванням комунікаційних кампаній, основним результатом яких має бути розробка креативної стратегії й оптимізація структури витрат на просування товару. Отже, важливим є не тільки ефективність просування товару, а й ефективність управління просуванням товару, тому що дані показники взаємозалежні. З метою підвищення ефективності, програми просування доцільно розробляти спеціально для окремого ринку або для окремих клієнтів, враховуючи як прямий, так і зворотний зв'язок між підприємством та контрагентами. Це свідчить про тісний зв'язок між процесом просування та комунікаційним процесом у маркетингу [13, с. 139].

Комплекс просування здійснює комунікаційний вплив завдяки дії своїх елементів. Серед головних елементів доцільно виділити такі, як:

Реклама, яка є зв'язуючим елементом ринку, оскільки для здійснення актів купівлі-продажу потенційним продавцям і покупцям необхідно знати ринок, мати у своєму розпорядженні певний мінімум відомостей про стан попиту і пропозиції. Поширюючи інформацію про наявність товарів, умови їх купівлі і споживання, реклама бере участь у формуванні товарної пропозиції, а тим самим — і попиту, з точки зору його конкретної спрямованості [6, с. 64].

Продумана реклама здійснює позитивний вплив на діяльність підприємства, заохочує виробництво інноваційної продукції, використання результатів науково-технічної революції. Окрім цього, реклама дає змогу підприємству збільшити прибутки та розширити масштаби виробництва.

Стрімкого поширення набуває використання нативної реклами компаніями, наприклад, пізнавальні публікації про товар в соціальній мережі Facebook, які не асоціюються у користувачів мережі з рекламою, а тому не викликають у читачів публікацій відторгнення, порівняно з традиційною рекламою.

Стимулювання збуту — це використання короткотермінових заходів, розрахованих на швидке реагування ринку у відповідь на пропонування підприємством своєї продукції. На практиці це пряме заохочення споживачів придбати продукти чи послуги підприємства. У сфері торгівлі важливим є включення цих товарів до свого асортименту для наступного їх продажу. Нагадаємо, що реклама чи пропаганда лише популяризують їх або створюють відповідний імідж [13, с. 139].

Зв'язки з громадськістю (PR) має пряме відношення до поняття репутації (іміджу), а в результаті того, що ви робите та кажете, а також, що говорять про вас. Таким чином, PR – комплекс скоординованих комунікаційних заходів, спрямованих на формування суспільної думки, репутації компанії та іміджу її марок, досягнення бізнес-цілей компанії. Але основним напрямом застосування PR, як інструмента інтегрованих маркетингових комунікацій, є формування позитивного іміджу і репутації компанії. А саме: формування іміджу компанії як соціально-відповідального бізнесу, що діє в конкретній країні, регіоні; формування іміджу компанії як спонсора значимих культурних, спортивних та суспільних заходів та програм; здійснення доброчинної діяльності тощо [2, с. 45].

Особистий (персональний) продаж – це усне представлення своєї продукції під час розмови з одним чи декількома перспективними покупцями з метою подальшого продажу або отримання замовлення. Цей засіб маркетингових комунікацій вважається одним з найефективніших для підприємств, які здійснюють свою діяльність на ринку організованих покупців, зокрема на ринку промислової продукції [9, с. 20].

Прямий маркетинг відрізняється від інших інструментів маркетингових комунікацій тим, що, по-перше, ті, хто використовують прямий маркетинг, звертаються для розповсюдження товару безпосередньо до споживача. По-друге, комунікації в формі прямого маркетингу призначені, щоб викликати зворотню реакцію, а не задля укріплення іміджу компанії [2, с. 45].

Серед сучасних інструментів просування товару з-поміж інших виокремлюють: Інтернет-маркетинг, брендинг, франчайзинг, телемаркетинг, мерчандайзинг, рекламу та багато інших [1, с. 4].

Інтернет-маркетинг є сучасним видом маркетингу, який складається з традиційних елементів (товару, розподілу, просування та маркетингових досліджень), реалізованих шляхом використання різних засобів мережі Інтернет у дистанційному режимі, і завдяки цьому дозволяє забезпечити можливість зменшення тривалості, вартості та якості виконання всіх маркетингових процесів. Інтернет-маркетинг включає маркетингові дослідження, товарну, цінову, розподільчу та комунікативну політику. Відповідно до світової практики, Інтернет-маркетинг є повноцінним комплексом, до якого входить не лише банерна реклама та PR, але й методика здійснення маркетингових досліджень в Інтернет мережі, наприклад, дослідження попиту та споживачів, вивчення алгоритму створення і забезпечення максимальної результативності рекламної кампанії тощо.

Брендинг є елементом маркетингової діяльності, що охоплює створення споживчого уявлення, є елементом репутації підприємства та формує відношення цільового сегменту ринку до бренду.

Брендинг товару підприємства свідчить не лише про спроможність виробника та продавця створювати, розвивати, підтримувати і захищати свою торгову марку, а й, певною мірою, характеризує ступінь розвитку ринкових відносин, інтенсивність конкуренції та розвиток маркетингових комунікацій у суспільстві. Брендінг здійснюється за допомогою певних прийомів, методів і засобів, що да-

ють змогу довести розроблений бренд до покупця, і не лише сформувати в його свідомості імідж марки товару, а й надати допомогу, зорієнтувати споживачів на сприйняття функціональних та емоційних елементів товару [7, с. 97]. Ж.-Н. Капферер зауважує, що відмітки про якість є інструментом просування товару на ринку. Вони відображають відмінну концепцію якості – промислову і наукову. Знаки якості формують вертикальну сегментацію, яка складається з різноманітних ступенів якості [14, с. 44].

Серед найбільш популярних методів просування брендів компаніями є використання соціальних платформ (Twitter, Instagram, Youtube тощо). Даний метод вирізняється невисокою вартістю, охопленням великої аудиторії потенційних споживачів, високою швидкістю доставлення інформації до цільового споживача. Цей метод дозволяє створювати та поширювати контент про бренд, який розповсюджується не компанією, а користувачами соціальних мереж з метою, наприклад, обговорення нових товарів відеоблогерами на каналах Youtube, демонстрації стилю життя споживачами, зокрема їх покупок, мандрівок тощо. Соціальні мережі такі як Instagram, Twitter, Facebook та інші, є ідеальною платформою для втілення вищесказаного.

Одним із маркетингових інструментів збільшення обсягів реалізації є **франчайзинг** – організація бізнесу, за якого власник бренду (франчайзер) передає підприємцю чи компанії (франшизі) право на продаж продукту або послуг під своєю торговою маркою. Натомість франшиза зобов'язується працювати за задалегідь визначених законах і правилах ведення бізнесу, що встановлює франчайзер. Інший плюс франчайзингу для компанії-брендовласника полягає в підвищенні популярності торгової марки. Окрім того, франчайзинг може допомагати заощадити на маркетингу. Франшиза ж отримує технологію, яка працює і приносить прибутки, відомий покупцям бренд. Одним з головних недоліків франчайзингу, який впливає на підприємницьку діяльність головної компанії, тобто на її репутацію і визнання товарного знаку, є негативний вплив, який можуть чинити погано працюючі франчайзингові підприємства. Багато споживачів сприймають кожне франчайзингове підприємство як частину одного ланцюга підприємств, що працюють під єдиним товарним знаком. І якщо яка-небудь франшиза не досить добре веде свій бізнес (наприклад, реалізує товар, невідповідний встановленим стандартам якості головної організації), то це негативно впливатиме на всю франчайзингову систему [1, с. 4].

Телемаркетинг (англ. telemarketing) – це вид прямого маркетингу, за якого спілкування продавця і покупця відбувається за допомогою засобів телефонії. Телекомунікації, також електрозв'язок – передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого типу дротовими засобами, радіо, оптичними або іншими електромагнітними системами. До телекомунікаційних мереж можна віднести: телефонні мережі; радіомережу; телевізійні мережі; комп'ютерні мережі (Інтернет). Телемаркетинг переживає подальшу трансформацію в результаті широкого зростання кількості телефонів. Частково причиною того стало падіння цін на підключення завдяки ринковій конкуренції, частково – за рахунок швидкого розвитку мобільного телефонного зв'язку [5, с. 7].

Мерчандайзинг – це комплекс маркетингових засобів, технік та інструментів, спрямованих на надання товарам найбільшої привабливості, які допомагають споживачеві прийняти рішення про купівлю у місті продажу. Для ефективної дії мерчандайзингу використовуються інструменти, які відрізняються різноманітністю заходів реалізації. Все це свідчить про багатофункціональність мер-

чандайзингу та широкий набір інструментів, здатних допомогти споживачеві у виборі товару. Для ефективного впливу на покупців необхідно використовувати не тільки існуючі засоби, а й компанувати з них такі елементи, які дозволять посилити сприйняття продукції споживачами й обрати її серед товарів конкурентів. Кожен виробник, кожен продавець повинен пам'ятати, що головна задача мерчандайзингу – полегшити вибір покупця і допомогти в йому прийнятті рішення щодо купівлі [3, с. 124].

У зв'язку з активним розвитком вітчизняної економіки, популярності набувають BTL-технології (непряма реклама), які, у свою чергу, підвищують ефективність ATL-реклами (пряма реклама). Найефективнішими є лазерні проекції на хмари, скульптурні інсталяції, геомаркетинг, фонтанні принтери, кінопроекції на споруди, реклама на предметах (на візках, квитках, пакетах, яйцях, листівках, підлозі тощо). Одними з революційних методів просування товарів вважають запатентовану технологію розміщення реклами на орбітах біля Землі, застосування 3D-реклами, рекламу на повітряних кулях, надписи на небі, реклама у вигляді мультиплікацій, яка була втілена в життя на даний час лише у Нью-Йорку тощо [11].

Останнім часом найбільш популярним засобом просування стали акції лоте-реї типу “купи-отримай”. Формула “купи-отримай” часто використовується, змінюються лише назви продуктів і предметів, що виступають як подарунки. Акції зі стимулювання продажів активно використовуються ЗМІ, про акції дізнаються всі, і вони виходять на рівень прямої реклами [8, с. 39].

Інноваційні методи просування продукції на ринок дозволяють підприємству полегшити та прискорити сам процес просування, а також допомогти споживачам прийняти рішення про покупку. Їхня інноваційність зацікавлює доволі багато споживачів та дає змогу суттєво збільшити тривалість перегляду реклами. Серед основних недоліків подібних методів просування продукції є те, що вони потребують залучення доволі значних засобів та капіталовкладень в їх розробку та реалізацію.

Головною метою вдосконалення просування продукції є зацікавлення споживачів, що досягається різноманітними способами, зокрема, проведенням яскравої рекламної кампанії, яка миттєво запам'ятовується споживачеві. Поза тим, даного задуму можна досягти за допомоги стимулювання збуту шляхом надання знижки, акції, презентації та дегустації з ціллю зростання попиту на нові товари. Реалізація даних заходів надасть змогу підприємству поліпшити ринкову позицію та досягти поставленої мети.

Висновки

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок про те, що процес просування виступає головною формою пристосування підприємства до швидких змін ринку. Це, в свою чергу, спричиняє те, що товаровиробники задля досягнення найбільших результатів діяльності, безперервно взаємодіють зі своїми цільовими споживачами, вживаючи при цьому різноманітні засоби комплексу просування. До таких сучасних засобів належить: брендинг, Інтернет-маркетинг, франчайзинг, телемаркетинг, мерчандайзинг та інші інноваційні інструменти. Такі засоби виступають специфічним голосом бренду та способом покращення комунікації між виробниками, посередниками та споживачами. Вони також сприяють збільшенню капіталу, змінюючи при цьому позиціонування бренду та формуючи його імідж у свідомості споживача.

Література

1. Ворона Л. М. Сучасні технології просування товару / Л. М. Ворона, Н. П. Скригун // Наука і технології : крок в майбутнє. – Прага : Освіта і наука, 2013. – Ч. 4. – С. 3-5.
2. Гараніна І. І. Комплекс маркетингових комунікацій в політиці просування товарів та послуг / І. І. Гараніна, О. С. Бурілко // Актуальные проблемы современной науки: сборник тезисов научных работ VII Международной научно-практической конференции (Санкт-Петербург–Астана–Киев–Вена), 28 апреля 2016 года, 2 т. / Международный научный центр. – 2016. – С. 44-46.
3. Данкеева О. М. Інструменти мерчандайзингу як каталізатор прийняття рішень споживачів щодо купівлі товару / О. М. Данкеева // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 4 (66). – С. 123-126.
4. Духновська Л. М. Процес просування інноваційної продукції на ринок / Л. М. Духновська, О. В. Саухіна // Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 11. – С. 14-16.
5. Зуб Т. А. Просування послуг за допомогою засобів телекомунікацій / Т. А. Зуб, О. В. Зозульов // Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених. – НТУУ «КПІ». – 2013. – Вип. 7. – С. 1-15.
6. Компанієць Т. І. Вплив реклами на просування споживчих товарів в умовах сучасного ринку / Т. І. Компанієць // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 3 (27). – С. 63-67.
7. Мельничук Л. С. Бренд та його роль у процесі організації ефективних маркетингових комунікацій / Л. С. Мельничук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6. – С. 96-98.
8. Меша Л. С. Просування продукції на ринок / Л. С. Меша // Управління розвитком. – Харків : Вид-во ХНЕУ. – 2014. – № 1. – С. 38-39.
9. Носань Н. С. Персональний продаж як ефективний елемент маркетингових комунікацій промислових підприємств / Н. С. Носань // Агросвіт. – Київ. : ДКС Центр. – 2016. – № 19. – С. 19-23.
10. Ониськів В. О. Просування нового товару на ринок / В. О. Ониськів // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – С. 103-106.
11. Савіцька О. П. Інноваційні методи просування товарів / О. П. Савіцька, Н. А. Апаріна // Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок : тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної відеоконференції, Львів, 23–24 травня 2012 р. / Національний університет «Львівська політехніка» та ін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 203.
12. Хорешко В. В. Особливості стратегії просування нового товару на ринок / В. В. Хорешко, І. О. Стебляно // Глобальні проблеми економіки та фінансів : збірник тез наукових робіт IV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ–Прага–Відень, «28» грудня 2015 року), 1 том / Фінансово-економічна наукова рада, 2015. – С. 155-157.
13. Шевцова А. Розробка програми просування товарів на ринок / А. Шевцова, О. Литвинюк // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. – К. : НУХТ, 2014. – Ч. 3. – С. 138-140.
14. Kapferer J.-N. The new strategic brand management: Advanced insights and strategic thinking. – Kogan page publishers, 2012. – 560 p.

УДК 338.246.87 (477)

Л.М. Віткін
доктор технічних наук,
професор, керівник магістерської програми
Університет економіки та права «КРОК»

С.А. Філатов
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки
та менеджменту підприємства
Університет економіки та права «КРОК»

О.М. Прищеп
студентка ЯССд-15
Університет економіки та права «КРОК»

Аналіз впливів стейкхолдерів в системі управління якістю Державного центру сертифікації ДСНС України

У статті розглядаються основні заходи щодо розробки методики врахування інтересів і впливів стейкхолдерів шляхом їх ранжування та рівня задоволеності для поліпшення системи управління якістю (далі – СУЯ) за МС ISO 9001:2015 на прикладі органу сертифікації продукції – Державного центру сертифікації ДСНС України (далі – Держцентр).

Ключові слова: стейкхолдер-менеджмент, система управління якість, ISO 9001:2015, цикл PDCA, карта стейкхолдерів, матриця стейкхолдерів, орган сертифікації.

Л.М. Виткин
доктор технических наук,
профессор, руководитель магистерской программы
Университет экономики и права «КРОК»

С.А. Филатов
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики
и менеджмента предприятия
Университет экономики и права «КРОК»

А.М. Прищеп
студентка ЯССд-15
Университет экономики и права «КРОК»

Анализ влияния стейкхолдеров в системе управления качеством Государственного центра сертификации ДСНС Украины

В статье рассматриваются основные мероприятия по разработке методики учета интересов и влияний стейкхолдеров путем их ранжирования и уровня удовлетворенности для улучшения системы менеджмента качества (далее – СМК) по МС ISO 9001:2015 на примере органа сертификации продукции – Государственного центра сертификации ДСНС Украины (далее – Госцентр).

Ключевые слова: стейкхолдер-менеджмент, система управления качеством, ISO 9001:2015, цикл PDCA, карта и матрица стейкхолдеров, орган сертификации.

L.M. Vitkin
*Doctor of Technical Sciences,
Professor, Head of Master Program
«KROK» University*

S.A. Filatov
*PhD in Economics,
Associate Professor of Enterprise
Economics and Management Department
«KROK» University*

O.M. Pryshchepa
*Student of YaSSd-15
(Quality, Standardization and Certification Program)
«KROK» University*

Analysis of stakeholders' influence as part of the Quality Management System of the State Certification Body DSNS of Ukraine

The article considers the main measures for the development of methods for taking into account the interests and influence of stakeholders by the way of their rating and level of satisfaction to improve the Quality Management System (hereinafter – QMS) according to the ISO 9001:2015 on the example of product certification body – State Center of Ukraine DSNS (hereinafter – Derzhzentr).

Keywords: stakeholder management, Quality Management System, ISO 9001:2015, PDCA cycle, map of stakeholders, matrix of stakeholders, the certification body.

Постановка проблеми

З огляду основних нововведень стандарту ISO 9001 версії 2015 року, з'явилася вимога «визначити зовнішні та внутрішні фактори, що відносяться до її намірів і стратегічного напрямку і впливають на здатність досягати наміченого результату» [1]. Одним із інструментів, який надає можливість виявити та проаналізувати відносини підприємства і його зацікавлених сторін, є теорія стейкхолдерів (stakeholder theory) Е. Фримана (R. Edward Freeman) [2, 11]. Ця теорія дає розуміння того, що будь-яка організація в світі знаходиться під постійним впливом певних груп людей та організацій, які зацікавлені або ні в результатах його діяльності [3]. Вони можуть впливати на процеси всередині організації, тому ідентифікація стейкхолдерів та аналізування рівню їх впливу на бізнес, дозволяють структурувати і оптимізувати СУЯ, впровадити заходи щодо зниження ризиків, які пов'язані з такими групами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концепція стейкхолдер-менеджмент порівняно новий напрямок розвитку менеджменту і бере початок в 1963 році з публікації Інституту Stanford Research [8]. У 1984 році Friedman & Miles внесли значний підхід у формулювання класичного визначення зацікавлених сторін, які допрацьовані багатьма авторами (Godfrey, 2005; Harrison and Freeman, 1999; Hillman and Keim, 2001; Sisodia, Wolfe and Sheth, 2007; Walsh, 2006) [9, 10]. Компанією Глобальна ініціатива зі звітності (GRI) було розроблено Керівництво по звітності у сфері сталого розвитку, в якому було передбачена необхідність виявлення зацікавлених сторін, а також звітування про

стейкхолдерів [7, 12]. Публікації авторів (Antônio Carlos Pacagnella, 2016; Zuzana Dohnalová, Bedřich Zimola 2015) з питань стейкхолдер-менеджменту стосуються тільки сегменту управління проектами та бізнесу [13].

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Виконання вимог стандарту ISO 9001 версії 2015 року висуває необхідність впровадження управління зацікавленими сторонами не тільки у виробничому секторі, але і в сфері послуг, сертифікації тощо. Таке питання не є вирішеним у теоретичному та практичному змісті.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розробка методики врахування інтересів і впливів стейкхолдерів шляхом ранжування та поліпшення рівня їх задоволеності, як передумови впровадження вимог нової версії стандарту ISO 9001 версії 2015 року в органах сертифікації продукції та вдосконалення їх СУЯ.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діяльність Держцентру як органу сертифікації, що має державну форму власності та проводить роботи з оцінки відповідності продукції протипожежного і техногенного призначення, апріорі знаходиться під впливом різних стейкхолдерів. Тому, на думку авторів, застосування методів стейкхолдер-менеджменту [4] та оцінки його впливу на СУЯ Держцентру, допоможуть виконати вимоги нової версії ISO 9001 [1] та підвищити результативність СУЯ. Алгоритм аналізу стейкхолдерів Держцентру, який включає основні етапи: ідентифікація, систематизація, оцінка цілей і завдань стейкхолдерів, збір інформації про них [5], наведено на Рис. 1.

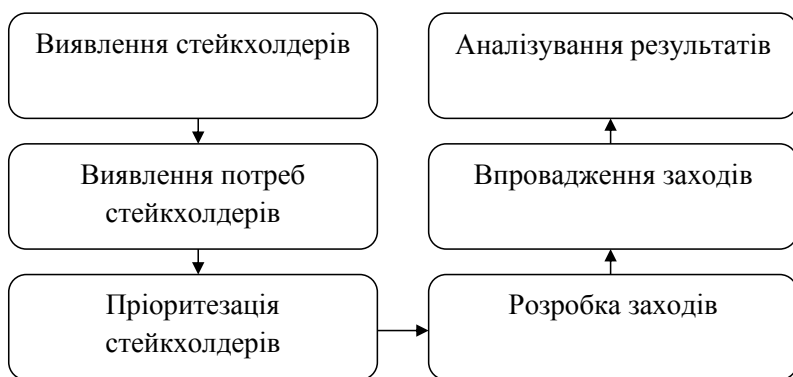

Рис. 1. Процес аналізування стейкхолдерів Держцентру

Джерело: [5].

Як видно з Рис. 1, концепція розділяє процес ідентифікації, аналізу потреб та ранжування стейкхолдерів за пріоритетністю, управління стейкхолдерами за допомогою розробки та впровадження коригувальних заходів, а також аналізування отриманих результатів. Таким чином, процесний підхід до управління повністю співпадає з циклом PDCA (Плануй–Роби–Перевірй–Удосконалюй) [1], за яким будується СУЯ Держцентру. На першому етапі дослідження стосовно виявлення зацікавлених груп Держцентру, був застосований метод опитування персоналу, порівняльного аналізу, метод аналогій та було виділено кілька зацікавлених груп, які розділені за принципом загальних вимог і інтересів, як це представлено у Табл. 1.

Виявлення та ідентифікація стейкхолдерів Держцентру

№ п.п.	Найменування групи	Ідентифікація стейкхолдерів
1	Існуючі клієнти	Клієнти, з якими укладено договір надання послуг з сертифікації продукції, або угода завершена і підписаний акт виконаних робіт та проводиться технічний нагляд за сертифікованою продукцією
2	Нові клієнти	Клієнти, у яких є потреба в сертифікації продукції, які знають про Держцентр
3	Керівництво	Директор, заступники директора
4	Партнери	Лабораторії, які проводять випробування продукції, органи сертифікації СУЯ за ISO 9001, органи інспектування, органи сертифікації персоналу
5	Співробітники	Аудитори, технічні експерти, служби, які забезпечують процес сертифікації продукції
6	Постачальники	Послуги з програмного забезпечення, послуги НААУ з акредитації за вимогами ISO 17065
7	Державні органи	ДСНС України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна фінансова служба України
8	Суспільство в цілому	Споживачі продукції, організації та спільноти, які захищають права споживачів

Джерело: дані, отримані авторами методом опитування керівництва, порівняльного аналізу, методом аналогій.

У Табл. 1 приведена ідентифікація стейкхолдерів відповідно до спільних цілей та інтересів, яка демонструє що Держцентр веде свою діяльність у ринкових відносинах та знаходиться на госпрозрахунку, тому пов'язує суперечливі інтереси різних груп, окремих індивідуумів, представників держави та суспільства, менеджерів вищої ланки, найманих працівників, постачальників, споживачів. Ідентифікованим групам було запропоновано виділити всього три пріоритетні потреби, які має задовольнити Держцентр, результат яких узагальнений та представлений у Табл. 2.

Представлені у Табл. 2 дані надають можливість розглянути та проаналізувати зміст кожної з них, та в подальшому зрозуміти необхідність коригування цілей Держцентру з урахуванням цілей кожного зі стейкхолдерів. Наприклад, для існуючих клієнтів, як наведено у Табл. 2, пріоритетними потребами є результат послуги – отримання сертифіката відповідності, який зареєстрований у Реєстрі УкрСЕПРО або у Реєстрі органу сертифікації продукції, об'єктивна оцінка, яка викладена у вигляді Звіту щодо обстеження виробництва або оцінки СУЯ, рішення стосовно сертифікації, тощо. Причому, на думку авторів, клієнтам не цікаві інші цінності наданої послуги з сертифікації, окрім результату. Другою потребою є оперативність і достовірність даних стосовно сертифікації. Маючи достатньо розвинену мережу органів сертифікації продукції протипожежного та техногенного призначення, такі клієнти звертаються до Держцентру за досвідом, знаннями і сертифікатом, який реєструється органом сертифікації, що має державну, а не приватну форму власності та знаходиться в тісному контакті з ДСНС України та іншими гілками влади. Наступною потребою існуючих клієнтів, як наведено у Табл. 2, є ввічливе ставлення до них, відсутність «замовлених» результатів сертифікації, професійність. На думку авторів, порівняльний аналіз роботи органів

Таблиця 2

Виявлення стейкхолдерів Держцентру та пріоритизація їх інтересів

№ п.п.	Найменування групи	Ідентифікація пріоритетизації інтересів стейкхолдерів
1	Існуючі клієнти	Результат послуги (угода), оперативність і безпека дій, доброзичливе ставлення
2	Нові клієнти	Доказ професіоналізму, рішення поставленого завдання, доброзичливе ставлення
3	Керівництво	Зростання чистого прибутку, зниження особистої участі в бізнес-процесах, поліпшення репутації Держцентру, міжнародне визнання результатів сертифікації
4	Партнери	Зростання бази та диверсифікація діяльності по оцінці відповідності, підвищення лояльності, якісні заявки, реєстрування сертифікатів
5	Співробітники	Гідна оплата праці, мотивація щодо підвищення компетентності, стабільність організації, поліпшення репутації органу сертифікації
6	Постачальники	Стабільна оплата за рахунками, лояльність, розширення організації та замовлень
7	Державні органи	Подання звітності в строк, інформування щодо призупинення / скасування дії сертифікатів, реклаमाції та скарги щодо діяльності Держцентру, оплата податків і зборів, дотримання законів та нормативно-правових вимог системи сертифікації
8	Суспільство в цілому	Чесне ведення бізнесу та представлення достовірних результатів, захист здоров'я та майна громадян, створення робочих місць, оплата податків і соціальних програм

Джерело: дані, отримані авторами методом опитування керівництва, порівняльного аналізу, методом аналогій.

сертифікації свідчить про те, що найчастіше клієнти залишаються незадоволеними не через довгу процедуру сертифікації, або високу ціну послуги, а через зневажливе ставлення до клієнта або непрофесійне виконання процедур аудиту та, в цілому, процесу сертифікації. Якщо Держцентр не може запропонувати клієнтові проект оптимального рішення за заявкою, то клієнт, скоріше за все, з даним органом сертифікації співпрацюватиме. Також, нові клієнти дуже вимогливі до ввічливого ставлення, тому що це один з факторів оцінки компетентності аудиторів та технічних експертів Держцентру та виконання Кодексу поведінки аудитора. Навіть у разі некоректного надання документів, або неточностей з деяких питань зі сторони клієнта, через зневажливе ставлення до позиції клієнта виникає відмова від подальшої співпраці. Як наслідок, за нею йде звернення до конкурентів, якими є інші органи сертифікації продукції, що мають аналогічну галузь акредитації.

Керівництво Держцентру – це менеджери або атестовані особи, які мають певну компетентність щодо проведення робіт з сертифікації, тому інтереси керівництва та держави представлені у споріднених групах стейкхолдерів. За наведеними у Табл. 2 результатами, є ризик недотримання принципів проведення сертифікації. Наступною потребою даного стейкхолдера є зростання позитивної репутації Держцентру, оскільки ведення бізнесу, користь якого визнає зовнішнє середовище та суспільство у цілому, один з головних мотивуючих факторів. Державні органи, як стейкхолдер, висувають до Держцентру вимоги стосовно надання звітності в термін, оплату податків і зборів у встановлений термін, дотримання законодавства. При цьому, Держцентр зобов'язаний виконувати дані вимоги,

в іншому випадку йому і посадовим особам загрожують штрафи або інші заходи. Стейкхолдер, ідентифікований як суспільство в цілому, висуває Держцентру вимоги щодо захисту права споживачів на безпечну продукцію, захисту здоров'я та майна, чесного ведення бізнесу, створення робочих місць та надання участі в соціальних програмах.

Наступним етапом процесу аналізування стейкхолдерів є їх оцінка за визначеними критеріями ступеню впливу на Держцентр, ставлення зацікавленої групи до організації на даний момент. Виставлені у ході аналізу стейкхолдерів оцінки та застосоване ранжування за впливом та ставленням, дає авторам змогу пріоритизувати групи та зосередити ресурси Держцентру для коригувальних дій, запланованих для певної групи, як це наведено у Табл. 3.

Таблиця 3

Ранжування стейкхолдерів Держцентру за впливом та ставленням

№ п.п.	Ранг групи	Ідентифікація за впливом та ставленням стейкхолдерів
1	Ризику	мають найбільший вплив та погане відношення
2	Опори	мають позитивне ставлення і високу оцінку впливу
3	Підтримки	мають низький вплив та високу оцінку лояльності
4	Контролю	низька оцінка відносин

Джерело: дані, отримані авторами методом опитування керівництва, порівняльного аналізу, методом аналогій.

З наведених у Табл. 3 даних випливає, що у відношеннях між стейкхолдерами та Держцентром найбільш ефективною формою є взаємовигідне співробітництво для досягнення цілей СУЯ. З моральної точки зору, відносини довіри і співробітництва є бажаними та мають економічне значення для організації. На думку авторів, зміни у суспільстві, які стосуються повільно негативного відношення до державних закладів, де є високий корупційний ризик, призводять до недовіри до Держцентру, який структурно має відношення до ДСНС України. Тому, при опитуванні стейкхолдерів були враховані питання стосовно боротьби з корупцією та вірогідності настання такого ризику у Держцентрі. Для представлення результатів оцінки, в результаті наукового дослідження, була використана матриця вплив-відношення [6], яка показує одночасне розташування стейкхолдерів по двом категоріям оцінок, а також на цій матриці виділені 4 зони: зона ризику, зона опори, зона підтримки, зона контролю, як це представлено на Рис. 2.

Нейтральна зона утворюється між виділеними зонами і представлена у вигляді білого хреста. Для Держцентру необхідно тримати під контролем знаходження всіх стейкхолдерів у зонах, які мінімум тих, які нейтральні до діяльності та не заважають діяльності. Держцентр за своєю функцією є державне підприємство, яке самостійно заробляє кошти та розташовується на госпрозрахунку. Якщо хтось із зацікавлених сторін буде знаходитися у зоні ризику, як це представлено на Рис. 2, діяльність Держцентру може опинитися на межі відсутності надходження коштів та за крок від закриття. Результати досліджень, які представлені на Рис. 2, свідчать про те, що ніхто із наявних стейкхолдерів Держцентру не знаходиться у зоні ризику, але при формуванні політики у сфері якості СУЯ Держцентру, важливо враховувати цілі кожної із зацікавлених сторін.

Необхідно зазначити, що періодичність проведення аналізування стейкхол-

Вплив	Зона ризику		Зона опори ⊙ Держоргани ⊙ Керівництво
	⊙ Нові клієнти		⊙ Співробітники
	Зона контролю ⊙ Суспільство		Зона підтримки ⊙ Постачальники ⊙ Партнери
	Відношення		

Рис. 2. Матриця вплив-відношення Держцентру

Джерело: складено авторами на підставі опитування стейкхолдерів.

дерів залежить від змін, які відбуваються у зовнішньому контексті, або від запланованих переглядів СУЯ. Це надає змогу своєчасно провести коригувальні дії, які дозволять одночасно поліпшити відношення між стейкхолдерами та Держцентром, вдосконалити СУЯ та, як результат, підвищити обсяги робіт з сертифікації продукції протипожежного призначення.

Висновки

Формування матриці стейкхолдерів щодо діяльності Держцентру є новим підходом у функціонуванні СУЯ. Але без цього неможливе виконання вимог нової версії ISO 9001:2015, тому запровадження даного методу в СУЯ Держцентру надає змогу зафіксувати існуючі інтереси сторін. При проведенні аналізу, Держцентр виходить з досвіду та врахування розумних очікувань та інтересів основних стейкхолдерів, формування аудиторії зацікавлених сторін для співробітництва, виявлення областей і форм взаємодії із зацікавленими сторонами та ідентифікації необхідних додаткових заходів стосовно підвищення взаємодії при врахуванні цілей. Надалі, перспективним напрямком є застосування запропонованої моделі для СУЯ органів сертифікації.

Література

1. ISO 9001:2015 Quality management systems – Requirements [Text] / Режим доступа : <http://www.iso.org>.
2. Bell, C. R. Customers as partners: building relationships that last [Text] / C. R. Bell. – Berrett Koehler US. – 1994.
3. Rackham, N. Getting partnering right. How market leaders are creating longterm competitive advantage [Text] / N. Rackham, L. Friedman, R. Ruff. MacGrow-Hill. US. – 1996.
4. AA1000 Stakeholder Engagement Standard 2011 – Final Exposure Draft [Text] / Режим доступа : http://www.accountability.org/AccountAbility.shtml#_fin5 (дата звернення 10.03.2017).
5. Моргунова Р. В. Методические подходы к управлению взаимоотношениями промышленных предприятий со стейкхолдерами / Р. В. Моргунова // сб. науч. трудов : Труды Современной гуманитарной академии. – 2014. – №7. – с. 12 .
6. Скворцов П. В. Стейкхолдерская модель управления компанией: подход AccountAbility [Электронный ресурс]. / П. В. Скворцов // Корпоративный менеджмент. – 2015. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/management/strategy/competit/AccountAbility.shtml#_fin5 (дата звернення 10.02.2017).
7. Фурта С. Д. Карта заинтересованных сторон – инструмент анализа окружения бизнеса [Электронный ресурс]. / С. Д. Фурта, Т. Д. Соломагина. – Режим доступа : <http://www.ini21.ru/arhiv/1-10/831.php> (дата звернення 10.02.2017).
8. Якубов Б. А., Куракина Л. Ю. Разработка программы взаимодействия предпринимательских структур со стейкхолдерами как субъектами маркетинговой системы / Б. А. Яку-

бов, Л. Ю. Куракина // Научные труды вольного экономического общества : научное издание. – Москва-Великий Новгород, 2013. – Т. 276. – 525 с.

9. *Beringer C., Jonas D., Kock A.* Behavior of internal stakeholders in project portfolio management and its impact on success. *International Journal of Project Management.* – v. 31(6). – 2013. – P. 830-846.

10. *Bigliardi B., Dormio A. I., Nosella A., Petroni G.* Assessing science parks' performances: directions from selected Italian case studies, *Technovation.* – 26(4). –2006. – P. 489-505.

11. *Bourne L., Walker D.* Visualising and mapping stakeholder influence, *Management Decision.* – 43(5). – 2015. – P. 649-660.

12. *Clement R. W.* The Lessons from Stakeholder Theory for U. S. Business Leaders. *Business Horizons.* – 48(1). – 2015. – P. 255-264.

13. *Orlander S., Landin A.* Evaluation of stakeholder influence in the implementation of construction projects. *International Journal of Project Management.* – 23(1). – 2015. – P. 321-328.

УДК 378.1

К.М. Одарчук
кандидат педагогічних наук,
викладач Коледжу економіки, права
та інформаційних технологій,
Університет економіки та права «КРОК»
К.З. Кутателадзе
магістр,
Університет економіки і права «КРОК»

Развиток академичної автономії навчального закладу

У статті розглядається аналіз розвитку автономії навчального закладу та учасників навчального процесу, проблеми і перспективи, які впливають на позитивні зміни у навчальному процесі. Функціонування закладів освіти розглядається з огляду на взаємозв'язок їх автономії і відповідальності тих, хто в них працює і навчається. Подано характеристики автономії навчальних закладів в інших країнах світу.

Ключові слова: автономія, навчальний заклад, навчальний процес, шляхи розвитку, освіта, якість освіти, модернізація.

К.М. Одарчук
кандидат педагогических наук,
преподаватель Колледжа экономики, права
и информационных технологий,
Университет экономики и права «КРОК»
К.З. Кутателадзе
магистр,
Университет экономики и права «КРОК»

Развитие академической автономии учебного заведения

В статье рассматривается анализ развития автономии учебного заведения и участников учебного процесса, проблемы и перспективы, которые влияют на позитивные изменения в учебном процессе.

тивные изменения в учебном процессе. Функционирование учебных заведений рассматривается, учитывая взаимосвязь их автономии и ответственности тех, кто в них работает и учится. Предоставлены характеристики автономии учебных заведений в других странах мира.

Ключевые слова: автономия учебного заведения, учебный процесс, пути развития, образование, качество образования, модернизация.

K.M. Odarchuk
PhD in pedagogical Sciences,
Lecturer of College of economics, law and information technology
«KROK» University

K.Z. Kutateladze
Master Degree Holder
«KROK» University

Development of academic autonomy of the educational institution

The article analyzes the development of the autonomy of the educational institution and the participants of the educational process, the problems and perspectives that affect the positive changes in the educational process. The functioning of educational institutions is considered in view of the relationship of autonomy and responsibility of those who are working and studying. The characteristics of autonomy of educational institutions in other countries of the world are given.

Key words: *autonomy of educational institution, educational process, ways of development, education, quality education modernization.*

Постановка проблеми

Освіта в початковій, середній та старшій школі повинна задовольнити освітні потреби кожного учня, відповідно його інтересам, здібностям, життєвим цілям. З огляду на це, поряд з використанням типових навчальних програм, рекомендованих МОН, повинна бути розширена автономність навчального закладу у формуванні власних навчальних програм, які повинні передбачати широку варіативність, враховувати індивідуальний стиль і траєкторію навчання кожного учня. Такі підходи відповідають сучасній практиці європейських країн. Проблема полягає у необхідності розкриття основних пунктів, розвитку академічної автономії навчального закладу та учасників навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як свідчить аналіз літературних джерел, значний інтерес до питання менеджменту в управлінні освітніми закладами зріс у країнах колишнього СРСР (Росія, Латвія, Естонія та Білорусія) в останнє десятиріччя. У цих країнах проводиться велика науково-дослідна робота із зазначеної проблеми, функціонують окремі науково-дослідні інститути з питань управління освітніми закладами, видається велика кількість відповідної літератури тощо.

Найбільш відомі дослідники цієї проблеми – зарубіжні вчені Е. Балок [1], П. Вольштеттер [10], Б. Колдвел [2], К. Лействуд [7], Б. Мален [8], С. Морман [9], та інші. Українські вчені розглядають SBM (school-based management) програми переважно у світлі освітніх реформ, де автономія освітніх установ та оптимізація управління розглядаються як об'єктивні тенденції розбудови американської

(М. Красовицький) та європейської школи (Г. Єгоров, Н. Лавриченко, Б. Мельниченко). Вагоме дослідження, присвячене аналізу сучасних тенденцій реформування середньої освіти п'яти розвинених англomовних країн – Великобританії, США, Австралії, Канади та Нової Зеландії, здійснила А. Сбруєва. У своїй монографії авторка характеризує автономію загальноосвітніх закладів як децентралізаційну стратегію сучасних освітніх реформ.

Українські науковці: Г. Артюх, В. Алфімов, Т. Боголюб, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, В. Гамаюнов, Л. Карамушка, Н. Коломинський, І. Лікарчук, В. Крижко, В. Луговий, Є. Павлютенков, лише почали розробку, адаптації та впровадження питання освітнього менеджменту на освітянській ниві. «Освітній менеджмент є складовою частиною соціального менеджменту, а також самостійною галуззю наукового знання і характеризується як специфічний вид і мистецтво управлінської діяльності, що включає в себе комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітніми системами різних типів і видів, спрямованих на їхнє становлення, ефективне функціонування і розвиток» [16].

Формулювання цілей статті

З'ясування та аналіз шляхів розвитку академічної автономії навчального закладу та учасників навчального процесу на прикладі Київського ліцею бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

За твердженням С. Согонова, автономія відома з давніх-давен. У стародавній Греції, приблизно з середини V ст. до н.е., до автономії як до політичного гасла зверталися всі грецькі міста-держави. У той час поняття автономії включало повну державну самостійність. Отже, у первісному своєму значенні термін «автономія» означав повну державну самостійність.

Стосовно терміну «автономія навчального закладу» (в тій чи іншій інтерпретації) зустрічається у різних документах: у статтях 15, 46 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року N 1060-XII [12]; у статті 29 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року N2984-III [13]; Закон України «Про вищу освіту» від 2014 р. [14]; у проекті Закону «Про освіту» 2017 р. [17].

Автономність навчального закладу сприяє підвищенню рівня самостійності суб'єктів управління (що особливо помітно на рівні освітніх установ); значному розширенні ступенів свободи всіх суб'єктів управління у формулюванні та реалізації своїх місій, освітніх політик та стратегій. Позитивно впливає на поступовий перехід від позиції користувача до позиції їх проектувальника, творця; проявляється у встановленні нових зв'язків і відносин в середині керованого об'єкта і за його межами (в тому числі – зв'язків, що виходять за межі системи освіти і за межі територій); сприяє зростаючій відкритості систем управління світового досвіду управління, менеджменту, новим можливостям отримання управлінських компетенцій; введенню реалізації творчого потенціалу, інноваційної творчої енергії працівників освіти, в тому числі – управлінців; розвитку плюралізму, різноманіття, гласності, свободи слова; зростанню престижу інноваційної, дослідницької, пошукової діяльності; залученню в галузь кваліфікованих, сучасно освічених і мислячих фахівців з інших областей; розвитку міждисциплінарних взаємодій, розвитку інформаційних технологій і засобів комунікації; зростанню популярності ідей професіоналізації управлінської діяльності в освіті; а також сприяє ширшому визнанню необхідності зв'язку між управлінською теорією і практикою.

Для ефективної модернізації регіональних, субрегіональних і муніципальних систем управління освітою, що сприяють автономізації процесів освітньої системи, необхідно:

1. Провести перепідготовку працівників апарату управління освітою. Насамперед з освоєння загальних основ сучасної теорії управління.

2. Переглянути вихідні позиції стосовно управління. Взяти за основу принцип: втручання керуючого органу будь-якого рівня відбувається в тому і тільки в тому випадку, коли безпосередньо підлегли йому освітні системи не забезпечують реалізації комплексу необхідних функцій. Слід окремо зазначити, що органи управління освітою (регіональні, муніципальні і ін., а також органи управління власне освітніх установ) не виконують освітньої функції і повинні розглядатися як координуючі. Це необхідно обумовити, беручи до уваги ситуацію негативної традиції «втручання» працівників органів управління в невластиві їм функції, відповідно до принципу невтручання [15].

Зміни в системі управління, на прикладі Київського ліцею бізнесу, передбачають розширення автономних прав. Ліцей повинен мати право розробляти і впроваджувати власні освітні програми з дотриманням стандарту освіти; право неприбуткової організації – зі збереженням податкових пільг і отриманням фінансової автономії, зі зменшенням бюрократичного навантаження на заклад і на вчителя. Автономія вчителя полягає у його можливості самостійно визначати спосіб досягнення результатів своєї роботи: вчитель знає, який результат хоче досягти (мета і завдання курсу). Але шлях і спосіб досягнення пропонує свій. Щоб перевірити результат роботи автономії вчителя, можна скористатися такими видами контролю: тестування з вивченої теми; анкетування учнів; перевірка записаного матеріалу в зошитах учнів; усне опитування. Але є великий недолік такого виду роботи – відсутність контролювання. Та використовуючи вищепераховані методи, які забезпечують систематичне, повне, точне і оперативне отримання інформації про навчальний процес, можна досягти позитивних результатів у автономності вчителя.

К. Фінніган, описуючи концепцію незалежної і самостійної школи, представляє автономію як отримання школою більшою мірою свободи в обмін на підвищення відповідальності та підзвітності [3]. А. П. Вольстеттер [10] з співавторами розглядає незалежність як «відсутність бар'єрів і самостійне управління». Автономність передбачає посилення впливу вчителів і шкільної адміністрації на прийняття рішень у всіх сферах діяльності навчального закладу: безпосередньо залучені в освітній процес співробітники краще уявляють собі джерела виниклих проблем і шляхи їх вирішення [6]. Користь і практична важливість автономії, полягає в тому, що свобода дозволяє школам реалізувати ті варіанти дій, які вони не могли здійснити або в яких були обмежені. Від шкіл, які отримали незалежність, очікують підвищення якості навчання і, як наслідок, поліпшення результатів і досягнень учнів.

Освітні реформи в Англії з кінця 90-х років підвищили автономність шкіл, наділивши їх самостійністю у питаннях фінансування, прийому учнів і одночасно посиливши їх підзвітність суспільству [5]. К. Есчер і А. Грінберг досліджували автономію шкіл, виявляючи взаємозв'язок між процесом набору персоналу і методами навчання, що практикуються в школі: вони стверджують, що по тому, як був проведений прийом співробітників, можна судити не тільки про методику навчання, а й про інші види діяльності школи. Всесвітній банк у своєму звіті оцінює ступінь автономності шкіл за наступними п'ятьма критеріями [18]: планування та затвердження бюджету; управління кадрами; участь шкільної ради

в управлінні школою; оцінка діяльності школи і досягнень учнів; підзвітність перед зацікавленими сторонами.

Необхідно зазначити, що застосування даних критеріїв полегшує проведення бенчмаркінгу в сфері автономності шкіл. Розрізняють чотири рівні автономії: початковий, що формується; сформований; розвинений (передовий).

Е. Ханушек зі співавторами виділяють шість областей діяльності, в яких може виявлятися автономність шкіл [4]: складання переліку навчальних предметів; визначення змісту предметів; вибір підручників; наймання вчителів; встановлення заробітної плати вчителям; розподіл бюджетних коштів.

Таким чином, практично кожен напрямок діяльності школи можна оцінити з точки зору ступеня самостійності навчального закладу. У пострадянському просторі ліцеї, як автономні організації, наділені правом самостійно розробляти і вибирати освітні програми, форми і методи навчання, здійснювати науково-дослідницьку діяльність за напрямками, які вони визначають самі.

Керівникам ліцеїв надано право приймати рішення щодо фонду заробітної плати на своєму рівні, вони мають право на встановлення стимулюючих надбавок, а також преміювання та надання матеріальної допомоги при наявності економії коштів, передбачених на утримання школи за календарним планом витрат. Витрати на утримання установи, витрати на комунальні послуги, опалення, електроенергію, послуги зв'язку і матеріальне оснащення регулюються затвердженими нормативами. Капітальні витрати, такі як ремонт приміщень та будівель, придбання обладнання, як правило, плануються в міру необхідності. У передових країнах пострадянського простору ліцеї ведуть свою роботу за зразком передових європейських країн. Усереднену модель, як їй видається дана служба, наводимо нижче.

Формою самоврядування Ліцею є Рада Ліцею, яка створюється з метою забезпечення дотримання Ліцеєм цілей і завдань, в інтересах яких він створений. Завданнями функціонування Ради Ліцею є: якісне управління освітнім процесом Ліцею, визначення напрямків господарської діяльності, колегіальне керівництво поточною діяльністю Ліцею.

До компетенції Ради Ліцею належить: розробка плану розвитку Ліцею; участь у створенні оптимальних умов для організації освітнього процесу в Ліцеї; організація громадського контролю за охороною здоров'я учасників освітнього процесу, за безпечними умовами його здійснення; надання практичної допомоги адміністрації; встановлення функціональних зв'язків з установами культури і спорту для організації дозвілля учнів; подання до державних, муніципальних, громадських органів управління інтересів Ліцею, а також поряд з батьківським комітетом і батьками (законними представниками) – інтересів учнів, вихованців, забезпечуючи соціальний, правовий захист неповнолітніх; узгодження правил внутрішнього трудового розпорядку Ліцею, положення про батьківський комітет; підтримка громадських ініціатив щодо вдосконалення і розвитку навчання і виховання молоді, творчого пошуку педагогічних працівників в організації дослідно-експериментальної роботи; визначення шляхів взаємодії. А також установи з науково-дослідними, виробничими, кооперативними організаціями, добровільними товариствами, асоціаціями, творчими спілками, іншими державними (або недержавними) громадськими інститутами та фондами з метою створення необхідних умов для різнобічного розвитку особистості учнів, вихованців і професійного зростання педагогів; життя заходів стосовно захисту педагогічних працівників і адміністрації Ліцею від необґрунтованого втручання в їх професійну діяльність, а також щодо забезпечення гарантій автономності Ліцею,

його самоврядності. Рада Ліцею – колегіальний орган Ліцею, обирається на п'ять років. Дострокові перевибори Ради Установи проводяться на вимогу не менш як половина її членів. До складу Ради Ліцею входять генеральний директор Ліцею, його заступники, а також один представник Опікунської ради Ліцею і один представник Керуючої ради. До складу Ради Ліцею можуть обиратися представники з числа керівних і педагогічних працівників, учнів, вихованців, громадськості, батьків (законних представників). Рада Ліцею збирається не рідше 4-х разів на рік. Члени Ради Ліцею виконують свої обов'язки на громадських засадах. Рішення Ради Ліцею є його актом, який вважається обов'язковим для виконання членами Ради Ліцею, працівниками Ліцею. Ухвалення рішення Ради Ліцею ініціюється членом Ради Ліцею і приймається простою більшістю голосів членів Ради Ліцею, присутніх на відповідному засіданні органу. Організація роботи стосовно виконання рішення Ради Ліцею здійснюється його головою, який також ініціює заслуховування звіту про хід виконання даного рішення на черговому засіданні Ради Ліцею.

Щодо аспектів ключових компетентностей в стінах Ліцею, то саме тут вчать бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватися у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення (ціннісно-сміслова компетентність); допомагають дізнаватися особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, тощо (загальнокультурна компетентність); надають знання й уміння організації цілепокладання, планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності (навчально-пізнавальна компетентність); допомагають отримувати знання необхідних мов, способів взаємодії з оточуючими й окремими людьми та подіями, навички роботи у групі, відігривання різних соціальних ролей у колективі (комунікативна компетентність) та компетентність особистісного самовдосконалення, яка спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтрими.

Висновки

Головна мета ліцею – розвиток здорової і самодостатньої особистості, здатної до лідерства в професійному та громадському житті, успішно досягається шляхом: впровадження сучасних педагогічних та бізнес-технологій, ефективного партнерства та інноваційного освітнього простору, розвитком автономії вчителя та навчального закладу.

Для вирішення даного завдання в ліцеї використовуються різні шляхи: як традиційні форми роботи, так і ефективні методи бізнес-освіти, які і закладають основу підготовки ліцеїстів до управлінської діяльності. Організація інноваційної системи в ліцеї будується згідно з чинним законодавством, наявним потужним кадровим потенціалом вчених і матеріально-технічними ресурсами закладу. Використовується педагогічний моніторинг якості управління діяльністю ліцею та виховної роботи з учнями.

Ліцеїсти, разом з освоєнням шкільної програми, завдяки освітньому середовищу ліцею, освоюють три основних істини: як ефективно вчитися, як навчитися мисленню (аналітика, рефлексія, проектування), як стати менеджером свого майбутнього.

Ліцей культивує не предметний підхід до проблеми, а дисциплінарний (предметні знання відчужені від діяльності і потребують спеціальних знань, дисциплі-

нарний фіксується на техніках, способах діяльності, позиції і цілі користувача), щоб виховати в людині здатність, підпорядкувати себе нормі мислення.

Таким чином, в Київському ліцеї бізнесу досягається академічна автономія навчального закладу, завдяки наявності всіх видів науково-дослідної та практичної діяльності ліцеїстів; корегуванням програм різних предметів з урахуванням здатності учнів засвоювати матеріал; за рахунок наявності різних проектних програм, які допомагають ліцеїстам розкрити свої вміння та навички. Досвідчені викладачі з власними індивідуальними методами виводять своїх вихованців у світ наукового та практичного життя. Результатами продуктивності навчального закладу є високі показники учнів на наукових конференціях, на республіканських олімпіадах і за кількістю зарахованих до різних ВНЗ країни. Ліцей відзначено також багатьма нагородами, отриманими за кращі досягнення у навчально-виховному процесі.

Література

1. *Bullock A., Thomas H.* Schools at the Centre: a Study of Decentralization. – London : Routledge, 1997. – 237 p.
2. *Caldwell B. J., Spinks J.* The Self-managing School. – London : The Falmer Press, 1988. – 278 p.
3. *Finnigan K. S.* (2007) Charter School Autonomy: The Mismatch Between Theory and Practice. – Educational Policy. – vol. 21. – no 3. – pp. 503–526.
4. *Hanushek E. A., Link S., Wobmann L.* (2011) Does School Autonomy Make Sense Everywhere? Panel Estimates from PISA. – NBER Working Paper. – Cambridge : National Bureau of Economic Resea. – No. 17591.
5. *Higham R., Earley P.* (2013) School Autonomy and Government Control: School Leaders' Views on a Changing Policy Landscape in England. Educational Management and Leadership. – vol. 4 – no 6. – pp. 701–717.
6. *King E. M., Ozler B.* (2005) What's Decentralization Got To Do With Learning? School Autonomy and Student Performance. – Kyoto : Kyoto University. – Working Paper No 54.
7. *Leithwood K., Menzies T.* Forms and Effects of School-based Management: a Review // Educational Policy. – 1998. – Vol. 12. №3. – P. 325-346.
8. *Malen B., Ogawa R. T., Kranz J.* Site-based Management: Unfulfilled Promises // The School Administrator. – 1990. – Vol. 47, №2. – P. 30-59.
9. *Murphy J., Beck L. G.* School-based Management as School Reform: Taking Stock. – Thousand Oaks. : Corwin Press, 1995. – 232 p.
10. *Wohlstetter P., Wenning R., Briggs K. L.* (1995) Charter Schools in the United States: The Question of Autonomy. Educational Policy. – vol. 9. – no 4. – pp. 331– 358.
11. *Домбровська С. М.* Удосконалення механізмів державного управління у сфері реформування освіти як одна із заповуток якості навчання / С. М. Домбровська // Держава та регіони – Серія: Державне управління. – 2010. – №3. – С 142–145.
12. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 1060-ХІІ.
13. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 2984-ІІІ.
14. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – №37-38.
15. Конкурентоспособность высшего учебного заведения в образовательном пространстве региона. [Текст] / под общ. ред. А. П. Жабина. – Самара : Изд. центр СГЭА, 2004. – 452 с.
16. *Лікарчук І. Л.* До питання про методологічні засади освітнього менеджменту / І. Л. Лікарчук // Електронне фахове видання “Народна освіта”. – 2007. – №1. – С. 5–13.
17. Проект закону України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2017. – № 5670.
18. Третя сесія Української Національної Ради (06–12 березня 1954 р.) : матеріали і документи. – Мюнхен : Видання Українського Інформаційного Бюро. – 1954. – 62 с.

УДК 331.103.15:334.716

І.І. Каліна
*кандидат економічних наук,
професор кафедри реклами та зв'язків
з громадськістю, Інститут реклами,
Міжрегіональна Академія управління персоналом*

Ідентифікація системи маркерів якості персоналу машинобудівних підприємств

У статті досліджено маркери, складові та показники оцінювання якості персоналу, а також ідентифіковано систему основних компонентів оцінювання рівня якості кадрового потенціалу в системі економічного розвитку машинобудівних підприємств.

Ключові слова: *якість персоналу, маркери, показники, ідентифікація.*

И.И. Калина
*кандидат экономических наук,
профессор кафедры рекламы и связи
с общественностью, Институт рекламы,
Межрегиональная Академия управления персоналом*

Идентификация системы маркеров качества персонала машиностроительных предприятий

В статье исследованы маркеры, составляющие и показатели оценки качества персонала, а также идентифицировано систему основных компонентов оценки уровня качества кадрового потенциала в системе экономического развития машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: *качество персонала, маркеры, показатели, идентификация.*

I.I. Kalina
*PhD in Economic Sciences,
Professor of the Department of Advertising
and Public Relations, Advertising Institute
Interregional Academy of Personnel Management*

Identification of the system of markers of personnel quality of machine-building enterprises

The article analyzes the markers, components and indicators of personnel quality assessment, as well as identifies the system of the main components of assessment of the quality of personnel potential in the system of economic development of machine-building enterprises.

Keywords: *personnel quality, markers, indicators, identification.*

Постановка проблеми

Відповідно до сучасних світових тенденцій розвитку економіки в Україні, необхідно більше уваги приділяти якості життя населення (збільшення мінімальної заробітної плати, розширення споживчого кошику тощо), що зумовлює

об'єктивну необхідність спрямованості управління підприємством на забезпечення належного рівня якості персоналу. У свою чергу, задоволеність працівників умовами свого трудового життя є запорукою підвищення продуктивності, кваліфікації та якості їх праці і, як результат, ефективності функціонування підприємства будь-якої галузі, зокрема і підприємств машинобудування. Тобто, без належного державного мотиваційного механізму (прожиткового рівня, пенсії тощо) громадян, який залежить від інтеграції країни, як економічної, соціальної, технічної так і технологічної системи, яка зумовлює розвиток персоналу як особистості, що сприяє підвищенню економічної безпеки машинобудівних підприємств. Персонал творчої категорії на машинобудівних підприємствах ((інженери, конструктори) провідні фахівці авіабудівних підприємств (пілоти, диспетчери тощо) потребують найретельнішої та високопрофесійної підготовки, задля того щоб використати свої знання в пікових ситуаціях, бо їх якість (підготовка, навички, досвід) впливає на життя людей, які користуються товарами (машини, устаткування тощо) чи послугами (авіалінії). Створивши належний державний мотиваційний механізм та відповідні умови і стимули праці на машинобудівних підприємствах різної форми власності, можна забезпечити зацікавленість і мотивацію персоналу і його зосередженість на роботі. Але це можливо лише за умови створення певної якості життя, коли персонал, і взагалі будь-яка людина не переймається побутовими проблемами (як заплатити за навчання, за комунальні послуги тощо). Персонал цілком і повністю займатиметься своєю улюбленою роботою, і виконуватиме її на відмінно, при цьому не псує настрої оточуючим. Адже якість персоналу це, перш за все, компетентність персоналу, який працює на економічний розвиток машинобудівного підприємства, і що потребує оцінки за показниками, компонентами чи критеріями, що є досить складним.

Проблема полягає в тому, що для ефективного визначення та проведення оцінки рівня якості персоналу машинобудівних підприємств необхідно створити єдину, цілісну систему маркерів, яку необхідно ідентифікувати в складові та показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретико-методологічні основи управління персоналом та оцінка рівня якості персоналу, а також адаптація кадрової політики підприємств до вимог міжнародних стандартів якості та розробки концепцій управління персоналом у системі управління якістю знайшли відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: М. Альберт [6], І. Ансофф [1], Д. П. Богиня [2], А. М. Колот [3], О. М. Криворучко [4], О. В. Мартякова [5], М. Х. Мескон [6], О. І. Момот [8], О. В. Мороз [7], О. В. Мудра [5], І. Л. Петрова [9], В. М. Петюх [10], С. М. Снігова [5], Ф. Хедоурі [6]. Вченими створено вагоме науково-методичне підґрунтя з питань управління персоналом, дотримання вимог міжнародних стандартів якості в системі управління персоналом.

Незважаючи на значні доробки вчених з питань управління персоналом на машинобудівних підприємствах, існуючі методи оцінки якості управління персоналом потребують вдосконалення на підставі подальшого розвитку системи відповідних маркерів оцінювання рівня якості персоналу. За таких умов необхідним є вдосконалення державного мотиваційного механізму та розробка ідентифікаційної системи маркерів якості персоналу машинобудівних підприємств.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

В умовах економічного розвитку машинобудівних підприємств з'явилася велика цікавість до проблем підвищення, ідентифікації оцінювання якості персона-

лу. Тому, на сьогодні є актуальним вирішення питань формування системи маркерів якості персоналу, яка складається з компонентів і показників оцінювання рівня якості кадрового потенціалу на формування і вплив на економічну безпеку, ефективність функціонування та розвитку машинобудівних підприємств.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання оцінки рівня якості персоналу машинобудівних підприємств через ідентифікацію системи маркерів якості персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розвиток машинобудівного підприємства є незворотнім процесом, який забезпечує спонтанні чи керовані переходи від одного неповторного стану до іншого через процеси змін. Неповторність кожного конкретного економічного стану машинобудівного підприємства забезпечується неможливістю повного повторення різноманітності, якості, кількості та сили впливу факторів, які його визначили. Першоосновою розвитку машинобудівних підприємств слід вважати різноманітні зміни (внутрішнього та зовнішнього характеру), які виступають результатом взаємодії економічних предметів (об'єктів), їх різних властивостей, рис і параметрів. Соціально-економічні зміни у системі машинобудівного підприємства мають об'єктивний характер, тобто не залежать від волі та бажання людини (власників, менеджерів, працівників, інвесторів, кредиторів тощо), але можуть змінити економічні показники за рахунок якісного персоналу.

Задля досягнення цілей функціонування та розвитку, які постають перед машинобудівним підприємством, необхідною умовою є ефективне використання ресурсів. Ресурси традиційно підрозділяються на три основні групи: натуральні, або природні, матеріальні та трудові. Управління ресурсами лежить в основі управління організацією, тобто вміння управляти будь-яким видом ресурсів призводить до ефективного функціонування машинобудівного підприємства у всіх його складових. Але управління трудовими ресурсами є найважливішим компонентом управління будь-якої організації. За своїми характеристиками трудові ресурси суттєво відрізняються від інших використовуваних ресурсів. Таким чином, відповідно, потребують особливих методів та принципів управління, результатом яких є підвищення якості як персоналу, так і товару (послуги).

Визначення та формування ідентифікації якості персоналу машинобудівного підприємства та їх управління доцільно здійснювати за уточненими принципами, які розподілено на три групи. Перша група включає загальні принципи: системності, комплексності, безперервності, єдиноначальності, об'єктивності, цільової узгодженості та зворотного зв'язку. Друга група – принципи економічної ефективності: особистої матеріальної зацікавленості, професійної компетентності, своєчасної та повної інформованості, безпечності робочого середовища. Третя група – принципи соціальної доцільності: комунікабельності, корпоративності, поваги до особистості, соціальної захищеності, справедливості. Використання саме цих принципів у процесі ідентифікації якості персоналу надає змогу отримати бажаний соціальний та економічний ефект від впровадження інноваційних програм управління персоналом задля економічного розвитку машинобудівного підприємства. Для комплексного оцінювання рівня якості персоналу розроблено ідентифіковану систему маркерів якості персоналу машинобудівного підприємства, яка включає складові та показники (Рис.). Як видно з наведеного рисунка, ідентифікована система маркерів якості персоналу машинобудівних підприємств включає п'ять типів маркерів. У якості таких маркерів нами обрано: умови праці, матеріальне заохочення працівників, нематеріальне заохочення, соціальне за-

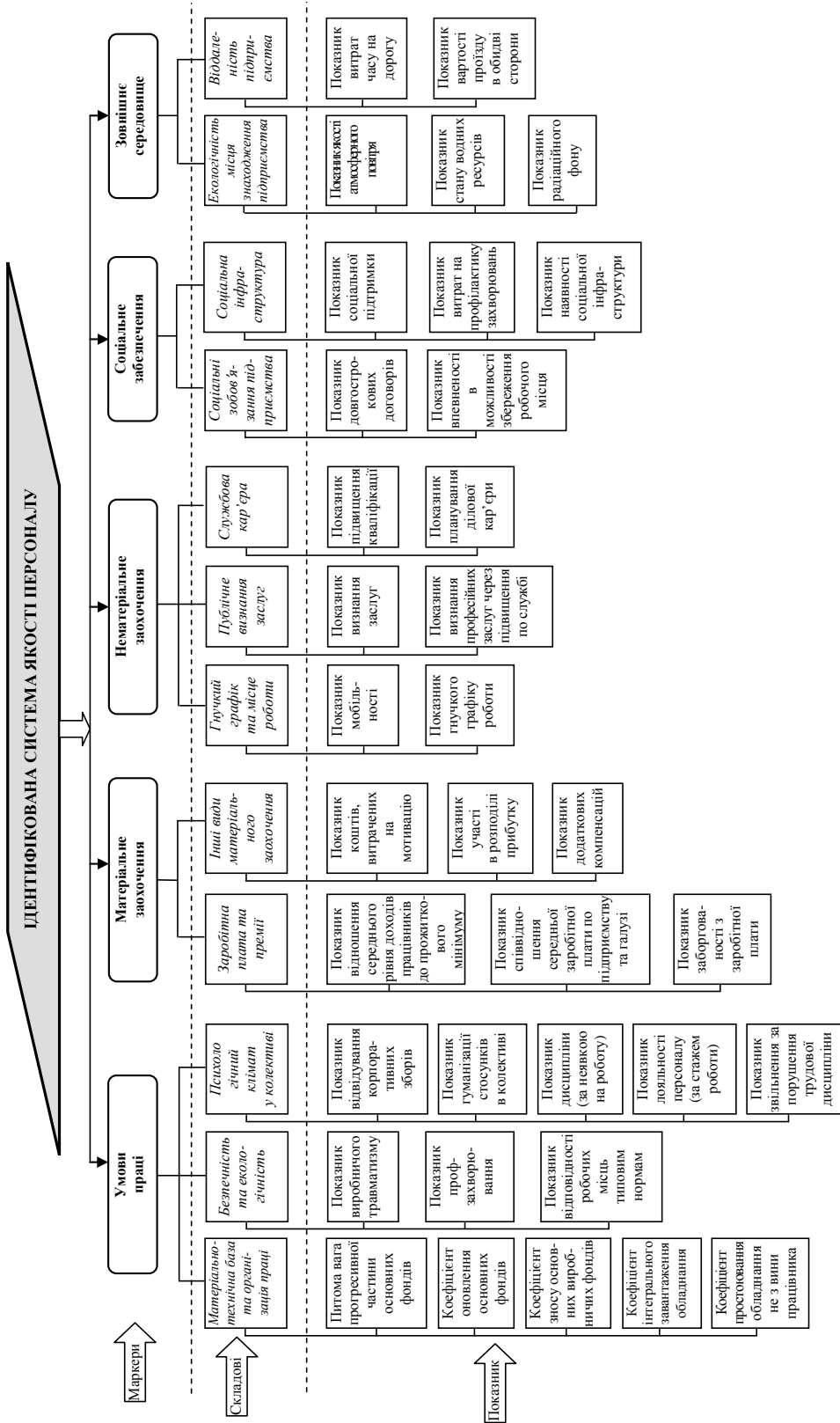

Рис. Ідентифікована система маркерів якості персоналу на машинобудівних підприємствах
 Джерело: розроблено автором на основі [6, 7, 8].

безпечення та зовнішнє середовище. Маркер «умови праці» має три складові: матеріально-технічну базу та організацію праці, безпечність та екологічність виробничих процесів, а також психологічний клімат у колективі. Кожна складова будь-якого маркера оцінюється набором показників, кількість яких варіюється від трьох до п'яти. Маркер «матеріальне заохочення» включає складові заохочень у вигляді заробітної плати, премії та інших видів матеріального заохочення (доплат, винагород за професіоналізм, видатні результати, бонуси тощо). Маркер «нематеріальне заохочення» передбачає складові: гнучкий графік та зручне розташування місця роботи, публічне визнання заслуг та службова кар'єра. Маркер «соціальне забезпечення» ґрунтується на таких двох складових, як: соціальні зобов'язання підприємства та соціальна інфраструктура, що доступна підприємству. Маркер «зовнішнє середовище» містить складові, серед яких: екологічність місця знаходження підприємства та віддаленість підприємства від місця проживання. Забезпечення належного рівня якості трудового життя працівників машинобудівних підприємств зумовлює необхідність розроблення та впровадження програм з його покращення. Для вирішення зазначеної проблеми необхідно, зокрема, звернути увагу на те, що якість працівників машинобудівних підприємств значною мірою залежить від стану кожної її компоненти і вимагає вдосконалення існуючих та розроблення нових науково обґрунтованих теоретичних і методичних положень, впровадження яких сприятиме комплексному забезпеченню гідної якості персоналу. Це забезпечення ефективніше робити поетапно, від навчання у вищих навчальних закладах до перекваліфікації та її підвищення, що підвищить економічний розвиток машинобудівних підприємств. Тільки за таких умов можна домогтися створення конкурентоспроможних робочих місць на машинобудівних підприємствах України, що є запорукою залучення високопрофесійних фахівців [2]. Необхідно підкреслити, що ефективність управління якістю як виготовленням продукції, так і управлінням персоналом, потребують великих зусиль у поєднанні економічних вигод та організаційних здібностей.

Кожне машинобудівне підприємство бажає здійснювати управління на високому рівні, за допомогою кваліфікованих працівників, які б із завзяттям працювали на підприємство і створювали позитивний імідж у споживачів та викликали у конкурента невпевненість у своїх силах. Тобто, для ефективного управління якістю потрібна ідентифікована система маркерів, за допомогою яких машинобудівні підприємства могли б здійснювати свої перетворення, розвиток та функціонування. Доведено, що планування заходів із забезпечення високого рівня якості роботи персоналу має передбачати як встановлення цілей, розробку планів та доведення їх до виконавців, так й бажання персоналу навчатися та вдосконалюватися [3].

Отже, якість персоналу це найголовніший фактор для економічної безпеки та розвитку машинобудівного підприємства, адже ефективне управління та вклад інвестицій у розвиток, навчання та перекваліфікацію кадрів – це запорука прибутковості підприємства, не тільки з економічної точки зору, а й соціальної, що стосується захисту, мотивації та стимулювання працівників. Тобто, задоволення працівників, на підприємницькому рівні становить ефективне функціонування підприємства.

Висновки

Враховуючи мінливість зовнішнього і внутрішнього середовища впливу на підприємства машинобудівної галузі України, необхідно прагнути до підвищення рівня інвестиційної привабливості, нарощування виробничого потенціалу машинобудівних підприємств через його складові, кожна з яких залежить від рівня

розвитку підприємства, конкурентної позиції, можливості залучення та поєднання окремих видів джерел фінансування, а також ефективності системи управління та забезпечення якісним персоналом.

Дана ідентифікаційна система маркерів якості персоналу машинобудівних підприємств передбачає управління стійким розвитком через призму компонентів, складових та показників оцінювання рівня якості персоналу, а також інвестиційною діяльністю з врахуванням підтримки необхідного рівня поточної фінансової стійкості, що визначає стабільне і успішне функціонування машинобудівних підприємств. Для визначення досягнутого рівня ефективності функціонування машинобудівного підприємства доцільно використовувати якісний персонал, а рівень якості оцінювати через систему маркерів.

Література

1. *Ансофф И.* Стратегическое управление / И. Ансофф ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. *Богиня Д. П.* Продуктивність праці у машинобудуванні як головний чинник ефективності виробництва (18 років поспіль) / Д. П. Богиня // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 4(2). – С. 81-85. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4\(2\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4(2)__18).
3. *Колот А. М.* Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2013. – №4. – С. 5-26.
4. *Криворучко О. М.* Обґрунтування концепції маркетингу персоналу / О. М. Криворучко, О. І. Гладка // Економіка транспортного комплексу. – 2016. – Вип. 27. – С. 5-14. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2016_27_3.
5. *Мартякова О. В.* Регулювання взаємодії ринків освітніх послуг та праці на основі механізму управління їх якістю. – [Електронний ресурс] / О. В. Мартякова, С. М. Снігова, О. В. Мудра // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – №3. – С. 154-168. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_3_17
6. *Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф.* Основи менеджмента : пер. с англ. – М. : Дело, 2004. – 720 с.
7. *Мороз О. В.* Економічне оцінювання та управління діяльністю машинобудівного підприємства на основі зростання якості : монографія / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, М. В. Бальзан. – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 196 с.
8. *Момот О. І.* Можливості використання міжнародних стандартів для побудови інтегрованих систем менеджменту / О. І. Момот // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну : зб. наук. праць. – К., 2014. – №5 (37). – С. 133-138.
9. *Петрова І. Л.* Процес стратегічного управління інтелектуальним капіталом підприємства // Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів : монографія / ред. проф. Наливайка А. П. – К. : КНЕУ, 2013. – С. 324-334.
10. *Петюк В. М.* Моделювання стратегічного розвитку системи соціального управління персоналом / В. М. Петюк // ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», 2014. – С. 37.

Зміст

Розділ I Економічна теорія

<i>Копитко М.І., Літвін Н.М.</i> Деструктивні чинники середовища функціонування соціально-економічних систем.....	4
<i>Бобров Є.А.</i> Завдання регіонів щодо розвитку відновлювальної енергетики	15
<i>Борисенко З.М.</i> Колізії у конкурентному законодавстві як загрози економічній безпеці	26
<i>Січиокно Г.Б.</i> Формування економічної безпеки держави в сучасних умовах.....	35
<i>Євтушенко С.В.</i> Оцінка та регулювання інвестиційної безпеки видавничо-поліграфічної галузі України	42

Розділ II Фінанси

<i>Колядинська Ю.А.</i> Банківські кредити в системі фінансового забезпечення підприємств	50
<i>Петренко О.С.</i> Інтеграційна взаємодія банків і страхових компаній в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення	60
<i>Скітецька І.М.</i> Оподаткування прибутку підприємств: аналіз застосування в Україні.....	70
<i>Телегуз А.В.</i> Фінансовий лізинг: порядок відображення в податковому і бухгалтерському обліку.....	75

Розділ III Міжнародна економіка

<i>Алькема В.Г.</i> Логістичне забезпечення міжнародної торгівлі.....	82

Розділ IV Економіка підприємства

<i>Андрєєва В.А.</i> Формалізація оцінки вартості нематеріальних активів підприємства.....	93
<i>Алькема В.Г., Качур О.Л.</i> Логістична стратегія підприємства та алгоритм її реалізації.....	101
<i>Алькема В.Г., Кучмєєв О.О.</i> Аналіз ефективності діяльності кафедри вищого навчального закладу	113
<i>Мігус І.П., Денисенко М.П., Коваль Я.С.</i> Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку.....	125
<i>Сугак Т.О.</i> Організація бухгалтерського обліку в забезпеченні економічної безпеки підприємства	131

Розділ V Менеджмент і маркетинг

<i>Москаленко В.В.</i> Інноваційні підходи до стратегічного управління регіональною економікою.....	139
<i>Наумова О.О., Хрїстов Є.О.</i> Сутність та сучасні методи просування продукції в системі маркетингу	146
<i>Віткін Л.М., Філатов С.А., Прищєна О.М.</i> Аналіз впливів стейкхолдерів в системі управління якістю Державного центру сертифікації ДСНС України...	154
<i>Одарчук К.М., Кутателадзе К.З.</i> Розвиток академічної автономії навчального закладу.....	161
<i>Каліна І.І.</i> Ідентифікація системи маркерів якості персоналу машинобудівних підприємств	168

Содержание

Раздел I Экономическая теория

<i>Копытко М.И., Литвин Н.Н.</i> Деструктивные факторы среды функционирования социально-экономических систем	4
<i>Бобров Е.А.</i> Задача регионов по развитию возобновляемой энергетики.....	15
<i>Борисенко З.Н.</i> Коллизии в конкурентном законодательстве как угрозы экономической безопасности.....	27
<i>Сичюкно Г.Б.</i> Формирование экономической безопасности государства в современных условиях.....	35
<i>Евтушенко С.В.</i> Оценка и регулирование инвестиционной безопасности издательско-полиграфической отрасли Украины.....	43

Раздел II Финансы

<i>Колядинская Ю.А.</i> Банковские кредиты в системе финансового обеспечения предприятий	50
<i>Петренко А.С.</i> Интеграционное взаимодействие банков и страховых компаний в Украине: проблемы и пути их решения.....	61
<i>Скитецкая И.Н.</i> Налогообложение прибыли предприятий: анализ применения в Украине	70
<i>Телегуз А.В.</i> Финансовый лизинг: порядок отражения в налоговом и бухгалтерском учете	76

Раздел III Международная экономика

<i>Алькема В.Г.</i> Логистическое обеспечение международной торговли	82

Раздел IV Экономика предприятия

<i>Андреева В.А.</i> Формализация оценки стоимости нематериальных активов предприятия.....	93
<i>Алькема В.Г., Качур О.Л.</i> Логистическая стратегия предприятия и алгоритм ее реализации.....	102
<i>Алькема В.Г., Кучмеев О.О.</i> Анализ эффективности деятельности кафедры высшего учебного заведения	113
<i>Мигус И.П., Денисенко М.П., Коваль Я.С.</i> Расчет интегрального показателя оценки экономической безопасности банка	125
<i>Сугак Т.А.</i> Организация бухгалтерского учета в обеспечении экономической безопасности предприятия.....	131

Раздел V Менеджмент и маркетинг

<i>Москаленко В.В.</i> Инновационные подходы к стратегическому управлению экономикой региона.....	139
<i>Наумова Е.А., Христов Е.А.</i> Сущность и современные методы продвижения продукции в системе маркетинга	146
<i>Виткин Л.М., Филатов С.А., Прищепя А.М.</i> Анализ влияния стейкхолдеров в системе управления качеством Государственного центра сертификации ДСНС Украины	154
<i>Одарчук К.М., Кутателадзе К.З.</i> Развитие академической автономии учебного заведения	161
<i>Калина И.И.</i> Идентификация системы маркеров качества персонала машиностроительных предприятий	168

Content

Chapter I *Economic Theory*

<i>Kopytko M.I., Litvin N.M.</i> Destructive factors of the functioning of social and economic systems environment.....	5
<i>Bobrov Y.</i> The task of the regions in the development of renewable energy	15
<i>Borysenko Z.M.</i> Competitive legislation conflicts as a threat to economic security.....	27
<i>Sichyokno H.B.</i> Formation of the state economic security in modern conditions	36
<i>Yevtushenko S.V.</i> Estimation and regulation of Ukrainian publishing and printing industry investment security	43

Chapter II *Finance*

<i>Koliadynska Yu.A.</i> Bank loans in the sinews of an undertaking	51
<i>Petrenko O.S.</i> Integration interaction of banks and insurance companies in Ukraine: problems and solutions.....	61
<i>Skitetska I.M.</i> Taxation of profit of enterprises: analysis of application in Ukraine	70
<i>Telehus A.V.</i> Financial leasing: the procedure of reflection in taxation management and accounting	76

Chapter III *International Economics*

<i>Alkema V.H.</i> Logistic Support of International Trade	83

Chapter IV *Enterprise Economics*

<i>Andrieieva V.A.</i> Formalization of estimation of cost of immaterial assets of enterprise.....	94
<i>Alkema V.H., Kachur O.L.</i> Logistic strategy of enterprise and algorithm of its implementation	102
<i>Alkema V.H., Kuchmieiev O.O.</i> Analysis of the activity efficiency of the department of higher educational institution	114
<i>Mihus I.P., Denysenko M.P., Koval Ya.S.</i> Calculation of the integral indicator of the bank economic security assessment.....	126
<i>Suhak T.O.</i> Organization of record-keeping is in providing of economic security of enterprise	131

Chapter V *Management and Marketing*

<i>Moskalenko V.</i> Innovative approaches to the strategic management of the regional economy	139
<i>Naumova O.O., Khristov Y.O.</i> Essence and modern methods of product promotion in the marketing system	147
<i>Vitkin L.M., Filatov S.A., Pryshchepa O.M.</i> Analysis of stakeholders' influence as part of the Quality Management System of the State Certification Body DSNS of Ukraine.....	155
<i>Odarchuk K.M., Kutateladze K.Z.</i> Development of academic autonomy of the educational institution.....	162
<i>Kalina I.I.</i> Identification of the system of markers of personnel quality of machine-building enterprises	168

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок шостий

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*

Літературне редагування *В.В. Акеліна*

Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 12.05.2017 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 20,57. Обл.-вид. арк. 13,5. Наклад 500 прим.

Зам. 140

Університет економіки та права «КРОК»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії

Університет економіки та права «КРОК»

місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32

тел.: (044) 455-69-80

e-mail: polygrafia.krok@gmail.com